

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
BİLİM DALI**

**DIŞA AÇILMA DÖNEMİNDE SAVUNMA
HARCAMALARININ EKONOMİK ETKİLERİ
(1980-2004 TÜRKİYE ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. AHMET AY**

**HAZIRLAYAN
ERCAN KAYA**

KONYA 2006

ÖZET

Savunma sanayii, bir ülkenin silahlı kuvvetleri için taktik, stratejik ve savunma amacına yönelik silah sistemleri ve donanımlarını tasarlayan, geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayi dalları başta olmak üzere diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile iç içe olan özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki işletmeler topluluğudur.

Türkiye'nin bütçe içi ve bütçe dışı fonlardan savunmaya tahsis ettiği kaynak tutarı 5 milyar dolar civarındadır. Türkiye gibi çok yönlü tehdide maruz kalan ülkenin savunması ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyon ihtiyacının karşılanması bakımından bu meblağ yetersiz kalmaktadır.

Savunma bütçesini belirleyen faktörlerden biri, komşu ülkelerin veya bölge için tehdit unsuru olan ülkelerin askeri harcamalarının artması, askeri harcamalarının artacağı beklentisinin oluşması ihtimalinin alınmasıdır. Böyle bir durumda diğer ülkelerin de savunma bütçeleri artmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 2030 yılına kadar olan savunma sanayii hizmet ve teçhizat ihtiyacı toplamının 150 milyar dolar olacağı dikkate alındığında, savunma harcamaları için yapılacak yıllık tahsisatın önümüzdeki yıllarda azalmayıp yıldan yıla artan bir seyir izleyeceği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin dışı açılma döneminde savunma harcamalarının ülke ekonomisine olan etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla kamu harcamaları içindeki savunma harcamaları ortaya konmuş, ayrıca bütçe dışındaki Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları, Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı kaynakları ve yapılan askeri yardımlar incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin savunma harcamalarındaki artış ve azalışında rol oynayan faktörler irdelenerek, savunma harcamalarının planlama, programlama, bütçeleme ve denetim konuları incelenmiştir.

Daha sonra savunma harcamalarının enflasyona, büyümeye, teknolojik gelişmeye ve sanayie olan etkileri incelenmiş ve Türkiye için 1980-2004 verileri kullanılarak 1994, 1999, 2001 iktisadi krizlerinden savunma harcamalarının etkilerini inceleyerek enflasyona ve büyüme üzerine yarattığı etki ortaya konmuştur.

ABSTRACT

Defense industry is a group of establishments, owned by private and public institutions, which designs, develops and manufactures weapon systems and hardware for the tactical, strategic and defense purposes, interacting with all the other fields of economy, particularly investment producing industry.

The resource which Turkey allocates for the defense from the budget and extra budgetary fund is approximately \$ 5 million. Considering the various threats facing Turkey and the need for the modernization of the armed forces, this amount will not suffice.

One of the factors that determine the defense budget is the actual and expected increase in the military expenses of the neighboring and threat posing countries. In such a case, the defense budget of the other countries will increase, as well.

Considering that the sum of money which is required by the defense industry as service and equipment needs will constitute \$ 150 billion, it is understood that the annual allocation for the defense expenses will not decrease, on the contrary increase.

In this study, the effect of defense expenditure on the Turkish economy, in a period of the country's expansion, has been studied. With this aim, the defense expenditure within the public expenditure has been introduced. Besides, the defense industry support fund sources and the Turkish Armed Forces Foundation sources as well as the military aid have been examined. Furthermore, the factors that play a role in the increase and decrease of Turkey's defense expenditures have been explicated, examining the planning, programming, budgeting and supervising issues.

Moreover, the effects of the defense industry expenditures on the inflation, economic growth, technological development and the industry have been investigated. Using the 1980-2004 data on Turkey and examining the effect of 1994, 1999, and 2001 economic crises on defense expenditures, their effect on inflation and economic growth has been introduced.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
	No
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİK LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ KAMU HARCAMALARI

İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

1.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI VE KAMU HARCAMALARINI BELİRLEYEN ETKENLER.....	3
1.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı.....	3
1.1.2. Kamu Harcamalarını Belirleyen Etkenler.....	4
1.2. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI.....	5
1.2.1. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Ayrımı.....	5
1.2.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayrımı.....	5
1.2.3. Verimli ve Verimsiz Giderler Ayrımı.....	6
1.2.4. Cari ve Yatırım Giderleri Ayrımı.....	6
1.3. KAMU HİZMETİ OLARAK SAVUNMA HARCAMALARI.....	6
1.3.1. Savunma Harcamaları Üretimine Kamusal Talepçe Düzenlenmesi.....	7
1.3.2. Savunma Harcamaları Faydasının Bölünememesi.....	7
1.3.3. Savunma Harcamalarının Birbirine Rakip Olmaması.....	8
1.4. SAVUNMA HARCAMALARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI.....	8
1.4.1. Savunma Harcamalarının Tanımı.....	8
1.4.2. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması.....	9

1.5. DÜNYADA SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ GELİŞMELER.....	11
1.5.1. Bölge ve Ülkelere Göre Savunma Harcamaları.....	12
1.5.2. İthalat ve İhracata Göre Savunma Harcamaları.....	16
1.5.3. Türkiye'ye Komşu ve Bölge Ülkelerinin Savunma Harcamaları.....	19
1.5.4. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamaları.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ BÜTÇE İÇİNDEKİ YERİ VE KAYNAKLARI

2.1. SAVUNMA HARCAMALARININ BÜTÇE İÇİ KAYNAKLARI.....	31
2.1.1. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar.....	32
2.1.1.1. Personel Giderleri.....	33
2.1.1.2. Diğer Cari Giderleri.....	33
2.1.1.3. Yatırımlar.....	33
2.1.1.4. Transferler.....	33
2.1.2. Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri.....	36
2.1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri.....	39
2.1.4. Milli Savunma Bakanlığının Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri.....	43
2.1.4.1. Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Ödenekler.....	43
2.1.4.2. Gayri Menkul Satışından Elde Edilen Ödenekler.....	44
2.1.4.3. 3212 Sayılı Kanun Kapsamına Giren Faaliyetlerden Elde Edilen Ödenekler.....	44
2.1.4.3.1. Yurt İçinden ve Yurt Dışından Dolar Cinsinden Elde Edilen Ödenekler.....	44
2.1.4.3.2. Yurt İçinden TL Cinsinden Elde Edilen Ödenek.....	45
2.1.4.4. Kara, Deniz ve Hava Taşıtlarından Alınan Kira Veya Ücret Tutarları İle Türkiye'de Yerleşik Erken İhbar Radar Mevzilerinin Bakım, PTT Devre Kiralarının Elde Edilen Gelirlerle Yabancı Menşeli Taşıtların Satışından Elde Edilen Ödenekler.....	45
2.1.4.5. Dövizle Askerlikten Elde Edilen Ödenekler.....	46
2.1.4.6. Savunma Amaçlı Alınan Vergiler.....	46
2.1.4.7. Re-Organizasyon Ödenekleri.....	47

2.1.4.8. Ek Kaynaklar.....	48
2.2. SAVUNMA HARCAMALARININ BÜTÇE DIŞI KAYNAKLARI.....	49
2.2.1. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları.....	49
2.2.1.1. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Gelirleri.....	50
2.2.1.2. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Giderleri.....	55
2.2.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kaynakları.....	60
2.2.2.1. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın Bağlı Olduğu Ortak ve İştirakler.....	61
2.2.2.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın Gelir ve Giderleri...	62
2.2.3. Askeri Dış Yardımlar.....	66
2.2.3.1. ABD Güvenlik Yardımları.....	67
2.2.3.1.1. Hibe Yardımları.....	68
2.2.3.1.2. Ödünç Verme ve Kiralama Yardımları.....	68
2.2.3.1.3. Savunma Bakanlığı İdari Program Yardımları.....	68
2.2.3.1.4. Savunma Bakanlığının Yönetimi Dışındaki Program Yardımları.....	72
2.2.3.2. Almanya Federal Cumhuriyeti Yardımları.....	73
2.2.3.2.1. NATO Savunma Yardımı.....	73
2.2.3.2.2. Büyük Paket Yardımları.....	74
2.2.3.2.3. Özel Teçhizatlandırma Yardımı.....	74
2.2.3.2.4. BWB Yardımları.....	74
2.2.3.3. Diğer Yardımlar.....	75
2.2.3.3.1. NATO Harmanisasyon Yardımları.....	75
2.2.3.3.2. NATO Alt Yapı Yardımları.....	75
2.2.3.3.3. Namsa Kanalı ile Yapılan Tedarikler.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ ARTIŞ VE AZALIŞINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER VE SAVUNMA HARCAMALARININ PLANLAMA, PROGRAMLAMA, BÜTÇELEME VE DENETİMİ

3.1. TÜRKİYE'NİN SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ ARTIŞ VE AZALIŞINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER.....	79
---	-----------

3.1.1. Jeopolitik ve Coğrafi Konum.....	79
3.1.2. Güvenlik ve Silahlanma Yarışı.....	84
3.1.3. Tehdit Değerlendirmeleri.....	85
3.1.3.1. Yunanistan ve Ege Denizi.....	85
3.1.3.2. Kıbrıs.....	86
3.1.4. Terörizmle Mücadele.....	86
3.1.5. Silah Ambargoları.....	88
3.1.6. Bölgesel Dengeler.....	88
3.1.6.1. Avrupa Birliği.....	88
3.1.6.2. ABD.....	89
3.1.6.3. Balkanlar.....	90
3.1.6.4. Kafkasya.....	90
3.1.6.5. Ortadoğu.....	91
3.1.7. Uluslararası Harekatlar.....	93
3.1.7.1. Birleşmiş Milletler Askeri Gözlem Görevleri.....	93
3.1.7.2. Birleşmiş Milletler Barışı Destekleme Harekatı.....	93
3.1.8. Dış ve İç Politika Yaklaşımı.....	94
3.1.9. Askeri ve Sanayi Kompleksi.....	96
3.1.10. Ekonomik ve Siyasal İstikrarsızlık.....	97
3.1.11. Bütçe Süreci.....	97
3.2. TÜRKİYE’DE SAVUNMA HARCAMALARININ PLANLAMA, PROGRAMLAMA, BÜTÇELENMESİ VE DENETİMİ.....	97
3.2.1. Savunma İhtiyaçlarının Tespiti ve Plânlanması.....	98
3.2.2. Savunma İhtiyaçları ve Programlama.....	100
3.2.3. Savunma İhtiyaçları ve Bütçeleme.....	101
3.2.4. Savunma Harcamalarının Kontrolü ve Denetimi.....	101
3.2.4.1. Mali Denetim.....	102
3.2.4.1.1. Planlama Aşamasında Kontrol.....	102
3.2.4.1.2. Harcama Aşamasında Kontrol.....	102
3.2.4.1.3. Kanun İle Yapılan Kontrol.....	103
3.2.4.1.4. TBMM Denetimi.....	103

3.2.4.2. Mal Hesap Denetimi.....	103
----------------------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK ETKİLERİ

4.1. SAVUNMA HARCAMALARININ ENFLASYONA ETKİSİ.....	107
4.2. SAVUNMA HARCAMALARININ BÜYÜMEYE ETKİSİ.....	109
4.3. SAVUNMA HARCAMALARININ TEKNOLOJİK GELİŞMEYE ETKİSİ..	111
4.4. SAVUNMA HARCAMALARININ SANAYİLEŞMEYE ETKİSİ.....	113
4.5. SAVUNMA HARCAMALARININ İSTİHDAMA ETKİSİ.....	114

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARI İLE BÜYÜME VE ENFLASYON

ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK UYGULAMASI

5.1. LİTERATÜR TARAMASI.....	117
5.1.1. Savunma Harcamaları ile Enflasyon Arasındaki Literatür Taraması.....	117
5.1.2. Savunma Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Literatür Taraması.....	118
5.2. VERİ TANIMLAMASI VE TREND ANALİZİ.....	125
5.2.1. Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisinde Kullanılan Değişkenlerin Veri Tamamlaması.....	125
5.2.1.1. Enflasyon.....	125
5.2.1.2. Faiz Hadleri.....	126
5.2.1.3. Döviz Kuru.....	127
5.2.2. Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinde Kullanılan Değişkenlerin Veri Tanımlaması.....	127
5.2.2.1. GSYİH.....	128
5.2.2.2. Sanayi Üretim Endeksi.....	128
5.2.2.3. Savunma Harcamaları Hariç Toplam Tüketim.....	129
5.2.2.4. Türkiye'nin Savunma Harcamaları.....	130
5.2.2.5. Yunanistan'ın Savunma Harcamaları.....	130
5.3. MODELİN KURULMASI VE İŞLETİLMESİ.....	131

5.3.1. Savunma Harcamaları ile Enflasyon Arasındaki İlişki Modelinin Kurulması ve İşletilmesi.....	131
5.3.1.1. Regresyon Analizleri.....	131
5.3.1.2. Birim Kök Testleri.....	133
5.3.2. Savunma Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Modelinin Kurulması ve İşletilmesi.....	135
5.3.2.1. Regresyon Analizleri.....	135
5.4. TANIMLANAN REGRASYON DENKLEMLERİ.....	136
5.4.1. Kesişim Kukla Değişkenli Model.....	137
5.4.2. Eğim Kukla Değişkenli Model.....	138
5.4.3. Modellerin Dağılım Grafikleri.....	139
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA.....	145
.....	

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo-1	Kamu Harcamalarını Belirleyen Etkenler..... 4
Tablo-2	Savunma Harcamalarının Uluslararası Ele Alınışı..... 10
Tablo-3	Dünyada Bölgelere Göre Savunma Harcamaları..... 14
Tablo-4	Dünyada Savunma Harcamaları 1994-2003..... 15
Tablo-5	Dünyada En Fazla Savunma Sanayii İthal Eden 20 Ülke..... 16
Tablo-6	Dünyada En Fazla Savunma Sanayii İhraç Eden 20 Ülke..... 18
Tablo-7	Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibari İle Savunma Harcamaları. 20
Tablo-8	Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibari İle GSYİH Göre Savunma Harcamaları..... 21
Tablo-9	NATO Ülkelerinin Yıllar İtibari İle Savunma Harcamaları..... 23
Tablo-10	NATO Ülkelerinin Yıllar İtibari İle GSYİH'ya Göre Savunma Harcamaları..... 24
Tablo-11	1995-2004 Savunma, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı Yıllık Harcamaları..... 27
Tablo-12	1995-2004 Savunma, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı Yıllık Harcamalarının Değişim Yüzdeleri..... 28
Tablo-13	Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçe İle Mukayesesi..... 34
Tablo-14	Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinin Giderleri..... 35
Tablo-15	Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçe İle Mukayesesi..... 37
Tablo-16	Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin Giderleri..... 38
Tablo-17	Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçe İle Mukayesesi..... 41
Tablo-18	Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesinin Giderleri..... 42
Tablo-19	Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Gelirleri (Dolar)..... 52
Tablo-20	Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Gelirleri (TL)..... 53
Tablo-21	Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Gelirleri İçindeki Payı..... 54
Tablo-22	Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Giderleri (Dolar)..... 56

Tablo-23	Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Giderleri (TL.).....	57
Tablo-24	Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Giderler İçindeki Payı.....	58
Tablo-25	Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Gelir-Gider Karşılaştırması.	59
Tablo-26	K.K.G.V., Dz.K.G.V., Hv.K.G.V. Kuruluş Yılları ve Sağladıkları Kaynaklar.....	61
Tablo-27	Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfının Gider ve Gelirleri.....	63
Tablo-28	Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfının Gider ve Gelirler İçindeki Payı.....	64
Tablo-29	Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfının Yaptığı Yardımlar....	65
Tablo-30	FMS Kredilerinin Bileşimi ve Ödeme Planı.....	71
Tablo-31	1964-1994 Yılları Arasında Yapılan Dilim Yardımları.....	73
Tablo-32	Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibari İle Savunma Harcamaları.	82
Tablo-33	Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibari İle GSYİH Göre Savunma Harcamaları.....	83
Tablo-34	Gelişmiş Ülkelerde Askeri Ar-Ge Harcamaları.....	112
Tablo-35	Birim Kök Testleri.....	134

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa No
Grafik -1 Yıllara Göre MSB, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve Sağlık Bakanlığı'nın Bütçeden Aldıkları Paylar.....	29
Grafik -2 Yıllara Göre Toplam Savunma, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nın Bütçeden Aldıkları Paylar.....	29
Grafik -3 Enflasyon ve Savunma Harcamalarının Gelişim Seyri.....	108
Grafik -4 Büyüme ve Savunma Harcamalarının Gelişim Seyri.....	110
Grafik -5 Enflasyondaki Değişim.....	126
Grafik -6 Faiz Hadlerindeki Değişim.....	126
Grafik -7 Döviz Kurundaki Değişim.....	127
Grafik -8 GSYİH'daki Değişim.....	128
Grafik -9 Sanayi Üretim Endeksindeki Değişim.....	129
Grafik -10 Savunma Harcamaları Hariç Toplam Tüketimdeki Değişim.....	129
Grafik -11 Türkiye'nin Savunma Harcamalarındaki değişim.....	130
Grafik -12 Yunanistan'ın Savunma Harcamaları.....	131
Grafik -13 1 Numaralı Denklemin Dağılım Grafiği.....	139
Grafik -14 2 Numaralı Denklemin Dağılım Grafiği.....	140
Grafik -15 3 Numaralı Denklemin Dağılım Grafiği.....	140

GİRİŞ

Savunma harcamaları kamusal mal ve hizmet olup ülkelerin refahları pahasına milli gelirlerinden yaptıkları harcamalardır. Türkiye’de 1984 yılından beri devam eden terör iç güvenliği ve ülke bütünlüğünü tehdit ederken bölge ve komşu ülkeler de silahlanmaya artan oranda pay ayırmaktadır.

Askeri harcamalara ayrılan kaynaklar, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisi üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Dünyada toplam savunma harcamaları 1994 yılında 742 milyar dolara ulaşmış iken 2003 yılında ise 979 milyar dolara yükselerek 10 yıllık dönemde % 18’lik bir artış meydana getirmiştir. Dünya nüfusunun dörtbiri’nin yaşadığı gelişmiş ülkeler savunma harcamaları için 700 milyar dolar ayırırken, gelişmekte olan ülkeler 275 milyar dolar ayırmışlardır.

Savunma harcamalarıyla ilgili araştırmacıların karşılaştığı en önemli sorun savunma harcamalarının rakamları, silah üretimleri, ithalat ve ihracatları, yerli üretim oranları, maliyetler, istihdam ve karlılık gibi önemli konuların ve özellikle bunlarla ilgili sayısal veriler elde etmede ortaya çıkmaktadır. Savunma harcaması yapan ülkeler ve bunları üreten firmalar, güvenlik ve gizlilik nedeniyle bu konularla ilgili verileri yayınlamamakta ya da yeterli bilgi vermemektedirler.

Tüm dünya ülkelerinde savunma harcamalarının gerçek değerleri gizlilik içerisinde tutulmaktadır. ACDA, SIPRI ve IISS gibi uluslararası araştırma kuruluşların yayınlarındaki verilerle bazen gerekli rakamları ve ayrıntıları içermemekte ve bazen de, çeşitli ülkelerin ulusal yayınlarıyla çelişmektedir. Bu yüzden en önemli sorun askeri harcama verilerinin ölçümü ve güvenilirliğidir.

Bu durumda araştırmada ulusal yayınların verileri olmadığı için, bunun yerine uluslararası kuruluşların verileri gerçeklere daha yakın bulunması nedeniyle tercih edilmektedir. Çünkü ulusal yayınlarda veriler genellikle güvenlik gerekçesiyle gizli tutulmakta ve araştırmada ihtiyaç duyulmasına rağmen kısmen ya da hiç elde edilememektedir. Böyle durumlarda resmi olmayan kaynaklar kullanılarak değerlendirilmekte, bu ise araştırmalara bazı sınırlamalar getirmektedir. Yine de yerli kaynakların az ve yetersiz olması, olumsuz faktörler ve sınırlamaların olması, araştırmanın amacına ulaşmasında ve değerlendirmelerin yapılmasında önemli bir engel oluşturmamaktadır.

Çalışmanın amacı, ülkemizde ve Dünyada savunma harcamalarında yaşanan değişimleri izlemek ve savunma harcamalarının ekonomik etkilerini, araştırmalar doğrultusunda Türkiye için verileri kullanarak incelemektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, savunma harcamalarının, kamu harcamaları içindeki yeri ve önemi ortaya konmuş, kamu harcamalarının tanımı ve kamu harcamalarını belirleyen etkenler belirlenmiş, kamu harcamalarının ve savunma harcamalarının tanımı ve sınıflandırılması yapılarak dünyada, savunma harcamalarının gelişim seyri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye’de savunma harcamalarının bütçe içindeki yeri ve kaynakları, bütçe içi kaynaklar ve bütçe dışı kaynaklar olmak üzere iki başlık halinde incelenmiştir. Bütçe içi kaynaklar, Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi, Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri ve Milli Savunma Bakanlığı’nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri ele alınmıştır. Savunmanın bütçe dışı kaynakları ise, Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları, Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kaynakları ve askeri dış yardımlar olarak irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye’nin savunma harcamalarındaki artış ve azalışında rol oynayan faktörlerden jeopolitik ve coğrafi konum, güvenlik ve silahlanma yarışı, tehdit değerlendirmeleri, silah ambargoları, bölgesel dengeler, uluslararası hareketler, dış ve iç politika yaklaşımı, ekonomik ve siyasal istikrarsızlık, bütçe süreci, askeri ve sanayi kompleksi konuları ele alınarak savunma harcamalarının planlama, programlama, bütçeleme ve denetimi konuları ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümde, savunma harcamalarının enflasyona, büyümeye, teknolojik gelişmeye, sanayie ve istihdama olan ekonomik etkileri incelenmiştir.

Son bölümde ise, 1980-2004 döneminde savunma harcamalarının Türkiye için ekonometrik analizi yapılarak büyüme ve enflasyon üzerine yarattığı etki ortaya konulmuştur.

Sonuç bölümünde ise araştırmadan elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılarak varılan sonuçların açıklamasına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ KAMU HARCAMALARI

İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Savunma harcamaları kamusal mal ve hizmet niteliğinde olduğundan, ekonominin iç ve dış kaynakları ile bir bütün içinde ele alınır ve devlet kesimi tarafından planlanarak bütçeye gider olarak kaydedilir.

Kamu harcamalarındaki artışın kamu gelirindeki artışla ilgili olduğunu ve savaşlar gibi büyük bunalım dönemlerinde kamu harcamalarının sıçrama yaptığını, bunalım sonrası dönemlerde de eski düzeyine inmediğini belirlemiştir¹.

1.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI VE KAMU HARCAMALARINI BELİRLEYEN ETKENLER

Kamu harcamaları 20 nci asır boyunca, özellikle endüstrileşen ülkelerde, büyük artışlar göstermiştir. Bu artış sadece mutlak olarak değil nispi olarak, yani milli gelire olan oranı itibariyle de göze çarpmaktadır. Kaynakların kamu mal ve hizmeti üretimine kayması sonucunu veren bu eğilimin nedenleri; savaşlar, şehirleşme cereyanları, eğitim, reel gelirdeki artışlar, teknik gelişmeler, nüfus artışı, gelir dağılımını düzeltme arzusu, devletin ekonomik faaliyette aktif bir rol alması sayılabilir².

1.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı

İnsanların bir arada yaşama istekleri ve ihtiyaçlarını yerine getirilebilmeleri bakımından gerekli hizmetlerin görülebilmesi için gittikçe önemi artan bir biçimde harcama yapılması zorunluluğu doğmuştur. Kamu ihtiyaçlarını karşılanabilmesi için yapılan bu masraflara, kamu harcamaları denir³.

Kamu hizmetlerinin bedeli olarak devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin yaptıkları ödemeler, hizmetler karşılığı ödenen aylıklar ve ücretler, bayındırlık, sağlık, savunma, eğitim ve sosyal yardımlar gibi hizmetler için yapılan ödemelere dar anlamda kamu

¹ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1997, s.55.

² İzzettin Önder, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.12.

³ Akdoğan, a.g.e., s.49.

harcamaları denir⁴.

Merkezi idare harcamaları, yerel yönetim harcamaları, devletin ve yerel yönetim kuruluşlarının ekonomik girişimleri ve sosyal güvenlik hizmetleri dolayısıyla yapılan giderlere ise, geniş anlamda kamu harcamalarını oluşturmaktadır⁵.

1.1.2. Kamu Harcamalarını Belirleyen Etkenler

Bulutoğlu, kamu harcamalarını belirleyen etkenleri talep etkenleri ve arz etkenleri olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayırım tablo-1 de görülmektedir.

Tablo-1 : Kamu Harcamalarını Belirleyen Etkenler

Kamu Harcamaları	Talep Etkenleri				Arz Etkenleri		
	Ulusal Gelir Artışı			Nüfus Artışı	Kentleşme	Üretim Teknolojisi**	İktisadi Sistem***
	(a)	(b)	(c)*				
Toplam Kamu Tüketimi			+				
Genel Hizmetler	+		-			+	
Yasama / Temsil	+	-	-	-	+	+	-
Güvenlik					+	+	
Yargı				+	+	+	
Savunma	+	-					
Refah Hizmetleri		+					+
Eğitim		+	+		+	+	+
Sağlık			+		+	+	+
			+	+	+		-
Gelir Aktarma			+		+		
Ekonomik Hizmetler	+						-
Tarım	+						
Sanayi	+	+					
Ticaret							
Turizm / Tatil		+					+
Belediye Hizmetleri		+	+		+		+
Çevre Hizmetleri			+	+	+		
Kamu Yatırımları		+	-				
Altyapı		+	-		+		
İşletmelere Sermaye Aktarma	+	-	-				+

Kaynak : Kenan Bulutoğlu (1), **Kamu Ekonomisine Giriş Devletin Ekonomik Bir Kuramı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997, s.229.

(+)kamu harcamasının gelir esnekliğinin birimden yüksek,(-) birimden küçük olması olasılığının kuvvetli olduğunu gösterir.* (a) Sanayileşme Öncesini, (b) sanayileşme aşamasını, (c) sanayi sonrası göstermektedir.** Kamu hizmetleri teknolojisinin piyasa malları teknolojisinden geri kalması sebebiyle kamu harcamalarının görece artması (+) ya da daha hızlı gelişmesi sebebiyle azalmasına (-) sebep olması halini göstermektedir.*** Kollektivist kesiminin genişlemesinin kamu harcamalarına etkisini göstermektedir.

⁴ Akif Erginay, **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1984, s.166.

⁵ Akdoğan, a.g.e., s.50.

1.2. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Kamu harcamalarını, niteliklerine, özelliklerine, ekonomik ve sosyal hayat üzerinde meydana getirdikleri etkilere göre iktisadi yönden belirli gruplar içinde toplamak ve sınıflandırmak mümkündür⁶. Mali-ekonomik kavramların bir çoğunda olduğu gibi kamu harcamalarında da birden çok sınıflandırma imkanı vardır⁷.

Kamu harcamaları çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Temel olarak kamu harcamalarının fonksiyonel ayrımı, kamu harcamalarının ekonomik ayrımı, verimli ve verimsiz giderler ve cari-yatırım giderleri şeklinde bir sınıflamaya tabi tutulmaktadır.

1.2.1. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Ayrımı

Kamu harcamalarının fonksiyonel ayrımında, giderler yoluyla gerçekleştirilmesi planlanan amaçlara yönelik hizmetler dikkate alınmakta ve kamu giderlerinin çeşitli kamu hizmetlerini gören idari-siyasi organlara göre değil de, bir bütün olarak ele alınmasına fonksiyonel ayrım denir⁸.

Kamu harcamalarının fonksiyonel ayrımında diğer bir metoda göre kamu hizmetleri üç gruba ayrılabilir. Birinci grup, genel yönetim ve düzen hizmetleri, ikinci grupta yer alan hizmetler refah sağlayan hizmetler, üçüncü grupta yer alan hizmetler ise üretimi destekleyen ekonomik nitelikteki hizmetlerdir. İlk grupta yer alan genel yönetim, temsil, yasama, düzen, güvenlik, yargı ve savunma hizmetleri, adeta toplumun demirbaş kamu hizmetleridir; bunlar olmadan bir devlet düzeni ve piyasa ekonomisi kurulamaz. İkinci grupta yer alan refah sağlayan hizmetler, eğitim, sağlık dinlenme, sosyal güvenlik ve yardım, konut gibi hizmetler yurttaşların dolaysız olarak kendi gereksinimleri için yararlanabildikleri hizmetlerdir. Üçüncü grupta yer alan ekonomik nitelikteki hizmetler, tarım, sanayi, ticaret konularındaki hizmetler, alt yapı hizmetleri ve yatırımlarından oluşur⁹.

1.2.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayrımı

Kamu harcamalarının ekonomik ayrımında harcamanın ekonomik niteliğine bakılır. Bu açıdan harcamalar cari harcamalar ve sermaye harcamaları olarak iki gruba ayrılır.

⁶ İsmail Türk, **Maliye Politikası**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, s.79.

⁷ Özkan Uluatam, **Kamu Maliyesi**, Teori Yayınları, Ankara, Mart-1988, s.121.

⁸ Erginay, a.g.e., s.190.

⁹ Bulutoğlu (1), a.g.e., s. 219.

Bu ayırmada kamu harcamalarının mal ve hizmet alımı için yapılması transfer ya da yardım niteliğinde olması, üretim kapasitesi üzerindeki etkileri, verimli-verimsiz harcamalar tüketime ya da yatırıma yönelik olması gibi çeşitli kriterlere göre yapılabilir.

1.2.3.Verimli ve Verimsiz Giderler Ayırımı

Milli ekonominin üretim potansiyelini ve kamunun gelirlerini artıran harcamalara verimli harcamalar, kamu harcamaları ulusal kaynakların tüketime yol açan harcamalara da verimsiz harcamalar denir¹⁰. Ekonominin üretim kapasitesinde artış sağlayan veya kamu gelirlerini arttıran giderler verimli, diğer giderler ise, verimsiz olarak kabul edilmektedir¹¹. Kamu harcamasının milli hasılda bir artışa neden olması onu verimli kılarken, milli hasılayı azaltıcı etki yapması da verimsiz kılmaktadır¹². Devlet harcamalarına ilişkin tartışmalarda harcamaların az veya çok, gerekli ya da gereksiz veya verimsiz şekilde yapıldığı görülmektedir¹³.

1.2.4. Cari ve Yatırım Giderleri Ayırımı

Devletin tüketim malları alımına yönelik, yani dayanıksız mal ve eşya alımı için harcanan giderler cari harcamaları oluşturmaktadır. Memur aylıkları, ısıtma, kira, bakım ve onarım, kırtasiye gibi giderler cari giderlerdir¹⁴. Üretimi arttıran, kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlayan ve üretim faktörlerinin verimliliğini arttıran dayanıklı nitelikte faydası birçok yıla yaygın olan mallara yapılan harcamalardır ise yatırım giderleridir¹⁵.

1.3. KAMU HİZMETİ OLARAK SAVUNMA HARCAMALARI

Eski çağlardan beri, ulusların varlığının sürdürmesi için örgütlenmesini ilk tamamlayan hizmet savunmadır¹⁶. Ülkelerin savunma sanayii potansiyeli ile ekonomik potansiyeli arasında bir ilişki bulunmaktadır. Her silahlanma teşebbüsü ve savunma sanayii yatırımı ülkeye bir güç kazandırırken, ülkenin konforundan da bir şeyleri

¹⁰ Türk, a.g.e., s.42.

¹¹ Nihad S. Sayar, **Kamu Maliyesi Kamu Gider ve Gelirleri Prensipleri**, Sermet Matbaası, İstanbul 1975, s.33.

¹² Akdoğan, a.g.e., s.74.

¹³ Lowel C. Harris, "Kamu Harcamaları İle İlgili Bazı İktisadi Meseleler", **Maliye Enstitüsü Konferansları 18. Seri**, İÜİF Yayını, No:251, İstanbul, 1969, s.59.

¹⁴ Erginay, a.g.e., s.191.

¹⁵ Akdoğan, a.g.e., s.75.

¹⁶ Kenan Bulutoğlu (2), **Kamu Ekonomisine Giriş**, Sermet Matbaası, Kırklareli, Vize, 1981, s.269.

götürmektedir¹⁷.

Savunma hizmetinin salt katıksız olması,ülkede yaşayan bireyler, istesin istemesin, bu hizmetin ürünü olan barıştan yararlanma durumundadır. Faydanın, özel tüketime tahsis edilmemesi, maliyetinin bireysel boyutta ölçülememesi, bu hizmetin fiyat yoluyla değerlendirilmesini de olanaksız kılmaktadır¹⁸.

1.3.1. Savunma Harcamaları Üretimini Kamusal Talepçe Düzenlenmesi

Savunma harcamalarının finansmanı bütün ülkelerde büyük oranda devlet bütçesi içerisinde karşılanmaktadır. Bu durum savunmanın tam kamusal mal olma niteliğinden kaynaklanmaktadır¹⁹. Savunma hizmetinin üretileceği düzeyi siyasal iktidar takdir eder. Bu düzenleme serbest piyasa ekonomisinde düzenlenecek bir uygulamadır, çünkü devletin egemenlik haklarına karşı muhtemel bir tehdidin önem derecesi ve buna bağlı olarak yeterli güvenlik seviyesinin tespiti ancak bu egemenlik hakkını temsil eden siyasal iktidar tarafından yapılabilir.

Tüm kamusal mallarda olduğu gibi savunmada da talep ve finansman yönetimi siyasal otoriteye aittir. Malların tüketimi sonucunda sağlanan faydanın, toplumun bütün bireylerine yayılması, bunları özel sektör tarafından üretilmelerini imkansız kılmaktır. Bu grupta yer alan mallar kolektif karar alma mekanizması ile yani bütçe ile üretilmektedir²⁰.

Siyasal otorite, saldırı tehlikesine caydırıcılığının azalması karşısında beklenebilecek baskıları değerlendirirken, savunmanın uzman ve teknisyenlerinin değerlendirmelerinden büyük ölçüde etkilenirler.

1.3.2. Savunma Harcamaları Faydasının Bölünememesi

Savunma hizmetinin faydasının bölünemez olması, o hizmetin faydasının özel malların aksine tüm topluma yayılması anlamına gelir. Bölünmezlik tüm yurt çapında olacağı gibi, belli bir bölge üzerinde de olabilir. Dolayısı ile etkilenme ve yayılma

¹⁷ Oktay Alniak (1), "Türk Savunma sanayii Hakkında Genel Değerlendirme", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:347, Ankara, Ocak -1996, s.8.

¹⁸ Akdoğan, a.g.e., s.44.

¹⁹ Selami Sezgin, "Türkiye'de Savunma Harcamaları", **Savunma sanayii Sempozyumu 2000, Türk Savunma sanayii'nin Dünü, Bugünü, Yarını**, Ankara, Kasım 2000, s.476.

²⁰ Emine Koban, "Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi", **Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı**, Sayı:355, Ankara, Ocak -1998, s.41.

alanının boyutları arz edilen hizmetin türüne ve amaçlanan faydaya göre farklılaşır²¹.

1.3.3. Savunma Harcamalarının Birbirine Rakip Olmaması

Yurt savunması hizmetinden, o topraklar üzerinde yaşayan herkes aynı ölçüde faydalanır. Kişilerin rakip olmaması, bu mallardan tüketimde bulunmasıyla diğerlerine düşecek payda bir azalma olmayacağıdır. Kamu mallarından, herkes aynı ölçüde faydalanır. Ancak, kamusal hizmetlerde de kapasite sınırı aşılnca rekabet ortamı oluşur. Eğer bir doğru orantı varsa rekabet söz konusudur. Bunun için yararlananların sayısı ile hizmetin üretilmesi için gerekli giderler arasında ilişkiye bakılmaktadır²².

Savunma hizmetinde ise, savunma harcaması ile nüfus arasında direkt bir bağlantı söz konusu olmadığından kullananlar arasında rekabetten söz edilemez. Savunma harcamasının boyutunu tehdidin büyüklüğü belirler ve nüfusun büyüklüğünden ziyade yapısı etkendir²³.

1.4. SAVUNMA HARCAMALARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

1.4.1. Savunma Harcamalarının Tanımı

Harp ekonomiyi, ekonomi de harbi karşılıklı ve sürekli olarak etkilerler²⁴. Güvenlik ve savunma hizmetleri bir toplumda ekonomik ilişkilerin kurulmasının temel gerekleridir. Bu bakımdan, egemenlik ve savunma hizmetleri piyasa ekonomisinin faaliyete geçmesi için gerekli bir zorunluluk olarak görülmüştür²⁵.

Savunma harcamaları ülkelerin refahları pahasına milli gelirlerinden, ülke bütünlüğüne yönelik tehdidin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları bir pay olup, egemenlik ve ulusal varlığının devamını sağlamak amacıyla yapılan harcamalardır²⁶.

Savunma harcamaları, bir ülkenin belli bir dönemde yaptığı kamu harcamalarından savunmaya ayırdığı payı ifade eder. Özellikle son yıllarda söz konusu harcamaların toplam kamu harcamaları içinde önemli bir paya sahip olduğu

²¹ Bulutoğlu (2), a.g.e., s.273.

²² Sevim Görgün, "Kamu Maliyesi Ders Notları", İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 1989, s.21.

²³ Bulutoğlu, a.g.e., s.58.

²⁴ Recep O. Ergun, "Harp Ekonomisi", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:297, Ankara, Mayıs-1995, s.31.

²⁵ Bulutoğlu (2), a.g.e., s.269.

²⁶ Emine Koban, "Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi", **Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı**, Sayı:355, Ankara, Ocak -1998, s.41.

belirtilmektedir²⁷.

Savunma harcamaları önemli bir kamu harcamasıdır. Bu harcamalar üretken olmasalar da vazgeçmek mümkün değildir. Çünkü savunma harcamalarının ortaya çıkışı bazı politik ve stratejik nedenlere dayanmaktadır. Söz konusu harcamaların azaltılmalarının mümkün olmadığı görülmektedir²⁸.

Dar anlamda savunma harcamaları, savunma hizmetine tahsis edilmiş askeri ve sivil personel ile ilgili harcamalardan, bu sektörle ilgili araç ve gereçlerin (silah, ekipman v.s) üretimi ve satın alınması, bunların bakım ve onarım giderlerinden, bina, inşaa faaliyetlerinden ve araştırma-geliştirme harcamalarından oluşmaktadır.

Geniş anlamda savunma harcamaları; milis, polis, gümrük görevlileri gibi asker benzeri güçlere, sivil savunmaya, olağanüstü dönemlerde kısa zamanda silah üretimi faaliyetlerini uyarlayabilecek sivil teşebbüslere, zorunlu yiyecek maddelerinin ve hammaddelerin stoklanması faaliyetleri ile ilgili yapılan harcamalar ve yabancı askeri yardımlardan oluşmaktadır²⁹.

1.4.2. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması

Dünyada savunma harcamalarının nelerden oluşması gerektiğine dair bir görüş birliği yoktur. Ülkeler kendi ekonomik yapılarına göre savunma harcamalarını planlamaktadır. Genel olarak dünyada NATO, IMF, BM'nin tanımlamalarına göre uluslararası araştırma kuruluşları savunma harcamalarını sınıflandırmaya çalışmışlardır.

Brzoska'ya³⁰ göre savunma harcamalarının uluslararası ele alınışı ve muhtemel harcama kalemleri tablo-2'de görülmektedir. Tablo incelendiğinde harcama kalemleri olarak , silahlı kuvvetlere yapılan ödemeler; savunma ve stratejik amaçlı diğer harcamalar, önceki askeri güçlere ve faaliyetlere yapılan ödemeler, diğer güvenlik kuvvetlerine yapılan harcamalar, diğer sorumluluklar, çeşitli gelirler ve gelecek için zorunlu harcamalardan oluşmaktadır.

²⁷ Nicole Ball, "Defense And Development: A Critique of Benoit Study", **Economic Development And Cultural Change**. Vol:31, 1983, s.507.

²⁸ Fikrullah Erdeni, **Türkiye'de Olağan Üstü Durumlarda Savunma Harcamaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1997, s.4.

²⁹ Kamil Tüğen, "Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBD** Cilt:3, Sayı: 2, Yıl:1988, s.285-286.

³⁰ Michael Brzoska (1), "World Military Expenditures", **Handbook of Defense Economics I**, (Ed:Keith Hartley and Todd Sandler), Amsterdam, Elsevier Science B.V., 1995, ss.48-49.

Tablo-2 : Savunma Harcamalarının Uluslararası Ele Alınışı

MUHEMEL HARCAMA KALEMLERİ	NATO	IMF	BM
SİLAHLI KUVVETLERE YAPILAN ÖDEMELER			
1. Subaylara ve askerlere yapılan ödemeler	X	X	X
2. Silahlı Kuvvetler içinde veya bağlantılı çalışan teknisyenlere, bürokratlara vb yapılan ödemeler	X	X	X
3. Yukarıdaki personele ve ailelerine yapılan sağlık, sosyal vb. ödemeler ile vergi indirimleri	X	X	X
4. Emeklilere yapılan ödemeler	X	-	X
5. Askeri okul ve hastaneleri	X	X	-
6. Silah üretimine ve ithaline yapılan harcamalar	X	X	X
7. Altyapı inşaatı, konut vb. harcamalar	X	X	X
8. İşletme ve bakım	X	X	X
9. Diğer alımlar	X	X	X
10. Askeri araştırma-geliştirme harcamaları	X	X	X
SAVUNMA/STRATEJİK AMAÇLI DİĞER HARCAMALAR			
11. Stratejik malların stoklanması	x ^a	-	-
12. Silah, teçhizat vb. depolanması	x ^a	X	-
13. Silah üretimi/dönüşümü sübvansiyonları	X	-	-
14. Diğer ülkelere askeri yardım	X	X	X
15. Uluslararası organizasyonlara (BM, askeri ittifaklar vb.) yapılan katkılar	X	X	-
16. Sivil savunma	-	X	X
ÖNCEKİ ASKERİ GÜÇLERE/FAALİYETLERE YAPILAN			
17. Gazilere vb. yapılan ödemeler	-	-	-
18. Savaş borçlarına ödemeler	-	-	-
DİĞER GÜVENLİK KUVVETLERİNE ÖDEMELER			
19. Jandarma	x ^b	x ^b	x ^b
20. Sınır/sahil koruma	x ^b	x ^b	x ^b
21. Polis	x ^b	.	.
DİĞER SORUMLULUKLAR			
22. İnsani/kaza tazminatları	X	.	.
23. BM Barış Gücü	X	X	.
GELİRLER			
24. Askeri okullar, Hastaneler, şirketler	Y	Y	Y
25. Askeri alt yapının sivil kullanımı	Y	Y	Y
26. Önemli kişi taşımaları	Y	Y	Y
27. Teknoloji ve patent satışları	Y	Y	Y
28. Üretim sübvansiyonları geri ödemeleri	Y	Y	Y
29. Diğer ülkelerden askeri yardımlar	-	-	x ^b
GELECEK İÇİN ZORUNLU HARCAMALAR			
30. Kredili tedarik	X	X	-

KAYNAK: Michael Brzoska (1), "World Military Expenditures", Handbook of Defense Economics I, (Ed:Keith Hartley and Todd Sandler), Amsterdam, Elsevier Science B.V., 1995, ss.48-49., (X), savunma harcamalarında dahil kalemler; (-), savunma harcamalarına dahil olmayan kalemler; (Y), gelir olarak planlanmış kalemler; (^a), işletimi ve finansmanı savunma kuruluşlarınca üstlendiği durumlarda; (^b), askeri amaçla eğitim, donatılıp kullanılmaları durumunda.

Muhtemel harcama kalemlerinden silahlı kuvvetlere yapılan ödeme kalemleri; subay ve asker ve de sivillere yapılan ödemeler, asker ailelerine yapılan ödemeler, emeklilere yapılan ödemeler, askeri okul ve hastane ödemeleri, silah üretimi harcamaları, alt yapı ve konut harcamaları, işletme ve bakım diğer alımlar ve askeri araştırma-geliştirme harcamalarından oluşmaktadır. Savunma/stratejik amaçlı harcamaların kalemleri ise; stratejik malların stoklanması, silah ve teçhizatların depolanması, silah üretimi ve sübvansiyonları, diğer ülkelere askeri yardım, uluslararası organizasyonlara yapılan katkılar ve sivil savunma harcamalarından oluşmaktadır. Önceki askeri güçlere yapılan harcamalar ise; gazilere yapılan ödemeler ve savaş borçları ödemelerinden oluşmaktadır. Diğer güvenlik kuvvetlerine yapılan ödemeler ise; jandarma, sınır/sahil koruma ve polis kuvvetlerine yapılan ödemelerden oluşmaktadır. Diğer sorumluluklar ise; insani/kaza tazminatları ve BM Barış Gücü sorumluluklarıdır. Gelirler kalemi ise; askeri okullar, hastaneler, şirketler, askeri alt yapının sivil kullanımı, önemli kişi taşımaları, teknoloji ve patent satışları, üretim sübvansiyonları geri ödemeleri ve diğer ülkelerden askeri yardım gelirlerinden oluşmaktadır. Gelecek için zorunlu harcamalar kalemi ise kredili tedarik harcamalarından oluşmaktadır. Muhtemel harcama kalemleri NATO, IMF, BM tarafından ele alınış bakımından incelendiğinde ise aralarında çok önemli fark bulunmamaktadır.

Türkiye' de ise savunma harcamaları askeri-sivil personel ödemeleri, silah teçhizat, işletme ve bakım, sefer stokları ve malzeme, inşaat yatırımları ve yedek kaynaklar şeklinde beş ana sınıfa ayrılmaktadır³¹.

1.5. DÜNYADA SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ GELİŞMELER

Dünyada savunma harcamalarını rapor eden ve yayınlayan çeşitli kuruluşlar vardır. Bu kuruluşlar, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı (ACDA), Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (IISS)' dür. Literatürde verileri daha güvenilir kabul edilen SIPRI, savunma harcamalarını NATO tanımlamasına göre rapor etmektedir. ACDA da, NATO tanımlamasına göre savunma harcamalarını yayınlamasına rağmen, verilerinin yeterince güvenilir olmadığı ve harcamaların olduğundan az gösterildiği bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür

³¹ Hatice Karaçay, **Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995, s.4

Dünyada savunma harcamaları son yıllarda önemli miktarda artmış ve aynı hızda artmaya devam etmektedir. Dünyada ekonomik krizler ve karşılanamayan sosyal ve politik ihtiyaçlar olmasına rağmen, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelecekte de silahlanmaya devam edeceği tahmin edilmektedir³².

ACDA, savunma harcamalarını Ortadoğu, Batı Avrupa, Doğu Avrupa, ABD ve Uzak Doğu'daki bölgelere göre hesaplamaktadır. SIPRI savunma harcamalarını, 160 ülkenin savunma harcamalarını incelemekte ve ABD, Rusya, Çin ve NATO üyeleri gibi savunma harcamaları yüksek olan bazı ülkelerin harcamalarını daha detaylı olarak vermektedir³³. IISS ve UN Human Development Report ise, ülkeler bazında savunma harcamalarını detaylandırmaktadır.

Değer ve Simith, gibi yazarlar ACDA'nın kullandığı verilerin söz konusu harcamaların olduğundan daha az gösterildiğini ileri sürerek kaynağını açık olarak göstermediğini, askeri harcamaların az gelişmiş ülkeler için detaylı ve ülke fiyatlarıyla verilmediğini, çalışmalarında, daha güvenilir kabul ettikleri için SIPRI'nın verilerini kullanmaktadırlar. Fontanel ve Grenoble de ACDA verileriyle yapılan çalışmaların güvenilir olmadığını belirtmişlerdir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılan ekonomik analizler, gelişmiş ülkelerde savunma harcamaları seviyesinin ekonomik faktörlere bağlı olmadığını göstermiştir. Bunun sebebi, bu ülkelerin silah satın alan olamayıp, daha çok savunma sanayii kurmuş, silah üreten ve satan ülkeler olmasından kaynaklanmıştır³⁴.

1.5.1. Bölge ve Ükelere Göre Savunma Harcamaları

Dünyada savunma harcamaları giderek artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere savunma harcamalarının artış hızı, gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla olmaktadır. Günümüzde ülkeler arasında silahsızlanma anlaşmaları yapılsa dahi, önemli büyüklükteki savunma harcamalarının ve bunların teşvik ettiği silah üretim ve satışının devam etmemesi beklenmemektedir. Bu bakımdan bir çok ülke kendi imkanları dahilinde, iktisadi ve teknolojik seviyelerine bağlı olarak savunma sanayiilerini

³² Aziz Akgül (1), **Savunma sanayii İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma sanayii**, Başbakanlık Basımevi, 1986, Ankara, s.17.

³³ SIPRI, **SIPRI Yearbook**, 2004, s.350-355.

³⁴ Akgül (1), a.g.e., s.19.

oluşturmaktadırlar³⁵.

Dünya da 1994 yılında 742 milyar dolar olan savunma harcamaları, 1998 yılında 693 milyar dolar yükselmiş, 2003 yılında ise, 979 milyar dolara yükselerek on yıllık periyotta % 18'lik bir artış meydana getirmiştir. Dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin yaşadığı gelişmiş ülkeler , savunma için yaklaşık 700 milyar dolar ayırırken , geri kalan 279 milyar doları ise geliştirmekte olan ülkeler ayırmışlardır³⁶.

Yapılan araştırmalarda geliştirmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının bu ülkelerin gelir seviyesine bağlı olduğunu göstermektedir. Geliştirmekte olan ülkelerin bir çoğu savunma sanayilerini kuramamış ve savunma ihtiyaçları yönünden silah üreten ülkelere bağımlı durumdadırlar. Milli gelirler dikkate alındığında , gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere nazaran savunma harcamaları genellikle düşük seviyededir³⁷.

Dünyada bölgelere göre 1994-2003 yılları arasındaki bölgelere göre savunma harcamaları tablo-3'te görülmektedir. 1994'te 742 milyon dolar olan savunma harcamaları, 1996'da 793 milyon dolara, 1998'de 693 milyon dolara, 2000'de 727 milyon dolara, 2002'de 792 milyon dolara, 2003'te 879 milyon dolarla çıkmıştır. Savunma harcamalarının 2000 yılından itibaren sürekli artması dikkat çekicidir. Savunma harcamaları 1994-2003 yılları arasında % 18'lik bir artış göstermektedir. On yıllık periyotta en büyük artış % 48 ile Ortadoğu bölgesinde görülmektedir. Ortadoğu Bölgesini % 25 artış ile Asya ve Okyanusya, % 24 artış ile Amerika ve Afrika bölgeleri izlemektedir. Avrupa bölgesinde ise % 2'lik bir azalma göze çarpmaktadır.

Dünyada 1994-2003 yılları arasındaki ülkelere göre savunma harcamaları tablo-4'te görülmektedir. ABD on yıllık periyotta 3,189,051 milyon dolar ile birinci sıradadır. ABD'ni sırasıyla 455,747 milyon dolar ile Japonya, 367,255 milyon dolar ile İngiltere, 347,684 milyon dolar ile Fransa, 284,592 milyon dolar ile Almanya, 207,000 milyon dolar ile Çin, 202,857 milyon dolar ile İtalya, 284,592 milyon dolar ile S. Arabistan, 126,385 milyon dolar ile G.Kore ve 107,666 milyon dolar ile İran, 105,300 milyon dolar ile Rusya, 100,307 milyon dolar ile Hindistan, 91,076 milyon dolar ile Türkiye, 87,989 milyon dolar ile Tayvan, 86,412 milyon dolar ile İsrail izlemektedir.

³⁵ Aziz Akgül (2), **Dünyada Savunma Harcamaları ve Savunma sanayilerinin Yapısı**, Başbakanlık Basımevi 1987 Ankara, s.5.

³⁶ SIPRI, a.g.e., s.340.

³⁷ Akgül (1), a.g.e., s.19.

Tablo-3 : Dünyada Bölgelere Göre Savunma Harcamaları 1994-2003, (Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

BÖLGELER	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	1994-2003 % DEĞİŞİM
AFRİKA	9.2	8.7	8.4	8.6	9.2	9.9	10.3	10.5	11.3	11.4	+24
KUZEY	4.1	3.9	4.0	4.2	4.4	4.3	4.7	4.8	5.4	5.5	+35
SAHRA	5.1	4.8	4.4	4.4	4.8	5.6	5.7	5.8	5.9	5.9	+15
AMERİKA	365	347	328	329	321	323	334	339	376	451	+24
KUZEY	344	324	306	304	298	299	310	313	350	426	+24
ORTA	3.5	3.1	3.2	3.3	3.2	3.4	3.5	3.6	3.4	3.3	-5
GÜNEY	17.6	20.2	18.4	21.2	20.2	20.1	20.7	22.6	22.9	21.8	+24
ASYA&OKYANUSYA	120	123	127	127	126	128	133	140	146	151	+25
ORTA	0.4	0.4	0.4	0.5	0.4	0.5	-	0.5	-	-	-
DOĞU	101	103	107	107	105	105	110	115	121	125	+24
GÜNEY	12.0	12.6	12.8	13.4	13.5	14.6	15.2	15.8	15.9	16.9	+41
OKYANUSYA	7.3	7.0	7.0	7.1	7.4	7.7	7.7	8.0	8.3	8.5	+17
AVRUPA	200	187	186	186	184	188	191	191	194	195	-2
ORTA ve DOĞU	26.4	20.6	19.3	20.1	17.5	18.3	20.0	21.5	22.2	24.5	-8
BATI	174	166	166	166	167	170	171	170	172	171	-2
ORTADOĞU	47.1	43.8	43.8	48.1	51.9	50.3	58.0	63.1	63.8	70.0	+48
DÜNYA	742	709	793	699	693	699	727	743	792	879	+18
% DEĞİŞİM		-4.4	-2.2	+0.9	-0.8	+0.8	+4.0	+2.3	+6.5	+11.0	

Kaynak : SIPRI, SIPRI Yearbook 2004, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , 2004, New York, ss, 340-341.

Tablo-4 : Dünyada Savunma Harcamaları 1994-2003 (Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

ÜLKELER	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	1994-2003 TOPLAMI
ABD	334539	315107	298058	296530	289658	290480	301697	304130	341489	417363	3,189,051
JAPONYA	43958	44393	45293	45510	45394	45479	45793	46259	46773	46895	455,747
İNGİLTERE	40268	37119	37719	35401	35605	35171	35677	36420	36738	37137	367,255
FRANSA	37438	35584	34729	34856	33922	34209	33814	33708	34394	35030	347,684
ALMANYA	30214	29717	29146	28081	28174	28744	28150	27554	27643	27169	284,592
ÇİN	13500	13900	15300	15500	17800	20000	22000	25900	30300	32800	207,000
İTALYA	18540	16933	18665	19572	20218	21010	22411	22042	22655	20811	202,857
S.ARABİSTAN	14775	13024	13003	17145	20335	18276	20027	21188	18704	19102	175,579
GÜNEY KORE	11310	11897	12539	12842	12398	12061	12801	13079	13533	13925	126,385
İRAN	8364	6192	7003	7841	8276	8391	12432	14609	15369	19189	107,666
RUSYA	15800	10000	9100	9700	7100	8300	9700	11200	11400	13000	105,300
HİNDİSTAN	8109	8340	8565	9307	9387	10482	10900	11397	11426	12394	100,307
TÜRKİYE	7462	7652	8567	8926	9352	10326	9994	9161	9748	9888	91,076
TAYVAN	10535	9525	9606	9973	9723	8377	7770	7927	7281	7272	87,989
İSRAİL	7284	7514	8091	8138	8468	8439	8935	9044	10518	9981	86,412
KANADA	9743	9134	8308	7696	8245	8550	8292	8660	8591	8769	85,988
BREZİLYA	5343	7841	6764	8294	7816	7211	7644	8898	9891	9172	78,874
İSPANYA	6561	6798	6641	6701	6587	6759	7001	7089	7261	7325	68,723
HOLLANDA	6165	5990	6024	5962	5941	6230	5972	6107	6088	6055	60,534
YUNANİSTAN	3927	4011	4251	4530	4937	5169	5455	5336	5236	5241	48,093

Kaynak : SIPRI, **SIPRI Yearbook 2004**, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , 2004, New York, ss,,350-355.

1.5.2. İthalat ve ihracata Göre Savunma Harcamaları

Dünyada en fazla savunma sanayii ürünü ithal eden 20 ülke tablo-5'te görülmektedir. Tablo-5'e göre ilk on sırayı alan ülkeler, İngiltere hariç gelişmekte olan ülkelerdir. Bu yirmi ülke içinde yer alan ülkelerin beşi Türkiye ile aynı bölgede olan ülkelerdir (Yunanistan, Mısır, S.Arabistan, İsrail, BAE, İran). Bu göstergeler Türkiye'nin yer aldığı coğrafi bölgenin savunma harcamaları açısından durumunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo-5 : Dünyada En Fazla Savunma Sanayii İthal Eden 20 Ülke
(Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

SIRA NO	ÜLKE ADI	1999	2000	2001	2002	2003	1999-2003
1	ÇİN	1539	1822	3049	2842	2548	11,800
2	HİNDİSTAN	1043	580	908	1691	3621	7,843
3	YUNANİSTAN	556	682	697	517	1957	4,409
4	TÜRKİYE	1125	692	372	804	504	3,497
5	İNGİLTERE	98	834	1202	567	555	3,256
6	MISIR	490	820	775	646	504	3,235
7	TAYVAN	1670	536	411	293	179	3,084
8	KUZHEY KORE	1162	719	375	300	299	3,855
9	PAKİSTAN	788	135	391	600	611	2,525
10	S.ARABİSTAN	1215	68	74	576	487	2,420
11	AVUSTRALYA	331	326	636	616	485	2,394
12	İSRAİL	1202	320	88	267	318	2,195
13	BAE	413	243	186	356	922	2,120
14	CEZAYİR	459	372	523	228	513	2,095
15	JAPONYA	1028	197	206	154	210	1,795
16	İRAN	242	294	410	371	323	1,640
17	FİNLANDİYA	797	513	10	31	125	1,476
18	KANADA	47	424	466	351	94	1,382
19	ABD	103	133	167	364	515	1,282
20	SİNGAPUR	219	548	167	227	121	1,282

Kaynak: SIPRI, SIPRI Yearbook 2004, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , 2004, New York, ss.,475-478.

Tablo-5 incelendiğinde, en fazla savunma sanayii ürünü ithal eden 20 ülke arasındaki Çin, on yıllık periyotta 11,800 milyon dolar ile birinci sıradadır. Çin'i sırasıyla, 7,843 milyon dolar ile Hindistan, 4,409 milyon dolar ile Yunanistan, 3,497 milyon dolar ile Türkiye, 3,256 milyon dolar ile İngiltere, 3,235 milyon dolar ile Mısır, 3,084 milyon dolar ile Tayvan, 3,855 milyon dolar ile G.Kore, 2,525 milyon dolar ile Pakistan, 2,420 milyon dolar ile S.Arabistan, 2,394 milyon dolar ile Avustralya, 2,195 milyon dolar ile İsrail, 2,120 milyon dolar ile Birleşik Arap Emirlikleri, 2,095 milyon dolar ile Cezayir, 1,795 milyon dolar ile Japonya, 1,640 milyon dolar ile İran izlemektedir.

SIPRI'ye³⁸ göre dünya savunma sanayii ürünleri ithalatında 142 ülke incelendiğinde 1999 yılındaki ithalat 21,257 milyon dolar, 2000 yılındaki ithalat 15,549 milyon dolar, 2001 yılındaki ithalat 16,611 milyon dolar, 2002 yılındaki ithalat 16,143 milyon dolar ve 2003 yılındaki ithalat 18,680 milyon dolar olmak üzere 1999-2003 yılları arasında toplam 88,240 milyon dolarlık ithalat yapıldığı görülmektedir.

Dünyada en fazla savunma sanayii ürünü ihraç eden 20 ülke tablo-6'da görülmektedir. G-8 Olarak adlandırılan dünyanın en zengin sekiz ülkesinden, silah ihraç etmesi yasak olan Japonya hariç, ABD, Rusya, Fransa, Almanya İngiltere ve İtalya'nın silah ihracatçısı ülkeler arasında ilk on sıra içinde yer alması, bu sektörün ekonomik açıdan ülkeler için cazip olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca yakın dış tehditle karşı karşıya bulunmayan İsveç, İtalya, Norveç, İspanya ve Avustralya gibi ülkelerin de önemli boyutta savunma sanayii ürünü ihraç etmeleri, bu sektörün ekonomik yönden önemini göstermektedir.

Tablo-6 incelendiğinde, en fazla savunma sanayii ürünü ithal eden 20 ülke arasındaki ABD on yıllık periyotta 29,599 milyon dolar ile birinci sıradadır. ABD'yi sırasıyla, 26,198 milyon dolar ile Rusya, 6,372 milyon dolar ile Fransa, 5,240 milyon dolar ile Almanya, 4,204 milyon dolar ile İngiltere, 2,195 milyon dolar ile Ukrayna, 1,648 milyon dolar ile İtalya, 1,528 milyon dolar ile Çin, 1,226 milyon dolar ile Hollanda izlemektedir.

SIPRI'ye göre³⁹ dünya savunma sanayii ürünleri ihracatında 63 ülke incelendiğinde 1999 yılındaki ihracat 21,257 milyon dolar, 2000 yılındaki ihracat

³⁸ SIPRI, a.g.e., s.475-478.

³⁹ A.g.e., s.479-480.

15,549 milyon dolar, 2001 yılındaki ihracat 16,611 milyon dolar, 2002 yılındaki ihracat 16,143 milyon dolar ve 2003 yılındaki ihracat 18,680 milyon dolar olmak üzere 1999-2003 yılları arasında toplam 88,240 milyon dolarlık ihracat yapıldığı görülmektedir.

Tablo-6 : Dünyada En Fazla Savunma Sanayii İhraç Eden 20 Ülke
(Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

SIRA NO	ÜLKELER	1999	2000	001	2002	2003	1999-2003
1	ABD	9977	6071	4887	4279	4385	29,599
2	RUSYA	3731	4003	5521	5963	6980	26,198
3	FRANSA	1457	743	1095	1324	1753	6,372
4	ALMANYA	1282	1261	575	573	1549	5,240
5	İNGİLTERE	967	1105	968	639	525	4,204
6	UKRAYNA	770	327	631	233	234	2,195
7	İTALYA	426	174	260	511	277	1,648
8	ÇİN	207	160	347	410	404	1,528
9	HOLLANDA	318	195	188	257	268	1,226
10	KANADA	130	102	80	316	556	1,184
11	İSVEÇ	150	280	432	123	186	1,171
12	BEYAZ RUSYA	481	261	299	54	60	1,155
13	İSRAİL	96	270	232	280	212	1,090
14	NORVEÇ	6	33	127	203	150	519
15	AVUSTRALYA	298	-	42	30	30	400
16	SLOVAKYA	141	83	100	47	-	371
17	ÇEK CUM.	65	81	90	70	48	354
18	POLONYA	67	43	93	43	89	335
19	GÜRCİSTAN	72	54	54	120	-	300
20	İSPANYA	29	51	8	57	124	269

Kaynak: SIPRI, *SIPRI Yearbook 2004*, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , 2004, New York, ss.,479-780.

ABD'nin savunma sanayii ürünleri ithalatında 199-2003 yılları arasında toplam, 1282 milyon dolar ile tüm dünya ülkeleri arasında 19 ncu sırada olmasına karşın, aynı dönemdeki 29,599 milyon dolarlık ihracat hacmi dikkate alındığında, yine de 28,317 milyon dolar tutarında ihracat fazlasına sahip olduğu görülmektedir.

1.5.3. Türkiye'ye Komşu ve Bölge Ülkelerinin Savunma Harcamaları

Türkiye savunma gereksinimlerini ağırlık olarak dış kaynaklardan karşılamakla birlikte, savunma ürünü ihracatı çok kısıtlıdır. Türkiye'nin güçlü bir orduya sahip olmasından kaynaklanan savunma harcamalarının ekonomiye yük olmaması gerekmektedir. Bu ise ancak savunma ürünleri ithalatının en azından ihracatı karşılar hale gelmesiyle mümkündür. Türk savunma sanayii dış pazarlara açılması ve yurt dışına savunma ürün ve hizmetleri ihraç etmesi gerekmektedir⁴⁰. Bu ise teknoloji ürünlerinin ihracatı ile mümkün olacaktır. Türkiye'nin komşuları maliyetleri ne olursa olsun, güvenlikleri açısından silahlanmaya devam etmektedirler⁴¹.

Türkiye komşu ve bölge ülkelerinin yıllar itibari ile savunma harcamaları tablo-7'de görülmektedir. Tablo-7 incelendiğinde S.Arabistan'ın, 175,579 milyon dolar on yıllık dönemde en fazla savunma harcaması yapan ülke konumunda birinci sıradadır. S.Arabistan'ı sırasıyla, 107,666 milyon dolar ile İran, 105,300 milyon dolar ile Rusya, 86,412 milyon dolar ile İsrail, 48,093 milyon dolar ile Yunanistan, 42,988 milyon dolar ile Suriye, 10,644 milyon dolar ile Ukrayna ve 10,550 milyon dolar ile Romanya, 3,332 milyon dolar Bulgaristan, 2,114 milyon dolar ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi izlemektedir.

Türkiye savunma harcamalarını 10 yıllık dönemde % 32.5 arttırarak 9,888 milyon dolar seviyesine çıkarmıştır. Aynı dönem içerisinde savunma harcamalarını İran % 129.4, Suriye % 63.1, Yunanistan % 33.4 , İsrail % 37.0, S. Arabistan % 29.2, Ukrayna % 10.4 arttırmışlardır. Diğer ülkelerden Bulgaristan'da % -27.2, Güney Kıbrıs'ta % 22.2, Rusya'da % 17.7, Romanya'da % 3.9 oranında azaltmışlardır. Yunanistan'ın ve İsrail'in aynı dönem içerisinde Türkiye'den daha fazla savunma harcaması yapması dikkat çekicidir. Komşu ve bölge ülkelerinin yıllar itibari ile GSYİH' ya göre savunma harcamaları tablo-8 de görülmektedir. Tablo-8 incelendiğinde, savunma harcaması bakımından on yıllık dönemde S.Arabistan'ın % 10,7 ortalama ile GSYİH'dan en fazla pay aldığı görülmektedir. S.Arabistan'ı, % 8,4 ile İsrail, % 6,2 ile Suriye, 4,6 ile Yunanistan, % 4,0 ile Rusya, % 3,3 ile İran, % 3,2 ile Ukrayna, % 3,1 ile Ermenistan, % 2,7 ile Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Romanya izlemektedir.

⁴⁰ Ömer Anlağan, "Savunma sanayisinde Ar-Ge'nin Rolü", **Savunma sanayisinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı**, Pelin Ofset, 2002, Ankara, s.195.

⁴¹ Ahmet Hamdi Zekey, Savunma sanayii ve Türkiye, **KHO Bilim Dergisi**, Cilt 8, Sayı:2, KHO Basımevi, Ankara, 1998, s.98.

Tablo-7 : Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibari İle Savunma Harcamaları, (Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

SIRA NO	ÜLKELER	1994	1995	1996	1997	1998	1989	2000	2001	2002	2003	1994-2003 TOPLAMI
1	S. ARABİSTAN	14775	13024	13003	17145	20335	18276	20027	21188	18704	19102	175,579
2	İRAN	8364	6192	7003	7841	8276	8391	12432	14609	15369	19189	107,666
3	RUSYA	15800	10000	9100	9700	7100	8300	9700	11200	11400	13000	105,300
4	TÜRKİYE	7462	7652	8567	8926	9352	10326	9994	9161	9748	9888	91,076
5	İSRAİL	7284	7514	8091	8138	8468	8439	8935	9044	10518	9981	86,412
6	YUNANİSTAN	3927	4011	4251	4530	4937	5169	5455	5336	5236	5241	48,093
7	SURİYE	3635	3658	3400	3508	3805	3952	4419	5315	5366	5930	42,988
8	UKRAYNA	1074	1113	1051	1096	1073	921	1138	963	1029	1186	10,644
9	ROMANYA	1131	1100	1069	1199	1089	983	936	981	976	1086	10,550
10	BULGARİSTAN	500	370	253	235	273	309	319	353	356	364	3,332
11	G. KIBRIS	189	169	254	322	288	178	190	224	153	147	2,114
12	AZERBAYCAN	112	64	65	73	81	99	108	117	129	142	990
13	ERMENİSTAN	-	58	50	63	62	65	68	66	65	77	574
14	GÜRCİSTAN	-	-	60	37	36	28	19	24	34	40	278

Kaynak: SIPRI, *SIPRI Yearbook 2004*, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , 2004, New York, ss.,350-355.

Tablo-8 : Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibari İle GSYİH Göre

Savunma Harcamaları, (Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

SIRA NO	ÜLKELER	1994	1995	1996	1997	1998	1989	2000	2001	2002	1994-2002 ORTALAMASI
1	S. ARABİSTAN	10,6	9,3	8,5	10,7	14,3	11,4	10,6	11,5	9,8	10,7
2	İSRAİL	8,8	8,3	8,6	8,4	8,4	8,4	8,2	7,7	9,2	8,4
3	SURİYE	7,4	7,1	5,9	5,7	5,8	5,6	5,5	6,4	6,1	6,2
4	YUNANİSTAN	4,4	4,3	4,5	4,6	4,8	4,8	4,9	4,6	4,3	4,6
5	TÜRKİYE	4,1	3,9	4,1	4,1	4,4	5,4	5,0	5,0	4,9	4,5
6	RUSYA	5,9	4,1	3,8	4,2	3,1	3,5	3,7	4,0	4,0	4,0
7	İRAN	3,1	2,4	2,6	2,9	3,2	3,0	3,8	4,3	4,0	3,3
8	UKRAYNA	2,8	3,1	3,5	3,7	3,6	3,0	3,6	2,9	2,9	3,2
9	ERMENİSTAN	-	4,1	3,3	3,9	3,5	3,6	3,6	3,1	2,7	3,1
10	G. KIBRIS	2,7	2,3	3,4	4,2	3,6	2,1	2,1	2,4	1,6	2,7
11	ROMANYA	3,1	2,8	2,5	3,0	3,0	2,7	2,5	2,5	2,3	2,7
12	BULGARİSTAN	3,6	2,6	2,0	2,1	2,3	2,5	2,5	2,7	2,7	2,6
13	AZERBAYCAN	4,6	2,3	2,2	2,2	2,3	2,3	2,1	2,0	2,0	2,4
14	GÜRCİSTAN	-	-	2,2	1,2	1,1	0,9	0,6	0,7	0,9	0,8

Kaynak: SIPRI, *SIPRI Yearbook 2004*, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , 2004, New York, ss.,356-361.

1.5.4. NATO Ülkelerinin Savunma Harcamaları

Türkiye'nin NATO ülkeleriyle savunma harcamalarının karşılaştırılması üye ülkelerin sağladığı katkı payı ve katlandığı fedakarlığı ortaya mukayeseli olarak değerlendirmeye imkan vermektedir. Askeri gücü belirleyen faktörlerin başında GSYİH'nin büyüklüğü gelmektedir. GSYİH'dan savunmaya ayrılan pay ise bir anlamda ulusal güvenlik için katlanılan toplumsal fedakarlığın derecesini yansıtmaktadır. NATO ülkeleri arasında yük paylaşımını analiz ederken ülkelerin yaptıkları savunma harcamalarının ittifaka katkılarının yeterli bir göstergesi olmayacağını, gerçekte nitelikli insan gücüne yüksek bir ekonomik ve teknolojik kapasiteye sahip ülkelerin katkılarının daha fazla olduğu bilinmektedir.

Türkiye, savunma giderlerinin GSYİH'ya oranında NATO içerisinde ön sıralarda yer almaktadır⁴².

NATO ülkelerinin yıllar itibari ile savunma harcamaları tablo-9'da görülmektedir. Tablo-9 incelendiğinde ABD, 3,189,051 milyon dolar ile dokuz yıllık periyotta en fazla savunma harcaması yapan ülke konumunda birinci sıradadır. ABD'yi sırasıyla, 367,255 milyon dolar ile İngiltere, 347,684 milyon dolar ile Fransa, 284,592 milyon dolar ile Almanya, 202,857 milyon dolar ile İtalya, 91,076 milyon dolar ile Türkiye, 85,988 milyon dolar ile Kanada, 68,723 milyon dolar ile Hollanda, 60,534 milyon dolar ile Hollanda, 48,093 milyon dolar ile Yunanistan, 31,459 milyon dolar ile Belçika, 30,359 milyon dolar ile Norveç, 30.223 milyon dolar ile Polonya, 24,707 milyon dolar ile Danimarka izlemektedir.

NATO ülkelerinin yıllar itibari ile GSYİH'ya göre savunma harcamaları tablo-10'da görülmektedir. Tablo-10 incelendiğinde, savunma harcaması bakımından dokuz yıllık periyotta Yunanistan'ın % 4,6 ortalama ile GSYİH'dan en fazla pay aldığı görülmektedir. Yunanistan'ı sırasıyla, % 4,5 ile Türkiye, % 3,3 ile ABD , % 2,8 ile Fransa, % 2,7 ile İngiltere, % 2,3 ile Portekiz, % 2,2 ile Norveç, % 2,0 ile Polonya ve İtalya, % 1,95 ile Çek Cumhuriyeti, % 1,8 ile Hollanda, %1,7 ile Danimarka ve Macaristan, % 1,6 ile Almanya, % 1,5 ile Belçika, % 1,3 ile Kanada ve İspanya, % 0,8 ile de Lüksemburg izlemektedir.

⁴² SSM, 1985-2003, Savunma sanayiii Müşteşarlığı, Ankara, 2003, s.10.

Tablo-9 : NATO Ülkelerinin Yıllar İtibari İle Savunma Harcamaları, (Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

SIRA NO	ÜLKELER	1994	1995	1996	1997	1998	1989	2000	2001	2002	2003	1994-2003 TOPLAMI
1	ABD	334539	315107	298058	296530	289658	290480	301697	304130	341489	417363	3,189,051
2	İNGİLTERE	40268	37119	37719	35401	35605	35171	35677	36420	36738	37137	367,255
3	FRANSA	37438	35584	34729	34856	33922	34209	33814	33708	34394	35030	347,684
4	ALMANYA	30214	29717	29146	28081	28174	28744	28150	27554	27643	27169	284,592
5	İTALYA	18540	16933	18665	19572	20218	21010	22411	22042	22655	20811	202,857
6	TÜRKİYE	7462	7652	8567	8926	9352	10326	9994	9161	9748	9888	91,076
7	KANADA	9743	9134	8308	7696	8245	8550	8292	8660	8591	8769	85,988
8	İSPANYA	6561	6798	6641	6701	6587	6759	7001	7089	7261	7325	68,723
9	HOLLANDA	6165	5990	6024	5962	5941	6230	5972	6107	6088	6055	60,534
10	YUNANİSTAN	3927	4011	4251	4530	4937	5169	5455	5336	5236	5241	48,093
11	BELÇİKA	3320	3252	3191	3151	3150	3191	3191	3050	2958	3005	31,459
12	NORVEÇ	3131	2828	2867	2819	3005	3021	2922	2941	3533	3292	30,359
13	POLONYA	2746	2763	2906	3061	3179	3103	3046	3061	3123	3235	30,223
14	DANİMARKA	2449	2423	2431	2462	2489	2474	2393	2541	2511	2534	24,707
15	PORTEKİZ	1968	2113	2038	2082	2035	2141	2204	2295	2359	2303	21,538
16	ÇEK CUMHURİYETİ	956	901	886	839	923	1002	1031	1110	1151	1274	10,073
17	MACARİSTAN	831	638	597	718	647	745	801	885	925	1003	7,790
18	LÜKSEMBURG	106	104	107	115	124	126	128	161	169	176	1,316

Kaynak : SIPRI, *SIPRI Yearbook 2004*, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , 2004, New York, ss.,350-355.

Tablo-10 : NATO Ülkelerinin Yıllar İtibari İle GSYİH'ya Göre Savunma Harcamaları, (Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

SIRA NO	ÜLKELER	1994	1995	1996	1997	1998	1989	2000	2001	2002	1994-2002 ORTALAMASI
1	YUNANİSTAN	4.4	4.3	4.5	4.6	4.8	4.8	4.9	4.6	4.3	4,6
2	TÜRKİYE	4.1	3.9	4.1	4.1	4.4	5.4	5.0	5.0	4.9	4,5
3	ABD	4.1	3.8	3.5	3.3	3.1	3.0	3.1	3.1	3.4	3,3
4	FRANSA	3.3	3.1	3.0	2.9	2.8	2.7	2.6	2.5	2.5	2,8
5	İNGİLTERE	3.3	3.0	2.9	2.7	2.6	2.5	2.5	2.5	2.4	2,7
6	PORTEKİZ	2.5	2.6	2.4	2.3	2.2	2.1	2.1	2.1	2.1	2,3
7	NORVEÇ	2.8	2.4	2.2	2.1	2.2	2.1	1.8	1.7	2.1	2,2
8	POLONYA	2.3	2.1	2.1	2.1	2.1	2.0	1.9	1.9	1.9	2,0
9	İTALYA	2.0	1.8	1.9	1.9	2.0	2.0	2.1	2.0	2.1	2,0
10	ÇEK CUMHURİYETİ	2.1	1.8	1.7	1.6	1.8	2.0	2.0	2.1	2.1	1,9
11	HOLLANDA	2.0	1.9	1.9	1.8	1.7	1.8	1.6	1.6	1.6	1,8
12	DANİMARKA	1.8	1.7	1.7	1.7	1.7	1.6	1.5	1.6	1.6	1,7
13	MACARİSTAN	2.1	1.6	1.5	1.7	1.5	1.7	1.7	1.8	1.8	1,7
14	ALMANYA	1.7	1.7	1.6	1.6	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1,6
15	BELÇİKA	1.7	1.6	1.6	1.5	1.5	1.4	1.4	1.3	1.3	1,5
16	KANADA	1.7	1.5	1.4	1.2	1.3	1.3	1.2	1.2	1.2	1,3
17	İSPANYA	1.5	1.5	1.4	1.4	1.3	1.3	1.2	1.2	1.2	1,3
18	LÜKSEMBURG	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.7	0.7	0.8	0.9	0,8

Kaynak: SIPRI, SIPRI Yearbook 2004, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , , New York, ss.,356-361

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ

BÜTÇE İÇİNDEKİ YERİ VE KAYNAKLARI

Bütçeden pay alan kuruluşlar; Genel Bütçeye Dahil Kuruluşlar ve Katma Bütçeye Dahil Kuruluşlar olarak ikiye ayrılmaktadır.

Genel Bütçeye Dahil Kuruluşlar; TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Sayıştay, Anayasa Mahkemesi, Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Danıştay, Yargıtay, Türkiye İstatistik Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Denizcilik Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı ve 17 Bakanlıktan oluşmaktadır.

Katma Bütçeye Dahil Kuruluşlar ise; Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Telsiz Genel Müdürlüğü, Yüksek Öğretim Kurulu ve 52 Üniversite ve Enstitüden oluşmaktadır.

Savunma bütçesi ise Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi, Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi, Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçelerinin toplamından oluşmaktadır.

1995-2004 yılları arasında Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı yıl sonu kesinleşen bütçe rakamları Tablo 11'de görülmektedir. 1995 yılında Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi 167798 milyar TL. iken 2004 yılında 9440386 milyar TL.'ye çıkmıştır. Aynı dönemde Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi 36675 milyar TL.'den 2058992 milyar TL.'ye yükselmiştir. Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesi ise 660 milyar TL'den 103317 milyar TL.'ye yükselmiştir. Toplam Savunma Bütçesi 205133 milyar TL.'den 11602965 milyar TL.'ye yükselmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi 152612 milyar TL.'den 13015949 milyar TL.'ye yükselmiştir. Sağlık Bakanlığı

Bütçesi ise 57074 milyar TL.'den 4461251 milyar TL.'ye yükselmiştir.

1995-2004 yılları arasında Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı yıl sonu kesinleşen bütçe rakamlarının genel bütçe toplamı içerisindeki yüzdesi ve bir önceki yıla göre değişim oranı Tablo 12'de görülmektedir.

Tabloyu incelediğimizde Milli Savunma Bakanlığının bütçeden aldığı pay 10 yıllık dönemde ortalama 8.2 artış göstermiştir. En yüksek artış sırasıyla 1995, 1998 yıllarında gerçekleşmiş ve 1995 yılından itibaren bütçe payında gözle görülür bir azalma meydana gelmiştir. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinin bir önceki yıla göre yüzdesel değişim oranında 2000 ve 2001 yıllarında % 15 ve % 16 azalma görülmektedir. 1998 ve 2004 yıllarında artış diğer yıllarda azalma devam görülmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı'nın bütçeden aldığı pay 10 yıllık dönemde ortalama 1.5 artış göstermiştir. En yüksek artış sırasıyla 1995, 1996 yıllarında gerçekleşmiş ve 1995 yılından itibaren bütçe payında gözle görülür bir azalma meydana gelmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin bir önceki yıla göre yüzdesel değişim oranında 1998, 2002 ve 2004 yılları hariç sürekli azalma görülmektedir.

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın bütçeden aldığı pay 10 yıllık dönemde ortalama 0.5 artış göstermiştir. En yüksek artış sırasıyla 1996, 2002 yıllarında gerçekleşmiş ve bütçede yıllar itibari ile önemli artış ve azalışlar meydana gelmiştir. Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesinin bir önceki yıla göre yüzdesel değişim oranında 1997, 1998 ve 2001 yıllarında azalma, diğer yıllarda artış görülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçeden aldığı pay 10 yıllık dönemde ortalama 10.2 artış göstermiştir. En yüksek artış sırasıyla 1997,1996 yıllarında gerçekleşmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesinin bir önceki yıla göre yüzdesel değişim oranı 1998, 1999, 2000 ve 2001 yıllarında azalma diğer yıllarda artış görülmektedir.

Sağlık Bakanlığı'nın bütçeden aldığı pay 10 yıllık dönemde ortalama 2.9 artış göstermiştir. En yüksek artış sırasıyla 2004 ve 1995 yıllarında gerçekleşmiştir. Sağlık Bakanlığı Bütçesinin bir önceki yıla göre yüzdesel değişim oranı 1996, 1999, 2000, 2001 ve 2003 yıllarında azalma diğer yıllarda artış görülmektedir.

Tablo-11: 1995-2004 Savunma, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı Yıllık Harcamaları

YIL	GENEL BÜTÇE TOPLAMI	SAVUNMA BÜTÇESİ			TOPLAM SAVUNMA BÜTÇESİ (1+2+3)	MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI YIL SONU BÜTÇESİ	SAĞLIK BAKANLIĞI YIL SONU BÜTÇESİ
		MSB YIL SONU BÜTÇESİ (1)	JANDARMA GEN. K.LİĞİ YIL SONU BÜTÇESİ (2)	SAHİL GÜV. K.LİĞİ YIL SONU BÜTÇESİ (3)			
1995	1704845	167798	36675	660	205133	152612	57074
1996	3916254	333434	64713	2332	400479	678671	116894
1997	7993610	745746	129293	3955	878994	1569807	255950
1998	15466378	1359025	252828	6035	1617888	1435675	471218
1999	27841339	2379336	450771	11587	2841694	2481260	805246
2000	46384290	3745217	652375	23751	4421343	3460792	1139512
2001	80186248	5413529	953030	38006	6404565	5145076	1821581
2002	114963019	7742947	1521591	72633	9337171	8043014	3038945
2003	139488824	8841296	1829811	97261	10768368	10582870	3674262
2004	141020860	9440386	2058992	103317	11602965	13015949	4461251

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

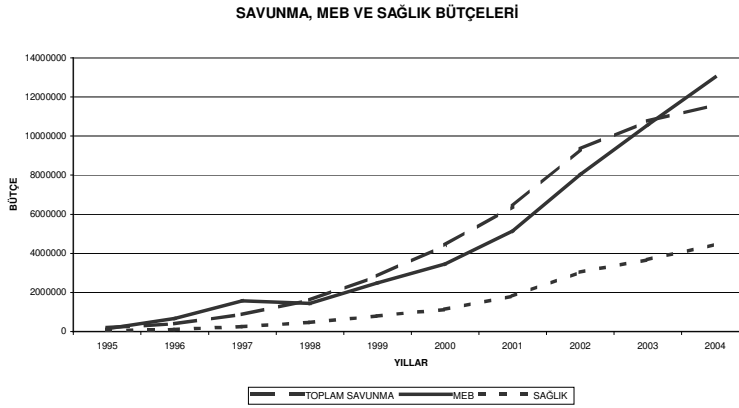
Tablo-12: 1995-2004 Savunma, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı Yıllık Harcamaları

YIL	GENEL BÜTÇE TOPLAMI	SAVUNMA BÜTÇESİ						TOPLAM SAV. BÜTÇE PAYI %	TOPLAM SAV. BÜTÇE YÜZDE DEĞİŞİM	M.E.B. BÜTÇE PAYI %	M.E.B. BÜTÇE YÜZDE DEĞİŞİM	SAĞLIK BAK. BÜTÇE PAYI %	SAĞLIK BAK. BÜTÇE YÜZDE DEĞİŞİM
		MSB BÜT. PAYI %	MSB BÜT. YÜZDE DEĞ.	J. GEN. K.LIĞIB ÜT. PAYI %	J. GEN. K.LIĞI BÜT. YÜZDE DEĞ.	SAHİL GÜV. K.LIĞI BÜT. PAYI %	SAHİL GÜV. K.LIĞI YÜZDE DEĞ.						
1995	1704845	9,84	-	2,15	-	0,038	-	12,03	-	8,95	-	3,35	-
1996	3916254	9,51	-3,35	1,65	-23,26	0,059	55,56	10,23	-14,96	17,33	93,63	2,99	-10,75
1997	7993610	9,33	-1,89	1,62	-1,82	0,049	-16,95	11,00	7,53	19,64	13,33	3,20	7,02
1998	15466378	9,79	4,93	1,63	0,62	0,039	-20,41	10,46	-4,91	9,28	-52,75	3,05	-4,69
1999	27841339	9,55	-2,45	1,62	-0,61	0,042	7,69	10,21	-2,39	8,91	-3,99	2,89	-5,25
2000	46384290	8,07	-15,50	1,41	-12,96	0,051	21,43	9,53	-6,66	7,46	-16,27	2,46	-14,88
2001	80186248	6,75	-16,36	1,19	-15,60	0,047	-7,84	7,99	-16,16	6,42	-13,94	2,27	-7,72
2002	114963019	6,74	-0,15	1,32	10,92	0,063	34,04	8,12	1,63	7,00	9,03	2,64	16,30
2003	139488824	6,34	-5,93	1,31	-0,76	0,070	11,11	7,72	-4,93	7,59	8,43	2,63	-0,38
2004	141020860	6,69	5,52	1,46	11,45	0,073	4,29	8,23	6,61	9,23	21,61	3,16	20,15

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

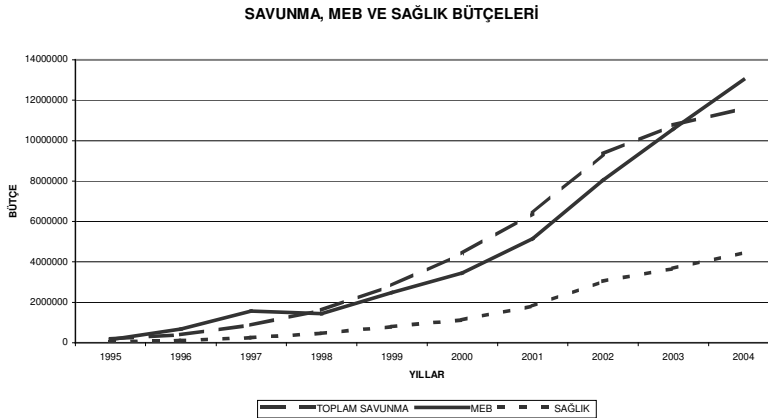
Türkiye’de MSB, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı’nın bütçeden aldıkları paylar grafik-1’de, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı’ndan oluşan Toplam Savunma Bütçesi, Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi ve Sağlık Bakanlığı Bütçesi grafik-2’de görülmektedir.

Grafik-1: Yıllara göre MSB, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı’nın Bütçeden Aldıkları Paylar.

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

Grafik-2: Yıllara göre Toplam Savunma, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı’nın Bütçeden Aldıkları Paylar.

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

Toplam Savunma Bütçesinin 1995 yılında toplam bütçe içindeki payı % 12,03 iken bu oran 2004 yılında % 8,23’e düşmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi 1995

yılında % 8,95'den, 2004 yılında % 9,23'e yükselmiş ve 1996 döneminde % 17,33'e, 1997 yılında % 19,64'e çıkmıştır. Sağlık Bakanlığı Bütçesi 1995 yılında % 3,35'den, % 3,16'ya düşmüştür.

Toplam Savunma Bütçesi 10 yıllık dönemde sürekli artış gösterirken, Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi sadece 1998 yılında bir önceki yıla göre % -3,99 azalış göstermektedir. Sağlık Bakanlığı Bütçesi ise sürekli artış göstermektedir.

Toplam Savunma Harcamaları, Milli Eğitim ve Sağlık Harcamaları ile artış bakımından uyumludur. Savunma Harcaması arttıkça Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı harcamaları da artmaktadır. Bu da bütçenin genel olarak artışına neden olmaktadır.

Harcama artışı yönüyle Toplam Savunma Harcamaları tek başına bütçe açığını meydana getirmemektedir. Savunma harcamaları diğer bütçe fonksiyonlarını engellemekte ve bütçe artışına katkılar açısından savunma harcamaları, sağlık harcamasıyla ilişkisiz, eğitim harcamaları ile uyumludur.

Savunma sistemlerinde gizlilik, emniyet, güvenilirlik ve standartlık önemli olduğundan savunma sanayii milli olmak zorundadır. Milli savunma sanayii bağımsızlığın göstergesidir. Fakat her ülkenin gereksinim duyduğu silah sistemlerin tümünü kendisinin yapması beklenemez. Bunun için öncelik sırasının belirlenmesi gerekir⁴³.

Yakın zamana kadar, ağırlıklı bir şekilde yurt dışı kaynaklardan alım yöntemiyle gerçekleştirilen silah, araç ve gereç tedariki, yerli savunma sanayii temellerin artmasıyla yerini, giderek artan ölçülerde milli kaynaklardan yararlanmaya bırakılmakta ve bu yönde kurulmuş bulunan ve kurulmakta olan savunma sanayiinin aldığı pay, her geçen gün, kısıtlı mali kaynakların yurt içinde kalmasını temin eder bir şekilde yükselmektedir⁴⁴.

Türk Silahlı Kuvvetlerin Savunma harcamaları ve boyutları hesaplanırken bugün varılan sayısal rakamlar, ülkenin milli hedeflerinden ve bu hedeflere olan tehdidin büyüklük ve boyutuna, ülke büyüklüğünden ülkede seferber insan gücüne, endüstri, alt yapı ve sivil toplumun milli ve manevi değer yargılarına kadar bir çok milli güç

⁴³ Aytakin Ziyilan, "Savunma sanayii Sektöründe Temeller ve Rekabet Uygulaması", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:348, Ankara, Nisan-1996, s.43.

⁴⁴ Almak (1), a.g.e., s.9.

unsurları ve karmaşık güvenlik faktörleri dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplamalar yapılırken “büyüklük, küçüklük“ değil “yeterlilik“ temel kriter olarak alınmaktadır⁴⁵.

Türkiye'de savunma harcamalarının kaynakları İncelendiğinde en büyük payın Milli Savunma Bütçesinden Tahsisli Kaynaklardan sağlandığı, 1986 yılı sonrasında ise SSDF ,TSKGV, Özel Ödenek ve diğer kaynaklarında katkı yaptığı gözlemlenmiştir.

Türkiye' de Savunma harcamalarının ve aynı zamanda mali planın kaynakları şunlardır⁴⁶.

- Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar.
- Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri.
- Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri.
- Milli Savunma Bakanlığının Özel Kanunlara Dayanan Gelirlerinden oluşur.
- Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları.
- TSK Güçlendirme Vakfı Kaynakları.
- Dış Askeri Yardımlar.

Türkiye’de savunma harcamalarını bütçe içi ve bütçe dışı kaynaklar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Savunma harcamalarının bütçe içi kaynakları; Milli Savunma Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar, Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri ve Milli Savunma Bakanlığının Özel Kanunlara Dayanan Gelirlerinden oluşur. Savunma harcamalarının bütçe dışı kaynakları ise; Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları, TSK Güçlendirme Vakfı Kaynakları ve Dış Askeri Yardımlardır.

2.1. SAVUNMA HARCAMALARININ BÜTÇE İÇİ KAYNAKLARI

Türkiye'nin savunma harcamalarının bütçe içi kaynakları ; Milli Savunma

⁴⁵ Bülent Yılmaz, **Savunma Çabaları ve Türkiye'nin Savunma Bütçesi**, KHO Basımevi, Ankara, 2001, s.11.

⁴⁶ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, Ankara, 2000, s.107.

Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar, Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri ve Milli Savunma Bakanlığının Özel Kanunlara Dayanan Gelirlerinden oluşmaktadır.

2.1.1. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Tahsisli Kaynaklar

Tehdit ve risklerin yoğunlaştığı Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde, global güç ve oluşumların menfaatlerinin kesişim bölgesinde yer alan Türkiye'nin jeostratejik mevkiinden kaynaklanan durumunun, bugüne kadar olduğu gibi 21 nci yüzyılda da değişmeyeceği ve Türkiye'nin coğrafi açıdan önemi ve dünya üzerindeki yeri değerlendirildiğinde, Genel Bütçeden Milli Savunmaya ayrılan payın son yıllarda giderek azaldığı görülmektedir.

Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçeler ile Mukayesesi Tablo-13'te görülmektedir. MSB bütçesinin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı ; 1980-1989 yılları için 10 yıllık periyotta ortalama %2.54, 1990-1999 yılları için 10 yıllık periyotta ortalama ise %2.26, 2000-2004 yılları için ise 5 yıllık periyotta ortalama %2.92'dir. 1980-2004 yıllar için ortalama %2.5'dir. Konsolide Bütçe içindeki payı ise; 1980-1989 yılları için ortalama %14.64, 1990-1999 yılları için ortalama %10.52, 2000-2004 yılları için ise ortalama %7.52'dir.

MSB bütçesindeki artış oranı bir önceki yıla göre, 1990 yılında %102.1 artarken, 2000 yılında bu artış %65'e, 2004 yılında ise %24'e düşmüştür. 1980-2004 yıllar için ortalama %12.04'tür. 1980-2004 yılları arası MSB' lığı Bütçesinin GSMH oranı ve MSB' lığı Bütçesinin Konsolide Bütçeye oranındaki yüzdesel artışlar komşu ülkelerin silahlanmaya ayırdığı payların ve bölücü terör örgütünün yurtiçinde eylemlerini arttırdığı yıllara uygun olarak artış ve azalış göstermektedir.

Savunmaya harcamalarına ayrılan kaynağın en önemli kısmı MSB.lığı bütçesi oluşturmaktadır. Planlama, Programlama ve Bütçeleme Sistemi (PPBS)'ne uygun olarak ihtiyaçlar en küçük birlik seviyesinde belirlenmekte, tahmin edilen birim fiyatlar, fiili kadrolar, stok seviyeleri ve modernizasyon projelerinin maliyetleri esas alınarak hazırlanan MSB Bütçe teklifi olarak her yıl Temmuz ayının sonunda Maliye Bakanlığı'na gönderilmektedir. Bütçe, Ana Hizmet Gruplarına göre dört bölümden

oluşmaktadır : Personel Giderleri, Diğer Cari Giderler, Yatırımlar ve Transferlerdir⁴⁷.

2.1.1.1. Personel Giderleri

Personel ile doğrudan ilgili olan özlük haklarından meydana gelmekte olup, ilgili mevzuata göre belirlenmektedir.

2.1.1.2. Diğer Cari Giderler

Bütçenin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. On yıllık temin planı (OYTEP)' de yer alan modernizasyon projeleri, askeri personelin yasalarla belirlenmiş beslenme ve giyim istihkakları, inşaatlar, bina onarımları, görev yollukları, akaryakıt, elektrik, su, doğalgaz, tedavi ve ilaç ihtiyaçları, demirbaş, kırtasiye ihtiyaçları, taşıma, ulaştırma hizmetleri, yedek parça tedariki bu ana hizmet grubunda bulunan ödenekler ile sağlanmaktadır.

Bu grupta yer verilen modernizasyon harcamalarının önemli bir bölümü ekonomik alanda yatırım kategorisinde bulunmakla birlikte, bütçenin fonksiyonel ayrımına göre DPT'nin denetimine tabi olmadığından cari gider olarak kabul edilmektedir.

2.1.1.3. Yatırımlar

DPT vizesine tabi bulunan ödeneklerden oluşmaktadır. Yatırım kapsamında idari taşıt alımları, bir kısım inşaat projeleri ve çeşitli yenileştirme projeleri yer almaktadır.

2.1.1.4. Transferler

Uluslararası kuruluşlara üyelik aidatlarını, kamulaştırma giderlerini, geçen yıllardan kalan borçların ödenmesini ve çeşitli dernek, birlik, kurum ve kuruluşlara yapılacak sosyal yardımları kapsamaktadır.

⁴⁷ MSB, **Beyaz Kitap Savunma 1998**, Ankara, 1998, ss.117-118.

Tablo-13 : Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçe İle Mukayesesi, (Milyar TL./Bin YTL)

YIL	GSMH	KONSOLİDE BÜTÇE	MSB BAŞLANGIÇ BÜTÇESİ	KONSOLİDE BÜTÇE / GSMH (%)	MSB BÜTÇESİ / GSMH (%)	MSB BÜTÇESİ / KONSOLİDE BÜTÇE %	BÜYÜME ORANI %	GSMH ARTIŞ ORANI %	KONSOLİDE BÜTÇE ARTIŞ ORANI %	MSB BÜTÇESİ ARTIŞ ORANI %
1980	5.303,0	770,0	113,6	14,5	2,1	14,8	-2,8	84,4	89,2	75,6
1981	8.022,7	1.558,7	287,6	19,4	3,6	18,5	4,8	51,3	102,4	153,2
1982	10.611,8	1.804,7	317,7	17,0	3,0	17,6	3,1	32,3	15,8	10,5
1983	13.933,0	2.600,0	444,0	18,7	3,2	17,1	4,2	31,3	44,1	39,8
1984	22.167,7	3.285,0	583,6	14,8	2,6	17,8	7,1	59,1	26,3	31,4
1985	35.350,3	5.542,1	860,8	15,7	2,4	15,5	4,3	59,5	68,7	47,5
1986	51.184,7	7.254,1	1.307,0	14,2	2,6	18,0	6,8	44,8	30,9	51,8
1987	75.013,4	11.050,7	1.728,0	14,7	2,3	15,6	9,8	46,6	52,3	3;!,2
1988	129.175,1	20.881,9	2.399,6	16,2	1,9	11,5	1,5	72,2	89,0	38,9
1989	230.369,9	32.993,4	3.879,7	14,3	1,7	11,8	1,6	78,3	58,0	61,7
1990	397.178,0	64.400,4	7.841,4	16,2	2,0	12,2	9,4	72,4	95,2	102,1
1991	634.393,0	105.987,2	13.055,0	16,7	2,1	12,3	0,3	59,7	64,6	66,5
1992	1.103.605,0	208.545,3	23.904,5	18,9	2,2	11,5	6,4	74,0	96,8	83,1
1993	1.997.323,0	400.710,0	41.398,4	20,1	2,1	10,3	8,1	81,0	92,1	73,2
1994	3.887.903,0	826.396,3	77.669,4	21,3	2,0	9,4	-6,1	94,7	106,2	87,6
1995	7.854.887,2	1.341.978,1	152.847,2	17,1	1,9	11,4	8,0	102,0	62,4	96,8
1996	14.978.067,3	3.568.506,8	325.371,8	23,8	2,2	9,1	7,1	90,7	165,9	112,9
1997	29.393.262,1	6.361.685,5	671.019,9	21,6	2,3	10,5	8,3	96,2	78,3	106,2
1998	53.518.331,6	14.789.475,0	1.390.263,2	27,6	2,6	9,4	3,9	82,1	132,5	107,2
1999	78.242.496,0	27.666.600,0	2.507.010,0	35,4	3,2	9,1	-6,4	46,2	87,1	80,3
2000	125.970.554,5	46.827.436,0	4.136.500,0	37,2	3,3	8,8	6,3	61,0	69,3	65,0
2001	179.480.077,7	79.159.490,0	5.376.585,0	44,1	3,0	6,8	-9,4	42,5	69,0	30,0
2002	273.463.167,8	98.071.000,0	8.234.969,0	35,9	3,0	8,4	7,8	52,4	23,9	53,2
2003	356.680.888,2	147.230.170,0	10.209.250,0	41,3	2,9	6,9	5,9	30,4	50,1	24,0
2004	424.129.000,0	149.945.000,0	10.011.847,2	35,4	2,4	6,7	10,0	18,9	1,8	-1,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

Tablo-14 : Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinin Giderleri, (Milyar TL./Bin YTL)

YILLAR	PERSONEL	DİĞER CARI	YATIRIM	TRANSFER	TOPLAM
1980	-	130	35	5	170
1981	-	188	40	4	232
1982	-	202	40	5	247
1983	-	307	54	7	368
1984	139	309	58	21	527
1985	208	437	76	29	750
1986	286	698	88	46	1.118
1987	442	821	111	80	1.454
1988	704	1.391	69	67	2.231
1989	1.745	2.574	56	135	4.510
1990	3.465	4.252	1	248	7.966
1991	6.839	6.566	6	371	13.782
1992	13.205	11.639	13	701	25.558
1993	23.509	19.046	18	1.138	43.711
1994	40.779	42.980	33	1.585	85.377
1995	69.494	83.283	172	14.849	167.798
1996	127.410	190.771	217	15.036	333.434
1997	286.000	452.950	1.177	5.619	745.746
1998	523.288	826.506	790	8.441	1.359.025
1999	956.120	1.409.962	2.116	11.138	2.379.336
2000	1.398.577	2.326.906	3.784	15.950	3.745.217
2001	2.107.173	3.276.084	3.692	26.580	5.413.529
2002	3.089.221	4.590.797	8.018	54.911	7.742.947
2003	3.894.546	4.625.149	6.985	314.616	8.841.296
2004	-	-	-	-	-

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

2.1.2. Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri

Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan, diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren, silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir⁴⁸. Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlı olup, Jandarma Genel Komutanı Bakana karşı sorumludur.

Jandarmanın genel olarak görev ve sorumluluk alanı; polis görev sahası dışı olup, bu alanlar il ve İlçe belediye sınırları dışında kalan yerler ile polis teşkilatı bulunmayan yerlerdir. Jandarmanın sorumluluk alanı Türkiye yüzölçümünün % 91'ini kapsamaktadır.

2803 Sayılı “Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu” gereğince Jandarmanın Görevleri; Mülki, Adli, Askeri ve Diğer Görevler olmak üzere dört ana başlık altında toplanmaktadır. Mülki Görevleri; Genelde emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak için suç işlenmesini önleyici faaliyetleri kapsar. Kaçakçılığın men, takip ve tahkiki ile ceza infaz kurum ve tutukevlerinin dış koruması görevleri de bu kapsamdadır. Adli Görevleri; Suçların işlenmesini müteakip suç ve suçluların ortaya çıkarılması, yakalanması ve suç delilleri ile birlikte adli makamlara intikal ettirilmesidir. Askeri Görevleri; Askeri kanun ve nizamların gereği olan görevlerle, Genelkurmay Başkanlığınca verilen görevleri kapsar. Diğer Görevler; Mülki, Adli ve Askeri Görevler dışında kalan ve diğer kanun ve nizam hükümlerinin icrası ile bunlara dayalı hükümet kararlarıyla verilen görevlerdir.

Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçeler ile Mukayesesi tablo 15'te görülmektedir. Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı ; 1980-1989 yılları için 10 yıllık periyotta ortalama %0.003, 1990-1999 yılları için 10 yıllık periyotta ortalama %0.004, 2000-2004 yılları için 5 yıllık periyotta ortalama %0.003'tür. 1980-2005 yıllar için ortalama ise %0.003'tür.

⁴⁸ T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993)**, Ankara, 1993, s.251.

Tablo-15 : Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçe İle Mukayesesi, (Milyar TL./Bin YTL)

YIL	GSMH	KONSOLİDE BÜTÇE	JANDARMA GENEL K. KIĞI BAŞLANGIÇ BÜTÇESİ	KONSOLİDE BÜTÇE / GSMH (%)	JANDARMA GENEL K. KIĞI BÜTÇESİ / GSMH (%)	JANDARMA GENEL K. KIĞI BÜTÇESİ / KONSOLİDE BÜTÇE %	BUYUME ORANI %	GSMH ARTIŞ ORANI %	KONSOLİDE BÜTÇE ARTIŞ ORANI %	JANDARMA GENEL K. KIĞI BÜTÇESİ ARTIŞ ORANI %
1980	5.303,0	770,0	15	14,5	0,0028	0,0195	-2,8	84,4	89,2	
1981	8.022,7	1.558,7	35	19,4	0,0044	0,0225	4,8	51,3	102,4	133,33
1982	10.611,8	1.804,7	36	17,0	0,0034	0,0199	3,1	32,3	15,8	2,86
1983	13.933,0	2.600,0	47	18,7	0,0034	0,0181	4,2	31,3	44,1	30,56
1984	22.167,7	3.285,0	62	14,8	0,0028	0,0189	7,1	59,1	26,3	31,91
1985	35.350,3	5.542,1	87	15,7	0,0025	0,0157	4,3	59,5	68,7	40,32
1986	51.184,7	7.254,1	120	14,2	0,0023	0,0165	6,8	44,8	30,9	37,93
1987	75.013,4	11.050,7	150	14,7	0,0020	0,0136	9,8	46,6	52,3	25,00
1988	129.175,1	20.881,9	258	16,2	0,0020	0,0124	1,5	72,2	89,0	72,00
1989	230.369,9	32.993,4	395	14,3	0,0017	0,0120	1,6	78,3	58,0	53,10
1990	397.178,0	64.400,4	829	16,2	0,0021	0,0129	9,4	72,4	95,2	109,87
1991	634.393,0	105.987,2	1.695	16,7	0,0027	0,0160	0,3	59,7	64,6	104,46
1992	1.103.605,0	208.545,3	3.903	18,9	0,0035	0,0187	6,4	74,0	96,8	130,27
1993	1.997.323,0	400.710,0	7.918	20,1	0,0040	0,0198	8,1	81,0	92,1	102,87
1994	3.887.903,0	826.396,3	15.303	21,3	0,0039	0,0185	-6,1	94,7	106,2	93,27
1995	7.854.887,2	1.341.978,1	30.180	17,1	0,0038	0,0225	8,0	102,0	62,4	97,22
1996	14.978.067,3	3.568.506,8	60.909	23,8	0,0041	0,0171	7,1	90,7	165,9	101,82
1997	29.393.262,1	6.361.685,5	114.221	21,6	0,0039	0,0180	8,3	96,2	78,3	87,53
1998	53.518.331,6	14.789.475,0	226.240	27,6	0,0042	0,0153	3,9	82,1	132,5	98,07
1999	78.242.496,0	27.666.600,0	403.967	35,4	0,0052	0,0146	-6,4	46,2	87,1	78,56
2000	125.970.554,5	46.827.436,0	663.358	37,2	0,0052	0,0142	6,3	61,0	69,3	64,21
2001	179.480.077,7	79.159.490,0	825.017	44,1	0,0045	0,0104	-9,4	42,5	69,0	24,37
2002	273.463.167,8	98.071.000,0	1.455.965	35,9	0,0053	0,0148	7,8	52,4	23,9	76,47
2003	356.680.888,2	147.230.170,0	1.821.759	41,3	0,0051	0,0124	5,9	30,4	50,1	25,12
2004	424.129.000,0	149.945.000,0	2.074.467	35,4	0,0048	0,0138	10,0	18,9	1,8	13,87

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

Tablo-16: Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin Giderleri, (Milyar TL./Bin YTL)

YILLAR	PERSONEL	DİĞER CARI	YATIRIM	TRANSFER	TOPLAM
1980	-	14	1	-	15
1981	-	18	1	-	19
1982	-	22	1	-	23
1983	-	34	1	-	35
1984	13	36	3	-	52
1985	18	55	2	2	77
1986	25	82	2	3	112
1987	67	92	2	5	166
1988	91	176	3	8	278
1989	239	293	24	10	566
1990	538	493	54	27	1.112
1991	1.103	934	164	35	2.236
1992	2.617	1.980	122	103	4.822
1993	5.283	3.930	267	169	9.649
1994	12.832	8.755	310	124	22.021
1995	19.801	15.970	665	239	36.675
1996	34.594	28.281	1.714	124	64.713
1997	73.826	51.995	3.300	172	129.293
1998	140.044	106.208	6.267	309	252.828
1999	250.798	183.451	15.770	752	450.771
2000	363.505	268.779	19.547	544	652.375
2001	563.064	357.317	28.639	4.010	953.030
2002	856.790	606.337	55.475	2.989	1.521.591
2003	1.079.528	734.066	10.473	5.744	1.829.811

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur

Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesindeki artış oranı bir önceki yıla göre, 1981 yılında %133.3 artarken, 1985 yılında %40.32, 1990 yılında %109.87, 1995 yılında %97.22, 2000 yılında %64.21, 2004 yılında %13.87 oranında artmıştır. 1996 yılından itibaren bir önceki yıla göre Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi sürekli azalma eğilimi göstermiştir. 1980-2005 yıllar için ise ortalama %12.04'tür. 1980-2004 yılları arası Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin Gayri Safi Milli Hasılaya (GSMH) oranı ve Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin Konsolide Bütçeye oranındaki yüzdesel artışlar bölücü terör örgütünün yurtiçinde eylemlerini arttırdığı yıllara uygun olarak artış ve azalış göstermektedir.

Tablo 16'da Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesinin giderleri görülmektedir. Bu giderler personel, diğer cari, yatırım ve transfer giderleridir. Tablo 16 incelendiğinde en fazla harcamanın personel ve diğer cari giderlere yapıldığı görülmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı, tek mali kaynağı olan Devlet Bütçesinden kendisine tahsis edilen ödeneklerle en yüksek marjinal faydaya ulaşacak şekilde teşkilatın modernizasyonu ve geliştirilmesi çalışmalarını sürdürmektedir⁴⁹. Jandarma Genel Komutanlığına temel ilkeler ve uygulamalar doğrultusunda, ödenek tahsis edilmekte ve bunlar, ilgili kanunlar çerçevesinde harcanmaktadır.

2.1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri

Sahil Güvenlik Komutanlığı'na 9 Temmuz 1982 yılında 2692 sayılı yasa ve Güvenlik Komutanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile oluşturulmuş genel bütçeli bir kuruluştur. Sahil Güvenlik Komutanlığı, bütün sahillerimizin, karasularımızın, iç sularımız olan Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile liman ve körfezlerimizin güvenliğini sağlamak, ulusal ve uluslararası hukuk kuralları uyarınca hükümlerine haklarına sahip olduğumuz denizlerde, bu hak ve yetkilerin Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın genel sorumluluğu dışında kalanlarını kullanmak, deniz yolu ile yapılan her türlü kaçakçılığı önlemek ve izlemek amacıyla kurulmuş bir güvenlik kuvvetidir.

Barişta görev ve hizmet yönünden İçişleri Bakanlığına bağlı olarak görevlerini yürütür. Olağanüstü durumlarda Genelkurmay Başkanının isteği üzerine, bir kısmı yada tümü ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekat Komutası veya emrine, savaş halinde

⁴⁹ A.g.e., s.251.

tümü ile doğrudan doğruya Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlanır.⁵⁰

Sahil Güvenlik Komutanlığı sorumluluk sahasında, 2692 sayılı kuruluş yasası ve buna dair tüzüğe dayanarak; sahil ve karasularımızı korumak, güvenliğini sağlamak, denizlerimizde can ve mal emniyetini sağlamak, deniz ve kıyılarda görülecek başıboş mayın, patlayıcı madde ve şüpheli cisimler için gerekli tedbirleri almak, deniz seyir yardımcılarının çalışma durumlarını izlemek, karasularımıza giren mültecileri, yanlarında bulunabilecek silah ve mühimmattan arındırmak ve bunları ilgili makamlara teslim etmek, deniz yolu ile yapılan her türlü kaçakçılık eylemine mani olmak, gemi ve deniz araçlarının telsiz, sağlık, pasaport, demirleme, bağlama, avlanma, dalgıçlık ve bayrak çekme ile ilgili kanunlarda belirtilen hükümlere aykırı eylemlerini önlemek, su ürünleri avcılığını denetlemek, deniz kirliliğini önlemek amacıyla denetimler yapmak, su altı dalışlarını denetleyerek, eski eser kaçakçılığına engel olmak, Türk arama kurtarma sahasında, uluslararası arama ve kurtarma sözleşmesi ile ulusal arama kurtarma yönetmeliğinde belirtilen esaslar dahilinde arama kurtarma görevlerini yerine getirmek, yat turizmi faaliyetlerini denetlemek, istenildiğinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı emrinde ülke savunmasına katkıda bulunmaktadır⁵¹.

Tablo-17’de Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçeler ile Mukayesesi (Milyar TL/Bin YTL) görülmektedir. Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesinin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı ; 1985-1995 yılları için 10 yıllık periyotta ortalama %0.12, 1995-2005 yılları için 10 yıllık periyotta ortalama %0.002’dir. 1985-2005 yıllar için ortalama %0.12’dir. Konsolide Bütçe içindeki payı ise; 1985-1995 yılları için ortalama %0.77, 1995-2005 yılları için ortalama %0.006’dır. 1985-2005 yılları için ortalama %0.39’dur. Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesindeki artış oranı bir önceki yıla göre, 1985 yılında %28.18 artarken, 1990 yılında bu artış %92.23, 1995 yılında ise %161.66, 2000 yılında ise %12.69, 2003 yılında ise % 26,16 olmuştur. 1985-2003 yılları için ortalama % 65 artış göstermiştir.

Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesinin giderleri tablo-18’de görülmektedir. Bu giderler personel, diğer cari, yatırım ve transfer giderleridir. Tablo-18 incelendiğinde en fazla personel ve diğer cari giderlere daha fazla harcama yapıldığı görülmektedir.

⁵⁰ MSB, **Türkiye’nin Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri** , Beyaz Kitap 1996, Ankara, 1996, s.59.

⁵¹ TC Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.255-256.

Tablo-17 Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesinin GSMH ve Konsolide Bütçe İle Mukayesesi, (Milyar TL./Bin YTL)

YIL	GSMH	KONSOLİDE BÜTÇE	SAHİL GÜVENLİK K. KIĞI BAŞLANGIÇ BÜTÇESİ	KONSOLİDE BÜTÇE / GSMH (%)	SAHİL GÜVENLİK K. KIĞI BÜTÇESİ / GSMH (%)	SAHİL GÜVENLİK K. KIĞI BÜTÇESİ / KONSOLİDE BÜTÇE %	BUYUME ORANI %	GSMH ARTIŞ ORANI %	KONSOLİDE BÜTÇE ARTIŞ ORANI %	SAHİL GÜVENLİK K. KIĞI BÜTÇESİ ARTIŞ ORANI %
1985	35.350,3	5.542,1	9499	15,7	0,2687	1,7140	4,3	59,5	68,7	-
1986	51.184,7	7.254,1	12176	14,2	0,2379	1,6785	6,8	44,8	30,9	28,18
1987	75.013,4	11.050,7	10499	14,7	0,1400	0,9501	9,8	46,6	52,3	-13,77
1988	129.175,1	20.881,9	15833	16,2	0,1226	0,7582	1,5	72,2	89,0	50,80
1989	230.369,9	32.993,4	22122	14,3	0,0960	0,6705	1,6	78,3	58,0	39,72
1990	397.178,0	64.400,4	42526	16,2	0,1071	0,6603	9,4	72,4	95,2	92,23
1991	634.393,0	105.987,2	64775	16,7	0,1021	0,6112	0,3	59,7	64,6	52,32
1992	1.103.605,0	208.545,3	157161	18,9	0,1424	0,7536	6,4	74,0	96,8	142,63
1993	1.997.323,0	400.710,0	266	20,1	0,0001	0,0007	8,1	81,0	92,1	-99,83
1994	3.887.903,0	826.396,3	519	21,3	0,0001	0,0006	-6,1	94,7	106,2	95,11
1995	7.854.887,2	1.341.978,1	1.358	17,1	0,0002	0,0010	8,0	102,0	62,4	161,66
1996	14.978.067,3	3.568.506,8	2.978	23,8	0,0002	0,0008	7,1	90,7	165,9	119,29
1997	29.393.262,1	6.361.685,5	4.766	21,6	0,0002	0,0007	8,3	96,2	78,3	60,04
1998	53.518.331,6	14.789.475,0	8.902	27,6	0,0002	0,0006	3,9	82,1	132,5	86,78
1999	78.242.496,0	27.666.600,0	15.528	35,4	0,0002	0,0006	-6,4	46,2	87,1	74,43
2000	125.970.554,5	46.827.436,0	33.026	37,2	0,0003	0,0007	6,3	61,0	69,3	112,69
2001	179.480.077,7	79.159.490,0	43.191	44,1	0,0002	0,0005	-9,4	42,5	69,0	30,78
2002	273.463.167,8	98.071.000,0	91.701	35,9	0,0003	0,0009	7,8	52,4	23,9	112,32
2003	356.680.888,2	147.230.170,0	115.689	41,3	0,0003	0,0008	5,9	30,4	50,1	26,16
2004	424.129.000,0	149.945.000,0	103.317	35,4	0,0003	0,0009	10,0	18,9	1,8	-10,69

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

Tablo- 18:Sahil Güvenlik Komutanlığı Bütçesinin Giderleri, (Milyar TL./Bin YTL)

YILLAR	PERSONEL	DIGER CARI	YATIRIM	TRANSFER	TOPLAM
1985	1	3	1	1	6
1986	2	2	-	-	4
1987	2	4	1	-	7
1988	4	9	-	1	14
1989	9	10	2	-	21
1990	17	13	1	1	32
1991	35	18	2	1	56
1992	71	43	8	3	125
1993	133	55	8	4	200
1994	215	101	8	3	327
1995	369	191	91	9	660
1996	674	426	1.232	-	2.332
1997	1.543	1.167	1.242	3	3.955
1998	3.037	2.149	843	6	6.035
1999	6.078	3.490	2.016	3	11.587
2000	10.358	5.450	7.931	12	23.751
2001	18.375	7.707	11.912	12	38.006
2002	30.013	11.619	30.752	249	72.633
2003	40.468	39.635	17.126	32	97.261

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Kamu Hesapları Bültenlerinden Oluşturulmuştur.

2.1.4. Milli Savunma Bakanlığının Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri

Çeşitli özel kanunlarla elde edilen bazı gelirler, Türk Silahlı Kuvvetlerinin acil ihtiyaçlarında kullanılmaktadır. Bu gelirler cari yıl bütçe gelirleri içinde yer almakta, ancak hangi hizmete tahsis edilmişse ödenek kaydı işlemi yapılarak o alanda harcanmaktadır. Bu gelirlerden harcanmayan miktarları ertesi mali yıla devredilebilmektedir⁵².

Özel gelirli ödenekler olarak "Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Ödenekler, Gayri Menkul Satışından Elde Edilen Ödenekler, 3212 Sayılı Kanun Gereği Elde Edilen Ödenekler, Kara, Deniz ve Hava Taşıtlarının kiralardan elde edilen ödenekler, Dövizle Askerlikten Elde Edilen Ödenekler, Savunma Amaçlı Alınan Vergiler, Re-Organizasyon Modernizasyon Ödenekleri, Ek Kaynaklar" sayılabilir. Bu özel gelirli ödenekler hangi hizmete tahsis edilmişse ödenek kaydı işlemi yapılarak o alanda harcanmaktadır.

2.1.4.1. Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Ödenekler

Harita Genel Komutanlığının üretim faaliyetleri, savunma ve kalkınmaya yönelik hizmetler olarak sürdürülmektedir⁵³.

Harita Genel Komutanlığı 2 Mayıs 1925 tarihinde 657 sayılı Kanunla kurulmuş, daha sonra çeşitli kanun maddelerindeki değişiklikler yapılarak görevleri belirlenmiştir. Bu yasaya göre görevleri; yurdun savunması için harita ve planların, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile işbirliği yaparak adı geçen genel müdürlük için lüzumlu haritaların, bütün bakanlıklar ile diğer resmi dairelerin lüzum göstereceği haritaların kalite, zaman ve miktarda alım ve basımı ile yükümlüdür. Buradan elde edilen gelirler, TC Merkez Bankasındaki ilgili hesaba ve MSB Harita Genel Komutanlığı adına yatırılır. Kullanımı tamamen Harita Genel Komutanlığı'na ait olan bu ödenek Komutanlığın harita yapımı ile ilgili her türlü araç, gereç, yedek parça vb. giderlerinin karşılanması için Harita Genel Komutanlığınca yapılacak talebin MSB tarafından onaylanmasıyla tahsis edilir⁵⁴.

⁵² TC Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.147.

⁵³ MSB, **Türkiye'nin Savunma Politikaları ve Silahlı Kuvvetlerinin Yapısı**, Gen.Kur.Basımevi, İstanbul, 1987, s.39.

⁵⁴ TC Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.148-149.

2.1.4.2. Gayrimenkul Satışından Elde Edilen Ödenekler

189 Sayılı Kanuna göre MSB'nca kullanılan devlete ait askeri arazi, arsa ve bina gibi gayri menkullerden hizmet için lüzumu kalmayanların satılması ile elde edilen gelirlerdir⁵⁵. Askeri Arazilerin Satışından Elde Edilen Gelirler planlamaya esas olabilecek düzenli ve sürekli bir kaynak olmadığından aniden ortaya çıkan, ödeneği olmayan ve ivedilik arz eden inşaat ve onarım hizmetlerinde kullanılmaktadır⁵⁶. Bu ödenek MSB'nca veya Genelkurmay Başkanlığınca önerilen ihtiyaçlar dikkate alınarak MSB'nin onayı alınmak suretiyle ilgili kuvvet veya birimlere MSB Maliye Dairesi Başkanlığınca tahsis edilir. Askeri Birlik ve Kurumlar için gerekli döşeme, demirbaş, bina eklentileri ile arazi, arsa, bina satın alınması veya kamulaştırılması mevcutların esaslı onarımı, genişletilmesi ve iyileştirilmesi ile acil silah, araç, gereç vb. ihtiyaçların karşılanması ve MSB.lığınca lüzumu kalmayan gayri menkullerin satış işlemlerinin gerektirdiği her türlü masraflar için kullanılır⁵⁷.

2.1.4.3. 3212 Sayılı Kanun Kapsamına Giren Faaliyetlerden Elde Edilen Ödenekler

30.5.1985 tarih ve 3212 Sayılı Kanun gereği TSK tarafından üretilen veya çeşitli yollarla temin edilen ve ihtiyaç fazlası bulunan her cins sınıf ve ikmal maddeleri, bunlardan HEK durumunda olan veya hurdaya mal ve hizmetler ve yabancı askeri personele verilen eğitimden elde edilen gelirlerle ilgilidir. Elde edilen ödenekler "Yurtiçinden ve Yurtdışından ABD Doları Olarak Elde Edilen Ödenek" ve "Yurt içinden Türk Lirası Cinsinden Elde Edilen Ödenek" olup, ödenekler ; MSB bütçesinin ilgili tertibine özel ödenek olarak kaydedilir veya TC Merkez Bankasındaki ilgili döviz hesabına ABD Doları olarak yatırılarak kaynak sağlanır⁵⁸.

2.1.4.3.1.Yurtiçinden ve Yurtdışından ABD Doları Olarak Elde Edilen Ödenek

3212 Sayılı Kanun kapsamına giren faaliyetler sonucu yurtiçinden ve

⁵⁵ Mustafa Efendioğlu, **Türkiye'de Savunma Harcamalarının Kaynak Tahsisi Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999, s:67.

⁵⁶ Nurullah Altun, **Savunma Harcamaları ve Türkiye' deki Gelişme Seyri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s.104.

⁵⁷ TC Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.150.

⁵⁸ A.g.e., s.151-152.

yurtdışından elde edilen döviz ABD Doları cinsinden, TC. Merkez Bankası Ankara Kambiyo Şube Müdürlüğü nezdinde MSB adına açılmış bulunan döviz hesabına yine "3212 Sayılı Kanun kapsamına giren faaliyetlerden elde edildiğine" ilişkin bir ibareyle kayıt edilir. Maliye Bakanlığınca da MSB bütçesinin özel ödeneklerle ilgili tertibine özel ödenek olarak kayıt edilir⁵⁹.

Ödenekler, Genelkurmay Başkanlığının "Ön tahsis" yazısı üzerine MSB'nca, bu belgede belirtilen miktar ve esaslar çerçevesinde hazırlanan "Döviz Tahsis Talimatı" ile tahsis edilir⁶⁰.

Ödenekler Türk Silahlı Kuvvetlerinin aniden ortaya çıkan ve yurtdışından sağlanan her türlü silah, araç, gereç, mühimmat ve mühimmat aksamının tedariki için kullanılmakta ve TC. Merkez Bankası, MSB'na döviz transferi yapmaktadır⁶¹.

2.1.4.3.2.Yurtiçinden Türk Lirası Cinsinden Elde Edilen Ödenek

3212 Sayılı Kanun kapsamına giren faaliyetlerden elde edilen Türk Lirası kaynak "3212 Sayılı Kanun kapsamına giren faaliyetlerden elde edilmiştir" ibaresiyle MSB bütçesine özel ödenek kaydedilmek üzere Merkezde 1 Sayılı Merkez Saymanlık Müdürlüğüne yatırılır. Maliye Bakanlığı da bu kaynağı MSB bütçesinin ilgili tertibe özel ödenek kaydedilir. Ödenek 3212 Sayılı Kanunun amaçlarına uygun olarak TSK'nin modernizasyonu için gerekli harp, silah, araç ve gereçlerinin alımında ve TSK'nin öncelikle SHP' larındaki projeler için kullanılmaktadır⁶².

2.1.4.4. Kara, Deniz ve Hava Taşıtlarından Alınan Kira veya Ücret Tutarları ile Türkiye'de Yerleşik Erken İhbar Radar Mevzilerinin Bakım, PTT Devre Kiralarının Elde Edilen Gelirlerle Yabancı Menşeli Taşıtların Satışından Elde Edilen Ödenekler

Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca yabancı ülkelere ve uluslararası kuruluşlara kiraya verilen kara, deniz ve hava taşıtlarından alınan hizmet karşılığı ücret tutarı veya kirası, TSK da öğrenim ve eğitim gören yabancı uyruklu, subay, astsubay veya erlere devletleri tarafından ödenen

⁵⁹ A.g.e., s.152.

⁶⁰ Altun, a.g.e., s.106.

⁶¹ TC Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.152-153.

⁶² A.g.e., s.150-151.

tutar, NATO makamlarınca yapılan anlaşma gereğince yedek havaalanlarının bakım ve onarımı için verilecek para genel bütçeli idarelerle katma bütçeli daireler taşıt kanunda belirtilen durumlar dışında yabancı menşeli taşıtlar edinmişlerse bunların satışından elde edilen gelirler ödeneği oluştururlar. Maliye Bakanı, aynı amaçla kullanılmak üzere bir yandan bütçeye gelir, diğer yandan yukarıda yazılı kuruluş bütçelerinin sonunda açılacak özel tertiplere ödenek kaydetmeye ve bu suretle ödenek kaydolun miktardan yılı içinde harcanmayan kısımları ertesi yıla devretmeye yetkilidir⁶³.

2.1.4.5. Dövizle Askerlikten Elde Edilen Ödenekler

Dövizli askerlikten elde edilen ödeneğin kullanılmasıyla ilgili esaslar 27 Haziran 1984 tarih ve 3031 Sayılı Kanun ile bu kanunda değişiklik yapılması hakkında 25 Ekim 1988 tarih ve 3478 Sayılı Kanun ve bu konuda çıkarılmış yönetmelik ile düzenlenmiştir.

Yurtdışında çalışan askerlik yükümlülerinin ödedikleri dövizler, T.C. Merkez Bankası, MSB.lığı özel hesabına kaydedilmesi referansı ile T.C. Merkez Bankasının yurtdışındaki muhabiri olan bankalarda biri nezdindeki hesaba yatırılarak, MSB Maliye Dairesi Başkanlığına bildirilir.

Bu ödenekler de diğer özel ödeneklerin tahsis edilmesinde izlenen usulle tahsis edilerek, TSK'lerinin silah, mühimmat, mühimmat aksamı, teçhizat, araç ve gereç ihtiyaçları ile yurt savunmasına destek sağlayan yatırımları karşılamak üzere kullanılmaktadır⁶⁴.

2.1.4.6. Savunma Amaçlı Alınan Vergiler

Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kurulmasını da kapsayan dönemden günümüze kadar geçen sürede doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan savunma amaçlı vergi düzenlemeleri ile Türk Silahlı Kuvvetlerine yeterli ödenek ayrılmış ve güçlü tutmak için de bazı yeni vergiler konarak ya da bazı vergi kanunlarında yeni düzenlemeler yapılmıştır.

1986 yılından itibaren Savunma Sanayiini Destekleme Fonu kurulmuş ve savunmaya yönelik olarak uygulanan vergiler SSDF kanalı ile savunma sanayiine

⁶³ A.g.e., s 156-157.

⁶⁴ A.g.e., s 154-155.

aktarılmıştır.

2.1.4.7. Re-Organizasyon Modernizasyon Ödenekleri

1950'lerden itibaren ABD'den sağlanan hibe şeklindeki askeri yardımların 1970'lerde giderek azalması ve Kıbrıs Barış Harekatından sonra konulan silah ambargosu nedeniyle tamamen kesilmesi, silahlı kuvvetleri kendi mali kaynakları ile silah ve malzeme tedarikine yöneltmiş ve bu konuda yeni tedbirler alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yeniden Teşkilatlanması, Silah Araç ve Gereçlerinin Yenileştirilmesi Amacıyla Milli Savunma Bakanlığına gelecek Yıllara Geçici Yüklenmelere Girişme Yetkisi Verilmesi Hakkında 27.6.1972 tarih ve 1601 Sayılı Kanun, yayım tarihi olan 8 Temmuz 1972'den itibaren yürürlüğe konulmuştur.⁶⁵

RE-MO programına yönelik kanunlarla yapılan değişikliklerin diğer bir özelliği, silahlı kuvvetlere önemli ölçüde bütçe dışı kaynak sağlanmasıdır.

RE-MO ödeneklerinde ve özellikle MSB bütçesinin 470 ayrıntı kodunda bütçeleştirilen ödeneklerin yılı içinde kullanılmayıp devredilmesi ve devredilen ödeneklerin de trilyonlara ulaşması durumu karşısında yeni bir tasarı hazırlanıp 1992 yılı içinde TBMM'ne sunulmuş ve söz konusu tasarı 2 Temmuz 1992 'tarih ve 3833 sayılı "Türk Silahlı Kuvvetleri Stratejik Hedef Planı (SHP)'nın Gerçekleştirilmesi Maksadıyla Gelecek Yıllara Sari Taahhütlere Girişme Yetkisi Verilmesi Hakkında Kanun adı altında yasalaşmış ve 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir⁶⁶.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu için ihtiyaç, duyulan silah sistemlerini bir yıllık süre içinde tedarik etmek mümkün olmadığından ve bu sistemlerin satın alınması genellikle 5-10 yıllık bir zaman dilimini kapsadığından Stratejik Hedef Planı Projelerinin toplam maliyetleri ve tedarik süreleri dikkate alınarak ilgisine göre Milli Savunma Bakanlığına, Jandarma Genel Komutanlığı için de İçişleri Bakanlığına Bakanlar Kurulu Kararı alınmak suretiyle gelecek yıllara sari taahhütlere girişme yetkisi verilmektedir. Böylelikle daha önceki uygulamada doğrudan Genelkurmay Bakanlığınca kararlaştırılıp tespit edilen Stratejik Hedef Planları. Bakanlar Kurulu Kararına bağlanması esası getirilmiştir. Buna göre Kanununun 2 nci maddesiyle SHP'nda

⁶⁵ A.g.e., s 141.

⁶⁶ A.g.e., s 143.

yer alan projelerin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla MSB ve Jandarma Genel Komutanlığı her cari mali yıl bütçelerinin ilgili tertiplerine yeterli ödeneğin konulması öngörülmüştür⁶⁷.

Bu kanun savunma harcamalarını gerçekleştiren unsurları da belirtmekte ve kanun Türk Silahlı Kuvvetlerinin tümünü kapsamaktadır. Daha önce bütçe kanunlarında yer verilen MSB., Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT)'nin ihtiyacı olan petrol ve petrol ürünlerinin dış alımları ve bunlardan yurt içinde üretilenlerin tesliminin her türlü vergi (KDV hariç), resim, harç, zam ve ardiye ücretlerinden müstesna tutulması uygulamasının bundan böyle 3833 sayılı Yasa gereğince yapılması düzenlemesi getirilmiştir⁶⁸.

2.1.4.8. Ek Kaynaklar

TSK Birlik ve Kurumlarının tabii afetler ve yangın gibi felaketler dışında ek ödenek isteğinde bulunmamaları esas olmakla beraber, kaynak planlaması yapılmamış, ancak acil ve zorunlu olarak karşılanması gereken bu gibi durumlarda "ek ödenek" talebinde bulunulur.

TSK'nin birlik ve kurumları da ek ödenek isteklerini, mevcut kaynaklarla karşılanıp karşılanamayacağı açısından değerlendirir ve bu değerlendirmede ihtiyacın, "SHP'de olup olmadığı, OYTEP'te olup olmadığı, yeterli kaynak bulunup bulunmadığı, kaynak ihtiyacı, kaynağın karşılanabileceği seçenekler" kriterlerini dikkate alır ve kaynak ihtiyacının karşılanabileceği muhtemel temin yerlerini belirtir. Bunlar,

- Genelkurmay Yedek/Özel ödeneklerinden talep edilmesi,
- Döner sermaye gelirleri, kamp veya kantin gelirlerinden karşılanması,
- Proje değişikliği yapılması,
- Gelecek yıl bütçelenmesi
- Gelecek planlama dönemine ertelenmesidir.

⁶⁷ A.g.e., s 144.

⁶⁸ A.g.e., s 145.

Ek kaynak karşılama yerleri ise "Ek Ödenek İstenmesi", "Proje, Faaliyet Alanı, Ayrıntı Kodu (A/K) ve Harcama Kalemi Değişiklikleri, Dış Kaynak Kullanımı ve Kaynakların kullanılması" şeklindedir⁶⁹.

2.2. SAVUNMA HARCAMALARININ BÜTÇE DIŞI KAYNAKLARI

Türkiye'nin yurt içinden karşıladığı savunma harcamalarının finansmanı bütçe ile sınırlı değildir. Savunma bütçesi ile birlikte Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları (SSDF), Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kaynakları (TSKGV) ve yabancı ülkelerden yapılan Askeri Dış Yardımlar savunma harcamalarının bütçe dışı kaynaklarını oluşturmaktadır.

2.2.1. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Kaynakları (SSDF)

1980'li yıllarda uygulamaya konulan ekonomik yapılanmaya yönelik tedbirlere bağlı olarak, modern savunma sanayiinin kurulması ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonuna yönelik çalışmaların başlatılması benimsenerek 13.11.1985 tarihli ve 3238sayılı Kanun ile T.C. Merkez Bankası nezdinde, Savunma Sanayiini Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) emrinde Savunma Sanayii Destekleme Fonu kurulmuştur. 30.11.1989 tarihli ve 390 sayılı K.H.K. ve Bu kararnamenin kanunlaştırılmasına dair 3704 sayılı Kanun ile Milli Savunma Bakanlığına bağlı ve tüzel kişiliğe haiz Savunma Sanayii Müsteşarlığı'na dönüştürülmüştür⁷⁰.

SSM'nin görevleri, modernizasyon programının yürütmek, Türkiye'de milli sanayi-yabancı teknoloji sermaye işbirliği ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin büyük kapsamlı silah, araç ve gereç tedarik projelerinin gerçekleştirilmesini sağlamak; milli sanayi ile savunma sanayiinin ihtiyaçlarını re organize ve entegre etmek; araştırma, geliştirme, prototip imali gibi çalışmalarla yatırım ve işletme faaliyetlerini finanse etmek; ihale açmak, projeyi değerlendirmek, uygulamaları takip etmek ve kamuoyunu bilgilendirmek görevlerinden bazılarıdır. SSDF, işlemlerin gizlilik ve sürat gerektirdiği gerekçesi ile benzer kuruluşların tabi olduğu denetim süreçlerinden muaftır⁷¹.

SSM sorumluluğunda yürütülen projelerin finansmanı esas itibariyle SSDF'dan

⁶⁹ Altun, a.g.e., s.98-101.

⁷⁰ Ali H. Türkarlan, **Klasik Kamu Gelirleri İle Fon Gelirlerinin Mukayesesi ve Savunma sanayii Destekleme Fonunun Bu Açıdan Değerlendirilmesi**, Ankara, 1994, ss.157-158.

⁷¹ Gülay Günlük Şenesen, **Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri**, Tesev Yayınları, İstanbul, Kasım, 2002, ss.38-39.

karşılanmakla birlikte, önemli projeler için yurt dışından kredi de temin edilmektedir. Bu çerçevede bugüne kadar yurt dışından sağlanan kredi toplamı 2 Milyar ABD Dolarıdır⁷².

2.2.1.1. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Gelirleri

Savunma Sanayii Destekleme Fonunun temel gelir kaynakları vergiler, mal varlıkları ve dış kredilerden meydana gelmektedir. 1999 yılından itibaren nakit girişleri oluşturan kaynaklardan SSDF'ye aktarılan yüzde payların yapısı şu şekilde özetlenebilir⁷³.

- Ücret geliri hariç gelir ve kurumlar vergisinden % 5
- Her türlü alkollü içki ve tütün mamulleri satışından % 10
- Akaryakıt tüketim vergisinden % 3,5
- Milli Piyango safi hasılatından % 95
- At yarışları hasılatından % 10
- Spor Toto hasılatından % 1,8
- Spor Loto hasılatından % 3,6
- Talih oyunları hasılatından % 15
- Hafif silah satış geliri hasılatından % 80
- Bedelli askerlik gelirleri
- Genel bütçeden ve MSB bütçesinden aktarmalar
- Bağış ve yardımlar
- Fon malvarlığı gelirleri ve diğer fonlardan aktarmalar
- Dış kredi kullanımı

Türkiye'de, savunma sanayiini geliştirmek ve dış piyasalarla rekabet gücünü artırmak amacıyla, vergi ve denetim muafiyetleri tanınmıştır. Savunma Sanayii Destekleme Fonu, Sayıştay Kanunu, Devlet İhale Kanunu ve Genel Muhasebe Kanunu kapsamı dışında tutularak fon kullanımında esneklik kazandırılmıştır. Ayrıca, fon gelirlerinde önemli artışlar meydana getirmek amacıyla, kurumlar, veraset ve

⁷² MSB, SSM, Ankara, 2003, s.138.

⁷³ Şenesen, a.g.e., ss.43-46.

intikal, damga, banka-sigorta vergilerinden de muaf tutulmuştur⁷⁴.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun 1986-2004 dönemi için milyon dolar cinsinden gelirleri tablo-19'da görülmektedir. SSDF'nin 1986-2004 yılları arası toplam gelirleri 16.407.7 milyon dolardır. SSDF'nin 1986-2004 yılları arası toplam gelirlerine bakıldığında, en yüksek gelir kalemi olarak 4.901.4 Milyon Dolar ile Gelir ve Kurumlar Vergisi görülmektedir. İkinci yüksek gelir kalemi ise 2.512.7 Milyon Dolar ile Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden aktarılan pay görülmektedir. Üçüncü yüksek gelir kalemi ise 1.741 Milyon Dolar ile Akaryakıt Tüketim Vergisi görülmektedir. 2000-2004 yılları arasında bu kalemden gelir elde edilmemiştir.

SSDF'nin 1986-2004 dönemi için milyar TL. cinsinden gelirleri tablo-20'de görülmektedir. SSDF'nin 1986-2004 yılları arası toplam içersinde gelirleri 8.644.998 Milyar TL'dir. İlk yıllarda gelirler düşük oranla artmış, 1991 yılından itibaren hızlı bir şekilde artmıştır. SSDF'nin 1986-2004 yılları arası toplam gelirlerine bakıldığında, en yüksek gelir kalemi olarak 3.150.236 Milyar TL ile gelir ve kurumlar vergisi görülmektedir. İkinci yüksek gelir kalemi ise 2.254.890 Milyar TL ile Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden aktarılan pay görülmektedir. Üçüncü yüksek gelir kalemi ise 607.749 Milyar TL ile Alkol ve Tütün Mamul gelirleri görülmektedir.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun 1986-2004 dönemi için gelirler içindeki payı (%) tablo-21'de görülmektedir. SSDF'nin 1986-2004 yılları arası toplam gelirlerine bakıldığında en yüksek gelir kalemi olarak, fonun toplam gelirinin % 29,88' ini oluşturan Gelir ve Kurumlar Vergisi görülmektedir. İkinci yüksek gelir kalemi, %15,32 ile Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden aktarılan paydır. Üçüncü yüksek gelir kalemi ise % 10,62 ile Alınan Dış Kredilerdir.

1989 yılında genel bütçeden, 1993 yılında diğer fonlardan, 1998, 1999, 1993-1998, 2000-2004 yıllarında MSB'lığının bütçesinden SSDF'ye transferler yapılmıştır. Bu transferler MSB' lığının askeri projelerinin tedarikinin SSDF kanalıyla gerçekleşmesine olanak tanımaktadır. SSDF'nin vergi gelirlerindeki Türkiye'nin toplam vergi gelirlerine oranı % 1 ile % 4 arasında değişmektedir⁷⁵.

⁷⁴ Mehmet Ali Özer, **Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s.38.

⁷⁵ Şenesen, a.g.e., s.47.

Tablo-19: Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Gelirleri, (Milyon Dolar)

		1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM	
1	BÜTÇE ÖDENEĞİ	0	0	0	11,6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11,6
2	ALKOL TÛTÛN MAMÛLLERİ G.	62,8	65,5	60,4	85,4	75,1	9,9	46,4	50,4	34,5	34,7	102,1	192,2	65,8	143,4	140,9	84,5	191,8	68,9	0,6		1.515,1
3	TSKG VAK. AKT.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5,8	5,1	5,9	0		16,8
4	MİLLİ PIYANGO	1,3	23,2	16,7	24,5	58,2	81,9	88,2	83,6	30,4	40,9	38,2	38,6	66,3	53,6	64,5	45,5	61,7	88,5	159,3		1.065,2
5	MÛŞTEREK BAHİS	6,3	15,1	14,9	19,5	25,2	4,8	22,9	23,0	17,3	34,0	44,9	64,7	77,8	73,1	80,7	51,2	58,3	68,7	72,9		775,2
6	DİĞER FONLARDAN AKTARILAN	0	0	0	0	0	0	0	57,2	5,4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	62,6
7	AKARYAKIT TÛKETİM VERGİSİ	81,2	80,9	106,5	122,5	177,8	28,4	273,8	192,7	112,3	101,6	133,8	136,6	66,1	126,7	0	0	0	0	0	0	1.741,0
8	GELİR-KURUMLAR VERGİSİ	58,5	82,1	72,1	128,4	301,5	33,1	295,2	225,7	153,9	203,5	339,3	302,5	139,8	249,7	586,6	261,3	529,5	480,0	458,5		4.901,4
9	M.S.B BÜTÇESİNDEN AKTARILAN	0	0	2,0	5,4	0	0	0	53,4	53,8	159,6	351,8	138,7	6,0	0	331,7	284,6	380,0	557,5	188,3		2.512,7
10	M.S.B BÛT. AKT. (ÖTV Payı / 232)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	296,1		296,1
11	TALİH OYUNLARI	3,6	6,0	3,7	0,9	1,5	0,5	5,9	2,9	1,9	2,4	4,8	2,4	0,6	0,2	0	0	0	0,4	0,8		38,5
12	FON MALVARLIĞI	24,1	130,9	149,9	257,1	240,0	106,2	150,2	65,5	23,5	18,7	44,9	78,9	18,5	55,1	3,8	9,5	5,6	9,5	7,5		1.399,4
13	BEDELLİ ASKERLİK	0,1	4,4	12,4	9,6	3,8	0,6	32,0	56,3	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	119,4
14	HAFİF SİLAH SATIŞI	0	0	0	0	1,0	5,2	6,0	12,2	9,3	10,1	14,4	8,7	5,8	4,2	3,1	1,4	0,2	1,0	2,5		85,1
15	DİĞER GELİRLER	0	0,2	1,2	0	0	1,1	1,7	1,4	0	13,2	5,8	145,3	0,4	13,6	5,2	5,6	12,3	3,7	2,8		213,6
16	KREDİ AVANS GERİ DÖNÜŞLERİ	0	0	5,3	4,3	5,7	8,2	7,2	9,8	1,3	0,2	1,4	0,8	6,2	0,2	0,7	15,2	0,0	3,0	7,7		77,2
17	ALINAN DIŞ KREDİLER	0	0	0	0	30,9	148,2	37,2	52,5	156,5	323,2	305,8	57,1	23,6	28,1	88,7	80,0	219,8	34,9	1,9		1.588,5
GENEL TOPLAM		238,0	408,4	445,2	657,5	920,7	428,2	966,7	886,6	600,2	942,2	1.387,1	1.166,3	477,0	747,8	1.305,8	844,6	1.464,4	1.322,0	1.198,9		16.407,7

Kaynak: SSM, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu İle Fon Dairesi Başkanlığından Elde Edilmiştir.

Tablo-20: Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Gelirleri, (Milyar TL)

GELİRLER		1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM	
1	BÜTÇE ÖDENEĞİ	0	0,001	0	22,173	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	22
2	ALKOL TÜTÜN MAMÜLLERİ G.	47,356	57,844	89,472	186,362	203,51	35,7645	336,622	536,581	1105,56	1518,5	8816,914	31397,34	19041	69842,9	86808,4	109237	294450	103953,2325	842,03295		728.506
3	TSKG VAK. AKT.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7109,83	7040	9600	0		23.750
4	MİLLİ PİYANGO	1	20,53	22,565	49,4327	137,44	324,056	546,04	833,655	1043,71	1696,8	2721,759	5116,253	15935	19694,9	37090,79	54734,6	82321,8	149117,7071	236340,8042		607.749
5	MÜŞTEREK BAHİS	4,728	13,383	23,967	41,3819	66,476	16,0736	165,434	251,31	543,363	1616,9	3792,432	10226,71	18356	34886,3	51022,91	62746	88566,5	102687,4536	104195,8573		479.224
6	DİĞER FONLARDAN AKTARILAN	0	0	0	0	0	0	0	500,002	170	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	670
7	AKARYAKIT TÜKETİM VERGİSİ	61,258	71,487	155,24	255,121	469,8	104,705	1993,12	2102,8	2957,11	4652,9	10854,05	21599,22	19137	45363,7	0	0	0	0	0	0	109.777
8	GELİR-KURUMLAR VERGİSİ	44,156	72,497	96,913	280,482	796,38	103,13	2470,32	2479,3	4477,33	9275,7	28524,45	49897,58	40447	123002	364492	361340	816937	692519,4158	652979,9138		3.150.236
9	M.S.B BÜTÇESİNDEN AKTARILAN	0	0	3,018	12,3	0	0	0	749,702	1957,51	7455,3	29086,38	12345,91	1983,8	0	220255,1	339323	575970	795866,6216	269882,4776		2.254.890
10	M.S.B BÜT. AKT. (ÖTV Payı / 232)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	435200	435.200
11	TALİH OYUNLARI	2,669	5,329	4,5447	1,76826	3,8436	1,7053	40,68	29,713	44,3576	112,09	385,8391	391,6829	175,27	73,0287	0,806678	1,69126	13,5994	527,35176	1178,05325		2.994
12	FON MALVARLIĞI	18,197	115,6576	254,26	584,646	660,85	488,27	1049,79	777,058	807,778	956,39	4541,852	15841	6512,9	27277,2	2274,32	13793,4	9087,37	13762,39357	10226,16543		109.029
13	BEDELLİ ASKERLİK	0,102	3,904529	17,386	20,0997	9,6911	2,35075	238,944	513,568	-4,7499	2,6288	1,324819	0,005952	0,7225	0	0	0	0	0	0	0	806
14	HAFİF SİLAH SATIŞI	0	0	0	0	2,7523	22,5224	43,4871	136,106	274,615	560,23	1180,831	1304,849	1572,8	1686,84	1914,036	1570,34	354,938	1402,1961	3663,7925		15.690
15	DİĞER GELİRLER	0,001	0,14	1,9074	0	0,041	4,94187	11,7974	21,0235	147,232	544,05	496,768	27711,69	162,22	7221,43	3210,558	6252	19565,2	5338,977614	4016,208531		
16	KREDİ AVANS GERİ DÖNÜŞLERİ	0	0	8,0846	9,38845	15,232	39,6033	49,2921	96,2112	40,7119	10,691	137,4031	154,3062	1739,3	81,3	0	20000	0	4280,82	11115,54125		37.778
17	ALINAN DIŞ KREDİLER	0	0	0	0	90,604	452,641	245,585	513,526	3938,05	16008	23029,63	9289,317	5769,5	13125,8	55191,35	96280	333428	53950,81576	2657,399613		613.970
GENEL TOPLAM		179	361	677	1.463	2.457	1.596	7.191	9.541	17.503	44.410	113.570	185.276	130.833	342.256	822.260	1.072.388	2.227.733	1.933.007	1.732.298		8.644.998

Kaynak: SSM, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu İle Fon Dairesi Başkanlığından Elde Edilmiştir.

Tablo-21: Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Gelirler İçindeki Payı , (%)

GELİRLER		1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM	
1	BÜTÇE ÖDENEĞİ	0	0	0	1,77	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,08
2	ALKOL TÛTÛN MAMÛLLERİ G.	26,39	16	13,6	13	8,16	2,32	4,8	5,69	5,75	3,69	7,37	16,48	13,8	19,18	10,8	10,01	13,1	5,22	0,06		9,24
3	TSKG VAK. AKT.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,69	0,35	0,45	0		0,11
4	MİLLİ PİYANGO	0,55	5,69	3,76	3,73	6,33	19,1	9,13	9,43	5,07	4,35	2,76	3,31	13,9	7,17	4,94	5,39	4,22	6,7	13,29		6,5
5	MÛŞTEREK BAHİS	2,65	3,7	3,35	2,97	2,74	1,13	2,37	2,6	2,89	3,61	3,24	5,55	16,32	9,78	6,19	6,07	3,99	5,2	6,09		4,73
6	DİĞER FONLARDAN AKTARILAN	0	0	0	0	0	0	0	6,46	0,9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0,39
7	AKARYAKIT TÛKETİM VERGİSİ	34,12	19,8	23,9	18,6	19,3	6,64	28,3	21,7	18,7	10,8	9,65	11,72	13,86	16,95	0	0	0	0	0		10,62
8	GELİR-KURUMLAR VERGİSİ	24,58	20,1	16,2	19,5	32,8	7,74	30,5	25,5	25,7	21,6	24,47	25,94	29,31	33,4	44,93	30,94	36,16	36,31	38,25		29,88
9	M.S.B BÛTÇESİNDEN AKTARILAN	0	0	0,45	0,83	0	0	0	6,03	8,97	16,9	25,37	11,9	1,26	0	25,41	33,7	25,95	42,18	15,71		15,32
10	M.S.B BÛT. AKT. (ÖTV Payı / 232)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	24,7		1,81
11	TALİH OYUNLARI	1,52	1,47	0,84	0,14	0,17	0,12	0,62	0,33	0,32	0,26	0,35	0,21	0,13	0,03	0	0	0	0,04	0,07		0,24
12	FON MALVARLIĞI	10,13	32,1	33,7	39,1	26,1	24,8	15,5	7,39	3,92	1,99	3,24	6,77	3,88	7,37	0,3	1,13	0,39	0,72	0,63		8,53
13	BEDELLİ ASKERLİK	0,05	1,08	2,79	1,47	0,42	0,15	3,32	6,36	0	0,02	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0,73
14	HAFİF SİLAH SATIŞI	0	0	0	0	0,11	1,22	0,63	1,38	1,55	1,08	1,04	0,75	1,22	0,57	0,24	0,17	0,02	0,08	0,21		0,52
15	DİĞER GELİRLER	0	0,05	0,27	0	0	0,26	0,18	0,16	0	1,41	0,42	12,46	0,09	1,82	0,4	0,67	0,84	0,28	0,24		1,31
16	KREDİ AVANS GERİ DÖNÜŞLERİ	0	0	1,2	0,66	0,62	1,92	0,75	1,11	0,22	0,03	0,11	0,07	1,3	0,03	0,06	1,8	0	0,23	0,65		0,48
17	ALINAN DIŞ KREDİLER	0	0	0	0	3,36	34,6	3,85	5,93	26,1	34,3	22,05	4,9	4,95	3,76	6,8	9,48	15,01	2,64	0,16		9,69
GENEL TOPLAM		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: SSM, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu İle Fon Dairesi Başkanlığından Elde Edilmiştir.

2.2.1.2. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Giderleri

Savunma sanayiinin vizyonu milli güvenlik gereksinimlerini karşılayan milli olması zorunlu ve kritik sistem ve teknolojileri geliştirme yeteneğine sahip; özgün teknoloji ve sistem geliştirme yeteneği ile uluslararası alanda rekabet edebilme ve dengeli iş birliklerini gerçekleştirme gücü kazanmış; ülkenin bilim ve teknoloji alt yapısını gelişmesinde öncü bir rol oynayan; toplumsal refaha katkısı tartışılmaz olan bir milli savunma sanayii üssü oluşturmak için planlı bir çalışma başlatılmıştır⁷⁶.

SSDF'nin harcamaları genel bütçeye aktarma, savunma malzemesi yapımı, savunma malzemesi satın alımı, avans ve kredi ödemeleri, kamulaştırma alt yatırımları, yerli silah firmalarına sermaye katılımı, müşavirlik hizmetleri, araştırma-geliştirme, proje ve ödemeler, kredi ana para geri ödemeleri, kredi faiz ve taahhüt ödemeleri, yönetim giderleri ve anapara ödemelerinden oluşmaktadır⁷⁷.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'ndan yapılan harcamalar, Savunma Sanayii İcra Komitesi kararları doğrultusunda kredi, sermaye iştiraki, proje bedeli ve hazır alım bedellerinden oluşmaktadır⁷⁸.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun 1986-2004 dönemi için milyon dolar cinsinden giderleri tablo-22'de görülmektedir. SSDF'nin 1986-2004 yılları arası toplam giderleri 12.429 Milyon Dolar'dır. SSDF'nin 1986-2004 yılları arası toplam giderlerine bakıldığında, en yüksek gider kalemi olarak 5.859.3 Milyon Dolar ile Projelere Ödemeler görülmektedir. İkinci yüksek gider kalemi ise 1.986.4 Milyon Dolar ile Hazır Alım görülmektedir. Üçüncü yüksek gider kalemi ise 1.290 Milyon Dolar ile Kredi Anapara Geri Ödemesi görülmektedir. Dördüncü yüksek gider kalemi ise 1.287.7 Milyon Dolar ile Genel Bütçeye Aktarma görülmektedir. Beşinci yüksek gider kalemi ise 694.1 Milyon Dolar ile Kamulaştırma ve Altyapı giderleri görülmektedir.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun 1986-2004 dönemi için giderleri tablo-23'te görülmektedir. SSDF'nin 1986 - 2004 yılları arası toplam içersinde giderleri 6.154.519.8 Milyar TL' dir. SSDF'nin 1986 - 2004 yılları arası toplam giderlerine

⁷⁶ Mehmet Zaim, "Türk Savunma sanayii 2023 Vizyonu; Kuvvetli ve Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler", **Savunma sanayii Sempozyumu-2000, Türk Savunma sanayii'nin Dünü, Bugünü, Yarını, 7-8 Kasım 2000**, Ankara, s.24.

⁷⁷ Şenesen, a.g.e., s.40.

⁷⁸ SSM, **1985-2003**, Savunma sanayii Müştaşarlığı, Ankara, 2003, s.33.

Tablo-22: Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Giderleri, (Milyon Dolar)

GİDERLER		1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM	
1	GENEL BÜTÇEYE AKTARMA	0	0	154,4	152,5	277,4	80,3	449,8	173,3													1.287,7
2	PROJELERE ÖDEMELER	0	0	0	28,8	321,9	411,9	498	459	264,8	340,6	313,7	399,9	243,2	396,6	405,8	273	507,2	462,2	532,7		5.859,3
3	HAZIR ALIM	0	0	2,4	76,7	107,3	60	55,9	195,2	107,6	134	290,8	105,8	52,1	71,6	144,9	29,2	44,4	254,1	254,4		1.986,4
4	KAMULAŞTIRMA ALTYAPI	0	0	46,6	2,2	29,2	77,1	24	2,2	0,1	0,8	0,2	3,6	81	175	200,5	20,4	14,9	13	3,3		694,1
5	SERMAYE KATILIMI	31,8	9,0	1,9	0,5	0,1	0,3	0,3	0,1	0	4,9	0	0	0	0	33,2	1,8	0	0	17,3		101,2
6	AR-GE			0,5	0,6	3,4	6,7	1,7	3,1	1,6	1,9	3,5	3,1	5,6	4,9	1,5	2,8	1,8	4,6	17		64,3
7	KREDİ ANAPARA GERİ ÖDEMESİ	0	0	0	0	0	7,4	12,1	10,9	16,6	63,7	247,8	124,3	90,3	119,3	120,1	118,7	121	121,9	115,9		1.290,0
8	KREDİ FAİZ + TAAHHÜT ÖDEMESİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	44,8	68,5	56,5	90,1	54,1	44,7	42,7	38,2	37,3	30,4		507,3
9	DİĞER FONLARA AKTARILAN	0	0	0	0	5,8	3,1	4,7	29,1	15,9	7,1	0	0	84,5	0	0	0	0	0	0		150,2
10	YÖNETİM GİDERLERİ	1,5	0,4	0,7	1,3	1,8	4,3	3,5	3,5	2,7	2,7	2,6	3,5	4,6	6,1	6,5	4,2	4,6	5,5	7,5		67,5
11	VERİLEN KREDİLER	20,7	64,4	4,0	10,6	21,9	0	0,3	3,1	2	0,2	4,9	0,5	0,2	0,6	37,6	11,7	126,4	42,6	0		351,7
12	DİĞER ÖDEMELER	0,1	0,1	0,1	0,4	0,2	1,4	13,4	5,8	3,3	2,8	3,2	5,3	3,9	3,9	8,4	5	4,7	3,4	4,1		69,5
GENEL TOPLAM		54,1	73,9	210,6	274	769	653	1.064	885	415	604	935	703	656	832	1.003	510	863	945	983		12.429

Kaynak: SSM, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu İle Fon Dairesi Başkanlığından Elde Edilmiştir.

Tablo-23: Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun Giderleri, (Milyar TL)

GİDERLER	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM	
1 GENEL BÜTÇEYE AKTARMA	-	-	280,4	353,3	813,7	384,0	3.225,0	1.868,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.924,8
2 PROJELERE ÖDEMELER	-	-	-	63,9	864,2	1.524,4	3.601,1	5.144,4	11.390,0	15.719,0	25.265,0	59.790,0	61.563,0	164.012,0	249.380,0	347.469	760.470,0	682.808,0	760.196,0	-	3.149.260,0
3 HAZIR ALIM	-	-	3,3	166,7	289,4	232,1	205,3	2.060,5	3.826,7	6.096,0	23.386,0	18.244,0	12.745,0	36.744,0	90.267,0	37.012,0	68.552,0	360.029,0	369.730,0	-	1.029.589,0
4 KAMULAŞTIRMA ALTYAPI	-	-	80,4	4,8	75,3	312,5	168,4	21,8	2,0	36,0	13,0	716,0	21.633,0	80.197,0	128.160,0	14.491,0	20.554,0	18.969,0	4.772,0	-	290.206,2
5 SERMAYE KATILIMI	23,8	9,2	3,5	1,1	0,1	1,1	2,0	0,5	0,4	202,0	-	-	-	-	22.074,0	2.112,0	-	-	25.000,0	-	49.429,7
6 AR-GE	-	-	0,9	1,3	9,6	29,0	12,0	30,9	42,5	101,0	309,0	485,0	1.465,0	1.427,0	905,0	3.324,0	2.815,0	6.666,0	24.510,0	-	42.133,2
7 KREDİ ANAPARA GERİ ÖDEMESİ	-	-	-	-	-	32,9	79,6	114,8	508,4	2.927,0	21.907,0	18.726,0	22.587,0	51.451,0	74.686,0	142.993	188.744,0	179.318,0	165.611,0	-	869.685,7
8 KREDİ FAİZ + TAAHHÜT ÖDEMESİ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2.043,0	5.704,0	9.151,0	24.526,0	23.462,0	28.344,0	52.015,0	59.998,0	54.539,0	43.336,0	-	303.118,0
9 DİĞER FONLARA AKTARILAN	-	-	-	-	17,1	16,2	29,0	300,2	478,6	302,0	-	-	26.395,0	-	-	-	-	-	-	-	27.538,1
10 YÖNETİM GİDERLERİ	1,1	0,4	1,8	2,6	5,1	14,7	20,6	34,8	62,0	102,0	172,0	479,0	1.184,0	2.692,0	4.083,0	4.771,0	6.849,0	8.352,0	10.486,0	-	39.313,1
11 VERİLEN KREDİLER	15,5	59,6	7,3	21,3	58,6	-	2,5	30,7	74,6	10,0	377,0	70,0	32,0	270,0	23.557,0	8.574,0	207.000,0	65.403,0	-	-	305.563,1
12 DİĞER ÖDEMELER	0,1	0,1	0,4	0,8	0,7	4,8	88,6	62,9	80,5	123,0	200,0	799,0	1.004,0	13.272,0	5.317,0	5.940,0	5.968,0	5.124,0	3.773,0	-	41.758,9
GENEL TOPLAM	40,5	69,3	378,0	615,8	2.133,8	2.551,7	7.434,1	9.669,9	16.465,7	27.661,0	77.333,0	108.460,0	173.134,0	373.527,0	626.773,0	618.701,0	1.320.950,0	1.381.208,0	1.407.414,0	-	6.154.519,8

Kaynak: SSM, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu İle Fon Dairesi Başkanlığından Elde Edilmiştir.

Tablo-24 : Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun Giderler İçindeki Payı, (%)

GİDERLER	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM	
1 GENEL BÜTÇEYE AKTARMA	0	0	73,32	55,74	36,08	12,31	42,29	19,58	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10,37
2 PROJELERE ÖDEMELER	0	0	0	10,53	41,86	63,13	46,82	51,85	63,87	56,44	33,55	56,93	37,11	47,67	40,46	53,59	58,76	48,94	54,22		47,15
3 HAZIR ALIM	0	0	1,14	28,04	13,96	9,2	5,26	22,05	25,96	22,21	31,1	15,07	7,95	8,61	14,45	5,74	5,15	26,91	25,9		15,99
4 KAMULAŞTIRMA ALTYAPI	0	0	22,13	0,81	3,8	11,82	2,26	0,25	0,03	0,14	0,03	0,52	12,36	21,04	19,99	4,01	1,73	1,38	0,34		5,59
5 SERMAYE KATILIMI	58,79	12,18	0,91	0,19	0,02	0,05	0,03	0,02	0	0,82	0	0	0	0	3,31	0,36	0	0	1,77		0,82
6 AR-GE	0	0	0,24	0,22	0,45	1,03	0,16	0,36	0,39	0,32	0,38	0,45	0,86	0,59	0,15	0,55	0,21	0,49	1,74		0,52
7 KREDİ ANAPARA GERİ ÖDEMESİ	0	0	0	0	0	1,14	1,14	1,24	4,01	10,56	26,5	17,7	13,78	14,34	11,98	23,3	14,02	12,91	11,8		10,38
8 KREDİ FAİZ + TAAHHÜT ÖDEMESİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7,43	7,33	8,05	13,75	6,51	4,46	8,39	4,43	3,95	3,1		4,09
9 DİĞER FONLARA AKTARILAN	0	0	0	0	0,76	0,48	0,45	3,29	3,84	1,18	0	0	12,9	0	0	0	0	0	0		1,21
10 YÖNETİM GİDERLERİ	2,78	0,55	0,34	0,48	0,24	0,66	0,33	0,4	0,66	0,45	0,28	0,5	0,71	0,74	0,65	0,83	0,54	0,59	0,77		0,55
11 VERİLEN KREDİLER	38,27	87,15	1,9	3,88	2,85	0	0,03	0,36	0,49	0,04	0,53	0,08	0,04	0,08	3,75	2,3	14,65	4,51	0		2,83
12 DİĞER ÖDEMELER	0,19	0,14	0,05	0,15	0,03	0,22	1,26	0,66	0,8	0,47	0,35	0,76	0,6	0,47	0,84	0,99	0,55	0,36	0,42		0,56
GENEL TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: SSM, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu İle Fon Dairesi Başkanlığından Elde Edilmiştir.

bakıldığında, en yüksek gider kalemi olarak 3.149.260 Milyar TL ile Genel Bütçeye Aktarma görülmektedir. İkinci yüksek gider kalemi ise 1.029.589 Milyar TL ile Projelere Ödemeler görülmektedir. Üçüncü yüksek gider kalemi ise 869.685.7 Milyar TL ile Kredi Anapara Geri Ödemesi görülmektedir. Dördüncü yüksek gider kalemi ise 305.563.1 Milyar TL ile Verilen Krediler görülmektedir. Beşinci yüksek gider kalemi ise 27.538.1 Milyar TL ile Diğer Fonlara Aktarılan giderler görülmektedir.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun 1986-2004 dönemi için giderleri içindeki payı (%) tablo 24'te görülmektedir. SSDF'nin 1986-2004 yılları arası toplam giderlerine bakıldığında en yüksek gider kalemi olarak, fonun toplam giderin % 47.15' ini oluşturan Projelere görülmektedir. İkinci yüksek gider kalemi, %15,99 ile Hazır Alıma aktarılan paydır. Üçüncü yüksek gider kalemi ise % 10,38 ile Kredi Anapara Geri Ödemesidir. Dördüncü yüksek gider kalemi ise % 10,37 ile Genel Bütçeye yapılan aktarmalardır. Beşinci yüksek gider kalemi ise % 5.59 ile Kamulaştırma ve Altyapı giderleri görülmektedir.

SSDF'nin yıllar itibariyle gelir-gider nakit akışları tablo-25'te verilmiştir. SSDF'nin gelir-gider nakit akışını karşılaştırdığımızda 1991, 1992, 1998, 1999 yıllarında harcamaların gelirleri aştığı görülmektedir.

Tablo-25: Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Gelir-Gider Karşılaştırması

YILLAR	GELİR	GİDER	FARK
1986	238.0	54.1	183,9
1987	408.4	73.9	334,5
1988	445.2	210.6	234,6
1989	669.1	274.0	395,1
1990	920.7	769.0	151,7
1991	428.2	653.0	-224,8
1992	966.7	1.064.0	-97,3
1993	886.6	885.0	1,6
1994	600.2	415.0	185,2
1995	942.2	604.0	338,2
1996	1387.1	935.0	452,1
1997	1166.3	703.0	463,3
1998	477.0	656.0	-179
1999	747.8	832.0	-84,2
2000	1.305.8	1.003.0	302,8
2001	844.6	510.0	334,6
2002	1.464.4	863.0	601,4
2003	1.322.0	945.0	377
2004	1.198.9	983.0	215,9
TOPLAM	16.419.2	12.432.6	3.986.6

Kaynak: SSM, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu İle Fon Dairesi Başkanlığından Elde Dilmıştır.

2.2.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kaynakları (TSKGV)

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, daha önce muhtelif tarihlerde kurulmuş olan Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları'nın birleştirilmesi ile kurulmuştur⁷⁹.

Bu konuda ilk olarak, 19 Temmuz 1909 tarihinde "Donanma-i Hümayun Muaveneti Milliye" adı ile bir vakıf kurulmuş ancak, 1 nci Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması üzerine vakfın çalışmalarına son verilmiştir. Daha sonra 11 Mayıs 1965 tarihinde "Türk Donanma Cemiyeti" kurulmuştur. Bu cemiyet 6 Şubat 1972 tarihinde kapatılarak yerine, 11 Mart 1972 tarihinde, "Türk Deniz Kuvvetlerini güçlendirme konusunda, Türk ulusunun maddi ve manevi desteğini sağlamak" amacıyla "Türk Donanma Vakfı" kurulmuş ve 16 Ekim 1981 tarihinde vakfın adı, "Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" olarak değiştirilmiştir.

16 Temmuz 1970 tarihinde, "Milli havacılık sanayimizin geliştirilmesi, hava harp silah ve vasıtalarının satın alınması, hayati önemi haiz hedeflerin havaya karşı korunma imkanlarının geliştirilmesi suretiyle Türk Hava Kuvvetlerine güç katkısında bulunmak" amacıyla, "Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" kurulmuştur.

1974 Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle Türkiye'ye ambargo uygulanması üzerine, Kendi tankını, kendi silahını kendin yap" sloganı ve "Mevcut kara silahları harp sanayinin güçlendirilmesi, yeni harp sanayi dallarının kurulmasını desteklemek ve harp silah, araç ve gereçlerinin satın alınmasını sağlamak suretiyle, Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernize edilerek savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmak amacı ile, 27 Ağustos 1974 tarihinde "Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" kurulmuştur.

Daha sonra, Silahlı Kuvvetlerimizin güçlendirilmesi, ihtiyaç duyulan silah, araç ve gereçleri yurt içinde üretecek seviyede bir savunma sanayi kurularak dışa bağımlılığın asgariye indirilmesi amacıyla, 3388 sayılı yasa ile, 17 Haziran 1987 tarihinde Kara, Deniz ve hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları birleştirilerek "Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı", 3388 No'lu Kanun ile kurulmuş ve Vakıf 26 Eylül 1987'de faaliyete başlamıştır. Kuvvet vakıflarının kuruluş tarihlerinden itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfına (TSKGV) devirlerine kadar kuvvetlere

⁷⁹ TSKGV, **Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı**, Ağustos 2004, Ankara, s.5.

yaptıkları yardımlar tablo-26'da görülmektedir.

Tablo-26: K.K.G.V., Dz.K.G.V., Hv.K.G.V. Kuruluş Yılları ve Sağladıkları Kaynaklar, (Milyon TL)

VAKIF	KURULUŞ YILI	SAĞLADIĞI KAYNAK (Milyon TL)
K.K.G.V.	1974	2.239
DZ.K.G.V.	1972	2.445
HV.K.G.V.	1970	67.490
TOPLAM		72.174

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Savunma ve Güvenlik Hizmetleri, (1924-1993), Ankara:1993, s.129.

TSKGV'nin Kuruluş amacı milli harp sanayimizin geliştirilmesi, yeni harp sanayi dallarının kurulması, harp silah, araç ve gereçlerinin satın alınması suretiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmaktır⁸⁰. Tüzel kişiliğe haiz olan vakfın bütçesi yapılırken bütçenin %80' ini teşkil eden miktar, Genel Kurmay Başkanlığına planlama ve projelendirme maksadı ile bildirilir ve burada yapılan tahsis neticesinde kuvvet komutanlıklarının projelere dayalı olarak bu fonlardan yararlandırılırlar. Geri kalan %20 ise Vakfa gelir getirici yatırımlara ve harcamalara tahsis edilir. TSKG ve 3388 sayılı kanunla vergi, resim ve harç muafiyet ve istisnaları tanımıştır⁸¹.

2.2.2.1. TSKGV'nin Bağlı Olduğu Ortak ve İştirakler

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın modernizasyon programına katkısı yerli silah üretimi yapan şirketler kurmak ya da ortak olmak biçimindedir. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, 1987 yılında Kuvvet vakıflarından intikal edenlerle birlikte, savunma sanayii ile ilgili 14 şirketin hissesine sahip bulunmaktadır. Bunlar Aselsan A.Ş., Havelsan A.Ş., Aspilsan A.Ş., Roketsan A.Ş. ve İşbir Elektrik Sanayi A.Ş. İştiraklerden oluşan, Tapasan A.Ş., Titaş, Türk Tıpsan A.Ş., Netaş, Mercedes-Benz-Türk, TEI, Heaş, TAI A.Ş., Havelsan Tek.Radar A.Ş., Mikes A.Ş. 'dir.

⁸⁰ T.C. Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.130.

⁸¹ Özer, a.g.e., s.53.

2.2.2.2. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın Gelir ve Giderleri

Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfının (TSKGV) gelirleri bağışlar, menkul kıymetler, faiz gelirleri, kira gelirleri, işletme gelirleri, iştirak kar payları, kambiyo gelirleri, fuar gelirleri ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfının (TSKGV) yönetim, proje, yatırım, iştirak sermaye artışı, bina ve demirbaş gibi gider kalemleri vardır. Vakıf giderleri yıllık bütçelere göre yapılmakta olup, yıl içinde elde edilen gayri safi gelirin %20' sinin yönetim ve idari masrafları ile ihtiyaçlara ve mal varlığının artıracak yatırımlara kalan %80' inin ise vakıf amaçlarına sarf ve tahsisi zorunludur⁸².

Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı 1987-2004 dönemi için milyar TL. cinsinden gelir ve giderleri tablo-27'de, Türk Silahlı Kuvvetleri güçlendirme vakfı 1987-2004 dönemi için gelir ve giderleri içindeki payı (%) tablo-28'de, Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın 1987-2004 dönemi için milyon TL cinsinden yaptığı yardımlar tablo-29'da görülmektedir.

Tablo-27 incelendiğinde Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı 1987-2004 yılları arası toplam giderleri 179.678.42 milyar TL.dir. Buna karşılık toplam gelirleri ise 226.190.007 milyar TL.dir. TSKGV'nın 1987-2004 yılları arasında toplam giderlerine bakıldığında en yüksek gider kalemi olarak, vakfın toplam giderinin % 39.1' ini oluşturan bina ve demirbaş giderleri görülmektedir. İkinci yüksek gider kalemi, %36.5 ile iştirak sermaye artışı gideridir. TSKGV'nın 1987-2004 yılları arasında en yüksek gelir kalemi olarak, vakfın toplam gelirinin % 34.9' unu oluşturan faiz gelirleri görülmektedir. İkinci yüksek gelir kalemi, %32.6 ile iştirak kar payları gelirleridir. Üçüncü yüksek gelir kalemi ise % 15.9 ile kambiyo gelirleridir.

Tablo-29'da ise TSKGV'nın 1987-2004 yıllarında Türk Silahlı Kuvvetlerine yaptığı kaynak tahsisi görülmektedir. En büyük yardım sırasıyla Savunma Sanayii Destekleme Fonuna, K.K.K.'lığına, Hv.K.K.'lığına, Gen.Kur.Bşk.'lığına ve Dz.K.K.'lığına olmak üzere toplam 37.142.852 milyon TL.'lik yardım yapıldığı görülmektedir.

⁸² TC Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.131.

Tablo-27: Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfının Gider ve Gelirleri, (Milyar TL)

GİDERLER	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM
YÖNETİM	0,2	0,5	1,1	1,5	2,5	5,3	9	15,8	27,2	51,5	109,8	539,6	331,8	536,3	803,2	825,1	1.657	2.000	6917,4
PROJE	3,5	21,8	27,2	25,1	50,5	59,6	97,3	112,9	487,9	777,2	1.467,60	2.551,60	3.366,20	913,9	8.055,70	7.071,60	9.780	0	34869,6
YATIRIM	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	400	414,8	141,8	1.014,30	0	0	0	0	1970,9
İŞTİRAK SERMAYE ARTIŞI	9,8	10,2	15,7	33,4	2	29	66,9	323	207,9	592,7	738,8	2.017,00	1.496,80	4.068,80	430,02	21.483,80	22.523	11.543,60	65592,42
BİNA VE DEMİRBAŞ	0	0	0	0,6	0,5	15	1,5	1,8	4,2	100,4	170	26	12,2	247,1	607	221,80	0	68.920	70328,1
TOPLAM	13,5	32,4	44	60,5	55,6	108,9	174,8	453,5	727,2	1521,8	2.886,20	5.549,10	5.348,80	6.780,40	9.895,92	29.602,30	33.959,50	82.463,60	179678,42
GELİRLER	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM
BAĞIŞLAR	0,087	1,1	0,8	0,5	1,2	9,7	8,1	120,4	51	42,6	149,1	550,6	639,8	305,8	779	681,3	1.200,50	1.847,40	6388,987
MENKUL KIYMETLER	0,122	5,1	5,1	14,3	6,8	0,5	3,9	88,2	70,6	426,4	30,5	168,2	26,4	10,3	796	3.912,60	6.642,00	0	12207,022
FAİZ GELİRLERİ	2,661	28,4	41,5	48,7	49,2	73,5	130	308,8	684,8	1466	2.735,30	4.448,00	8.145,10	8.778,10	17.811,80	11.117,40	7.862,40	15.270,30	79001,961
KİRA GELİRLERİ	0,079	0,5	0,8	1,2	2,1	3,8	7,4	15,2	31	58	121,7	248,5	471,7	817,4	1.248,00	1.861	2.470,20	3.111,00	10469,579
İŞLETME GELİRLERİ	0	0,1	0,2	0,1	0,1	0,6	2,1	4	3,2	7,8	13,7	21,6	7,5	0,2	0	0	0	0	61,2
İŞTİRAK KAR PAYLARI	0,003	9,5	4,3	3,6	19,5	62,7	89,6	227	590,2	706,7	897,5	1.809,20	3.029,90	5.979,70	3.943,10	7.859,20	30.089,60	18.077,30	73398,603
KAMBİYO GELİRLERİ	1,342	2,4	3,4	3,7	11,3	21,8	40,7	198	204,9	442,9	996,9	1.531,90	3.173,00	1.975,20	14.488,60	6.587,60	5.274,30	1.142,50	36100,442
FUAR GELİRLERİ	0	0	0	0	0	0	12,1	0,3	61,7	0	310,2	68,4	996,2	31,4	1.852,90	902,4	3.318,70	0	7554,3
DİĞER	0,013	0,1	0,7	1,7	0,6	7,9	0,7	4,2	28,2	21,1	1,1	428,8	44,6	43,2	47,5	89,8	208,9	78,8	1007,913
TOPLAM	4,3	47,1	56,7	73,7	90,9	180,5	294,5	966,2	1725	3172	5.256,00	9.275,20	16.534,20	17.941,20	40.966,90	33.011,40	57.066,60	39.527,30	226190,007

Kaynak: Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Gelir-Gider Hesaplarından Oluşturulmuştur.

Tablo-28: Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfının Gider ve Gelirler İçindeki Payı, (%)

GİDERLER	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM
YÖNETİM	1,5	1,5	2,5	2,5	4,5	4,9	5,1	3,5	3,7	3,4	3,8	9,7	6,2	7,9	8,1	2,8	4,9	2,4	3,9
PROJE	25,9	67,3	61,8	41,5	90,8	54,7	55,7	24,9	67,1	51,1	50,8	46	62,9	13,5	81,4	23,9	28,8	0	19,4
YATIRIM	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13,9	7,5	2,7	15	0	0	0	0	1,1
İŞTİRAK SERMAYE ARTIŞI	72,6	31,5	35,7	55,2	3,6	26,6	38,3	71,2	28,6	38,9	25,6	36,3	28	60	4,4	72,6	66,3	14	36,5
BİNA VE DEMİRBAŞ	0	0	0	1	0,9	13,8	0,9	0,4	0,6	6,6	5,9	0,5	0,2	3,6	6,1	0,7	0	83,6	39,1
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
GELİRLER	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM
BAĞIŞLAR	2	2,3	1,4	0,7	1,3	5,4	2,8	12,5	3	1,3	2,8	5,9	3,9	1,7	1,9	2,1	2,1	4,7	2,8
MENKUL KIYMETLER	2,8	10,8	9	19,4	7,5	0,3	1,3	9,1	4,1	13,4	0,6	1,8	0,2	0,1	1,9	11,9	11,6	0	5,4
FAİZ GELİRLERİ	61,9	60,3	73,2	66,1	54,1	40,7	44,1	32	39,7	46,2	52	48	49,3	48,9	43,5	33,7	13,8	38,6	34,9
KİRA GELİRLERİ	1,8	1,1	1,4	1,6	2,3	2,1	2,5	1,6	1,8	1,8	2,3	2,7	2,9	4,6	3,1	5,6	4,3	7,9	4,6
İŞLETME GELİRLERİ	0	0,2	0,4	0,1	0,1	0,3	0,7	0,4	0,2	0,2	0,3	0,2	0	0	0	0	0	0	0,0
İŞTİRAK KAR PAYLARI	0,1	20,2	7,6	4,9	21,5	34,7	30,4	23,5	34,2	22,3	17,1	19,5	18,3	33,3	9,6	23,8	52,7	45,7	32,6
KAMBİYO GELİRLERİ	31,2	5,1	6	5	12,4	12,1	13,8	20,5	11,9	14	19	16,5	19,2	11	35,4	19,9	9,3	2,9	15,9
FUAR GELİRLERİ	0	0	0	0	0	0	4,1	0	3,6	0	5,9	0,7	6	0,2	4,5	2,7	5,8	0	3,3
DİĞER	0,3	0,2	1,2	2,3	0,7	4,4	0,2	0,4	1,6	0,7	0	4,6	0,3	0,2	0,1	0,3	0,4	0,2	0,5
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Gelir-Gider Hesaplarından Oluşturulmuştur.

Tablo-29: Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın Yaptığı Yardımlar, (Milyon TL)

KURULUŞ	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOPLAM
1 GN.KUR.BŞK.					6.450	11.500	5.900	9.068	83.129	177.147	400.025	453.112	563.000	114.872	153.263				1.524.807
2 K.K.K	160	6.450	12.855	13.002	16.700	27.876	24.200	64.015	120.600	307.311	461.913	777.564	1.373.000	647.376			180.000		4.033.022
3 DZ.K.K.	75	3.500	7.987	10.923	9.500	12.500	15.200	21.217	65.000	117.000	206.600	394.404	676.000	159.853					1.699.759
4 HV.K.K.	3.216	15.620	9.334	11.500	12.855	17.105	15.200	30.400	120.825	624.000	470.400	694.584	1.184.000	39.699	231.123				3.479.861
5 J.GN.K.			1.000	2.840	4.850	7.350	8.900	10.300	34.000	54.000	102.000	195.946	336.000	213.038	25.500				995.724
6 SAHİL GV.K.							600	3.000	6.446		20.000	40.000	68.000	0	61.866	31.629			231.541
7 SSDF															7.109.828	7.040.000	9.600.000		23.749.828
8 VAKIF PROJELERİ														501.499	474.162				975.661
GENEL TOPLAM	3.451	25.570	31.176	38.265	50.355	76.331	70.000	138.000	430.000	1.279.458	1.660.938	2.555.600	4.200.000	1.676.337	8.055.742	7.071.629	9.780.000		37.142.852

Kaynak: Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Gelir-Gider Hesaplarından Oluşturulmuştur.

2.2.3. Askeri Dış Yardımlar

Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında savunma harcamalarının yüksek oluşu, buna karşılık iç kaynakların yetersizliği dış kaynak ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede, güvenlik yardımı adı altında yapılan askeri ve ekonomik amaçlı yardımlar çok büyük bir önem taşımaktadır.

Askeri yardımın başlamasıyla birlikte ekonomik çıkarlar da yavaş yavaş ev sahibi ülkeye sokulmaya başlar. Destekleyen devlet askeri yardımla politik bir amaç güttüğünden işin başından itibaren desteklenen devleti belli bir ölçüde bağımlı hale getirmek niyetindedir⁸³.

Bir askeri yardımın daima politik bir faaliyetin neticesi ve yardımda bulunan ülkenin kendi milli menfaatlerinin tahakkuku için en etkili silah olduğu gerçeğinden hareketle, bu türden geçici ve devamlılık arz etmeyen yardım vaat ve uygulamaları yerine, ülke içinde üretime yönelik yardımların kabulü cihetine gidilmesi, milli menfaatler bakımından en uygun hareket tarzı olarak ortaya çıkar⁸⁴.

Askeri yardımın temel amacı, alan ülkenin askeri gücünü arttırmak ve ülkelerin dünyadaki stratejik hedeflerini ve bunların planlanmasını geliştirmektir.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında savunma harcamalarının yüksek oluşu buna karşılık iç kaynakların yetersizliği dış kaynakların ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede güvenlik yardımı altında yapılan askeri ve ekonomik amaçlı yardımlar çok büyük bir önem taşımaktadır. Güvenlik yardımı, yardımı yapan ülke ve yardım alan ülkenin güvenliklerini pekiştirmek amacıyla ilgili mevzuat ve anlaşmalar çerçevesinde gerekli desteğin sağlandığı, satışların yapıldığı programlar ve yetkililerdir. Diğer bir deyişle güvenlik yardımı uluslararası silah, cephane ve malzeme akışına zemin hazırlayan çok önemli bir araçtır⁸⁵.

Türkiye’de gerek NATO üyesi ülkeler, gerekse dost ve müttefik ülkelere askeri yardım almıştır. Türkiye’ye yapılan Savunma yardımları ve hibe yardımları neticesinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan MKEK’nin gelişmemesine

⁸³ Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**, Çeviren Fahri Çeliker, GenKur. Basımevi, Ankara, 1985, s.232.

⁸⁴ Veli Yılmaz, **I nci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul, 1993, s.238.

⁸⁵ Ercan Kaya (1), “Türkiye’ye Yapılan Güvenlik Yardımları ve Ekonomik Etkileri”, **Savunma sanayiii Sempozyumu–2000, Türk Savunma sanayiii’nin Dünü, Bugünü, Yarını**, 7-8 Kasım, Ankara, 2000, s.488-89.

neden olmuş, ayrıca askeri ve otomotiv sanayi, askeri elektronik sanayi, gemi inşa sanayi ve havacılık sanayinin de bu yardımlardan olarak olumsuz etkilenmiştir. 1974 yılından sonra, Türkiye'nin savunma teçhizatı tedarikine getirilen ambargolar nedeniyle, yerli savunma sanayii kurumlarımızın teşkili bir çok sektörde sıfırdan başlanarak planlanmış ve bugüne gelinmiştir⁸⁶.

Yurt dışından sağlanan savunma amaçlı mal ve hizmet alımları için ihtiyaç duyulan dövizin önemli bir kısmı askeri dış yardımlarla karşılanmaktadır. Maliyet yönünden değerlendirildiğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarının; ana sistem bazında %79'u , tüm ihtiyaçlar bazında %35'i yurt dışından tahsis edilmektedir⁸⁷.

2.2.3.1. ABD Güvenlik Yardımları

ABD Güvenlik Yardımları, ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda yapılmakta ve yardım olarak verilen malzeme ve sağlanan hizmet envanterlerinden çıkıncaya kadar kontrol altında bulundurulmaktadır. ABD Güvenlik Yardımı sayesinde, 1948 yılından 1965 yılına kadar envanterinde mevcut silahların %56'sını MAP (Military Assistace Program) ve FMS kanalıyla diğer ülkelere satarak böylece elindeki stokları eritmek, silah sistemlerini yenilemek fırsatını elde etmiş, ayrıca askeri malzeme açısından da yardım yapılan ülkelerde ABD askeri standardını tesis ederek, bir bakıma söz konusu ülkeleri uzun vadeli olarak modernizasyon, yedek parça ve teknoloji transferi konularında kendine bağımlı hale getirmiştir⁸⁸.

Güvenlik yardım programı savunma gayretlerinin tümünü desteklemek amacıyla uygulanan bir programdır. Güvenlik yardımı veren ülkenin global ve bölgeyi stratejik çıkarlarına hizmet edecek şekilde düzenlenmektedir⁸⁹.

Türkiye'nin aldığı ABD Askeri Yardımları, Hibe Yardımları, Ödünç Verme ve Kiralama Yardımları, Savunma Bakanlığı İdari Program Yardımları ve Savunma

⁸⁶ Oktay Alniak (2), "Savunma Endüstrilerinde Teknolojik Gelişme Stratejileri", **Savunma sanayiisinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu**, Pelin Ofset, Ankara, 2002, s.16.

⁸⁷ Armağan Kuloğlu, Türkiye'nin Savunma sanayii Politikası ve Hedefleri, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Sayı:59, Ankara, 1997, s.21.

⁸⁸ Oktay Alniak (3), **Savunma sanayii ve Tedarik Hakkında Düşünceler**, Genkur. Basımevi, Ankara, 2001, s.76.

⁸⁹ Emin Şifa, "Amerika'nın 1984 Yılı Askeri Yardımları", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:292, Ankara, Temmuz-1984, s.8.

Bakanlığının Yönetimi Dışındaki Program Yardımlarından oluşmaktadır.⁹⁰

2.2.3.1.1. Hibe Yardımları

Hibe yardımları 1950-1974 yılları arasındaki dönemde yaklaşık 3 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir⁹¹. Truman Doktrini çerçevesinde ABD askeri malzeme fazlasının TSK'nin ihtiyacı ölçüsünde malzeme seçimi şeklinde başlamıştır. ABD yardımlarının 1972-1991 yılları arasında %41'i son 10 yılın ise %75'lik bölümü hibe yardımları şeklindedir.

2.2.3.1.2. Ödünç Verme ve Kiralama Yardımları

Askeri dış yardım çeşitlerinden en az kullanılan ödünç verme ve kiralama yöntemi, ABD'den bilgi değişimi, iş birliği ve iki tarafı da ilgilendiren savunma konularında irtibatı idame ettirmek amacıyla bazı ana silah, malzeme ve teçhizat sağlanmasında söz konusu olmaktadır.

2.2.3.1.3. Savunma Bakanlığı İdari Program Yardımları

Bu yardımlar; Askeri Yardım Programı (MAP Military Assistance Program), Dış Askeri Satışlar (FMS Foreign Military Sales), Dış Askeri Kredili Satışlar (FMSCF Foreign Military Credit Financing) ve Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim Programı (IMET International Education and Training Program) dan oluşmaktadır.

2.2.3.1.3.1. Askeri Yardım Programı (MAP)

ABD'nin güvenliğine katkıda bulunacağını değerlendirdiği bir dost ülkeye veya uluslararası kuruluşa, her mali yıl için ödünç veya bağış yoluyla savunma malzemesi veya hizmeti sağlanması yoluyla yapılan yardımdır⁹².

Ana amacı, ABD ve müttefiklerinin savunma giderlerine katkı sağlamak için askeri eğitimin dışında kalan mal ve hizmetlerin hibe şeklinde verilmesini amaçlamaktadır. ABD ekonomisine ağır mali yükler getirmesi nedeniyle bu kapsamdaki askeri yardımlar giderek azalmaktadır.

⁹⁰ TC Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.181.

⁹¹ Ahmet T. Öztürk, *Türkiye'de Savunma Sanayinin Gelişimi ve Türkiye Ekonomisi İle Entegrasyonu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991, s.110.

⁹² GENKUR, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Açısından ABD Güvenlik Yardımı ve Dış Askeri Satışlar*, Ankara, 1989, s.18.

2.2.3.1.3.2. Dış Askeri Satışlar (FMS)

FMS Kredileri, milli kaynaklar kullanılarak ABD Savunma Bakanlığı kanalından yapılan veya ABD'den sağlanan FMS kredisiyle sağlanan kaynak tahsisinin genel tanımıdır. FMS (Yabancı Askeri Satışlar) bir yardım programı değildir. FMS kredileri niteliği itibariyle borç olup, faiz ve ana paraları geri ödemeleri 1 Mart 1981 tarihine kadar Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılmış, bu tarihten sonra hazinece devlet borcu olarak üstlenilmiştir. FMS kredileri ABD'nin politikasına uygun olarak verilmektedir⁹³.

Güvenlik yardımı ile sağlanan FMS kredilerinin, sadece ABD firmaları ürünü malzemenin tedarikinde kullanılması ile ABD savunma sanayii ürünlerinin doğrudan pazarlanması sağlanmış olmaktadır⁹⁴.

FMS kredileri, Türkiye'ye 1972 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Kredi tahsisleri her yıl bütçe kanunu ile tespit edilmektedir. Kredilerin gerçekleşmesi için genel olarak 5 yıllık ihtiyaç planları hazırlanmaktadır. Bu planların taslak çalışmaları Türkiye'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına Gen.Kur.Bşk.lığı tarafından hazırlanmakta olup JUSMMAT aracılığıyla ABD Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarına gönderilmektedir. Türkiye açısından yabancı askeri satış kredilerinden kaynaklanan borçları devlet borçları yani dış ödemeler dengesinde yer alan borçlar olarak işlem görmektedir. Dolayısıyla söz konusu borçlara ilişkin ödemeler hazine müsteşarlığı tarafından yapılmaktadır⁹⁵.

Hibe ve borç olarak nitelendirilebilecek, FMS kredileri mekanizması, bir ölçüde ABD tarafından 1947'de hibe olarak başlatılan ve takriben 3 milyar dolar değerinde ABD menşeli envanter fazlası ekipmanın ve bununla ilişkili askeri eğitim programının 1972 yılında sona ermesini müteakip başlatılan ikili askeri ticari ilişkidir⁹⁶.

Bugüne kadar FMS kredisi kapsamında gerçekleştirilen ABD'nin envanterinden çıkarılan ve önemli kısmı ekonomik ömrünü doldurmuş teçhizata dayalı askeri yardım programının, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modern silah sistemleri ile teçhiz edilmesini sağlamaktan uzak, yedek parça ve lojistik açısından ise Türkiye'nin ekonomik yönden dışarıya olan bağımlılığını büyük ölçüde artırmaktadır.

⁹³ TC Maliye Bakanlığı, a.g.e., s.140.

⁹⁴ Alınak (3), a.g.e., s.47.

⁹⁵ Ercan Kaya (2), **Türkiye'ye Yapılan Güvenlik Yardımları ve Etkileri** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997, s.84.

⁹⁶ Safa Atalay, **ABD'den Türkiye'ye Yönelik FMS Kredileri Uygulaması ve Sonuçları**, Ankara, 1992, s.75.

ABD Savunma Yardımı, 1950-1970 yılları arasında tamamen hibe şeklinde gerçekleşmiş, 1972 yılından itibaren ise FMS kredileri ağırlık kazanmıştır⁹⁷. FMS Kredisi ile askeri malzeme tedarikine 1972 yılından itibaren önemli rakamlara ulaşmıştır. Türkiye'nin bugüne kadar kredi ve hibe olmak üzere ABD'den almış olduğu FMS yardımları yılları itibariyle tablo-30'da yer görülmektedir. Tablo-30 incelendiğinde 1972-1998 yılına kadar ABD'den 5.760 milyar dolar savunma amaçlı borçlanma yapılmıştır. 1982-1992 yılları arasında ABD'den 3.196 milyar dolar hibe şeklinde olmak üzere toplam 8.956 Milyar Dolar FMS kredisi kullanılmıştır. 1980-1998 dönemindeki yıllık ortalama FMS kredi kullanım değeri 276 milyon dolardır.

Bugüne kadar kullanılan FMS kredilerinin geri ödemeleri 2016 yılına kadar devam edecektir. FMS kredilerinin geri ödemesi 1992-2016 yılları arasında 3.359 milyar dolar ana para, 3.169 milyar dolar faiz olmak üzere toplam 6.528 milyar dolardır.

FMS programı uzun dönemde Türk sanayisini ve ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'nin FMS kapsamında almış olduğu 9 milyar dolarlık kredi karşılığı yapmakta olduğu ödemelere rağmen 6.5 milyar dolarlık borç bakiyenin bulunması, FMS uygulamalarını bağımlılık sürmekteyken, FMS kapsamındaki hibe yardımlarının tamamen ortadan kaldırılması ve kredi bölümünün şeklinin değişmesi karşısında Türkiye 1998 yılından itibaren FMS kredisi kullanmamıştır.

Bu kredilerin koşulları ABD yönetim ve Kongresince, günün koşulları, kredi verilen ülke ile askeri-politik ilişkiler, kredi verilen ülkenin ekonomik durumu (özellikle dış ödemeler dengesi durumu) göz önüne alınarak saptanmaktadır.

ABD Silahlı Kuvvetlerinin envanterinden çıkarttığı tesisata dayalı askeri yardım programları, Türk Silahlı Kuvvetlerinin modern sistemlerle tehdit edilmesini sağlayamamış ve yalnızca nicelik bakımından temel bir takım sistemlerin Türkiye'ye kazandırılması sonucu doğurmuştur.

ABD'den savunma yardımı çerçevesinde gelen ve önemli kısmı ekonomik ve teknolojik ömrünü doldurmuş teçhizatın ABD'ye yedek parça, lojistik destek, modernizasyon kitleri bakımından önemli bir bağımlılık yarattığı gözlemlenmiştir⁹⁸.

⁹⁷ Tuğrul Çubukçu, **Savunma Harcamaları İç ve Dış Kaynaklar, Türkiye'nin Savunması**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1987, s.119-144.

⁹⁸ Atalay, a.g.e., s.1.

Tablo-30: FMS Kredilerinin Bileşimi ve Ödeme Planı, (Milyon Dolar)

MİLYON \$	FMS			GERİ ÖDEME PLANI		
	(1) KREDİ	(2) HİBE	(3) TOPLAM	(4) ANA PARA	(5) FAİZ	(6) TOPLAM
1972 – 1979	785		785			
1980	203		203			
1981	250		250			
1982	343	57	400			
1983	290	110	400			
1984	585	130	715			
1985	485	215	700			
1986	410	206	615			
1987	178	312	490			
1988	178	312	490			
1989	90	410	500			
1990	86	412	498			
1991	50	532	582			
1992	0	500	500	167	269	436
1993	450	0	450	160	258	418
1994	405	0	405	203	247	450
1995	328	0	328	217	233	450
1996	320	0	320	226	218	444
1997	175	0	175	228	204	432
1998	150	0	150	195	189	384
1999				151	176	326
2000				127	164	291
2001				103	155	258
2002				91	146	237
2003				90	138	228
2004				111	131	242
2005				133	119	252
2006				133	107	239
2007				133	95	227
2008				133	82	215
2009				133	69	202
2010				134	57	191
2011				131	44	175
2012				121	31	152
2013				104	20	124
2014				76	11	87
2015				58	5	63
2016				4	0	4

TOPLAM	5.760
Dönem	1972 - 1998

TOPLAM	4.975	3.196	8.171	3.359	3.169	6.528
Dönem	1980 - 1998	1982 - 1998	1980 – 1998	1992 - 2016	1992- 2016	1992-2016

Kaynak: Gülay Günlük Şenesen, **Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri**, Tesev Yayınları, İstanbul, Kasım, 2002, s.112.

2.2.3.1.3.3. Dış Askeri Kredili Satışlar (FMSCF)

Bu tür krediler direkt FMS veya Federal Finans Bankasından garanti edilen krediler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu krediyi alan devlete ABD Hükümeti tarafından teçhizat, hizmetlerin satın alınması veya direkt olarak ABD'li bir firmadan satın alma olanağı sağlamaktadır⁹⁹.

2.2.3.1.3.4. Uluslararası Askeri Eğitim ve Öğretim Programı (IMET)

İMET ile ABD'nin dostu ve müttefiki ülkelerin sivil ve askeri personeline silah sistemleri konusunda eğitim verilmesi amaçlanmıştır. Eğitim, seçilmiş ülkelere tahsis edilen hibe oranında yapılmaktadır.

ABD hibe yardımlarındaki azalmaya paralel olarak İMET programında Türkiye'ye verilen payda giderek daha küçük miktarlarda olmakta, FMS kapsamına alınmasına çalışılmaktadır.

2.2.3.1.4. Savunma Bakanlığının Yönetimi Dışındaki Program Yardımları

ABD Savunma Bakanlığı'nın yönetimindeki Güvenlik Yardımları ile ilgili fakat planların geliştirilmesi ve uygulanması Dışişleri Bakanlığı'nca yapılan diğer yardımlardır. Bunlar; Ekonomik Destek Fonu (ESF Economic Support Fund), Barışı Koruma Harekatı Fonu (PKO Peace Keeping Operations) yardımlarıdır.

2.2.3.1.4.1. Ekonomik Destek Fonu (ESF)

ABD'nin güvenlik açısından uygun gördüğü ülkelere ekonomik ve politik varlıklarını devam ettirmek, belirli sahalardaki zafiyetlerini gidermek amacıyla hibe veya kredili satış şeklinde sağlanan yardımlardır.

2.2.3.1.4.2. Barışı Koruma Harekatı Fonu (PKO)

ABD tarafından ülkelere ve uluslararası kuruluşlara barışı muhafaza çalışmaları adı altında sağlanan yardımlardır. ABD'nin dış politikası gereği ülkelere çeşitli amaçlarla sağlanan bir hibe yardımdır.

⁹⁹ Şifa, a.g.e., s.11.

2.2.3.2. Almanya Federal Cumhuriyeti Yardımları

Almanya tarafından yapılan askeri yardımlar; NATO Savunma Yardımı, Büyük Paket Yardımları, Özel Teçhizatlandırma Yardımı ve Alman Silah Tekniği ve Tedarik Dairesi (BWB) yardımlarından oluşmaktadır¹⁰⁰.

2.2.3.2.1. NATO Savunma Yardımı (Dilim Yardımları)

NATO kapsamında 1964 tarihinde Almanya ile bir anlaşma ile dilimler halinde Türkiye'ye yapılan hibe yardımlarıdır. Anlaşma 36 aylık dilimler halinde uygulanmış olup, her bir dilim 260 milyon DM tutarında hibe yardımı öngörmektedir. Yardımın % 80'ni ile yeni , %20'si ile de kullanılmış malzemeler alınmıştır¹⁰¹. 1994 yılında bu yardım kesilmiş olup savunmaya %0.6'lık bir kaynak sağlamıştır¹⁰². 1964-1994 Yılları Arasında Yapılan Dilim Yardımları tablo-31'de görülmektedir. Bağış şeklinde Almanya'dan 1964-1993 yılları arasında yapılan dilim yardımı toplamı 1.908 milyar DM'dir¹⁰³. 26 Kasım 1992 tarihinde imzalanan anlaşma ile dilim yardımları 1995 yılında sona ermiştir¹⁰⁴.

**Tablo-31 1964-1994 Yılları Arasında Yapılan Dilim Yardımları,
(Milyon Mark)**

YILLAR	DİLİM TUTARI	DÖNEM TUTARI
1964-1969	50	200
1970-1978	100	600
1979-1988	130	780
1989-1992	260	260
1992-1994	68	68
TOPLAM	608	1.908

Kaynak: MSB, Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri, 1993, s.51.

¹⁰⁰ Hava Teknik Okullar Komutanlığı, **Lojistik-1**, Harekat İdari ve Lojistik Yönetim Okul Komutanlığı, Hv. Tek. Ok. K. lığı Basımevi, Gaziemir-İzmir, 1998, Bölüm-4, s. 3

¹⁰¹ Öztürk, a.g.e., s.115.

¹⁰² Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 1/97, Ankara, 1997, s.27.

¹⁰³ Altun, a.g.e., s.121.

¹⁰⁴ Nevzat Ayaz, "MSB Faaliyetlerindeki Son Gelişmeler ve Türkiye'nin Savunması", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Cilt:7, No:4, Temmuz/Ağustos 1993, s.20.

2.2.3.2.2. Büyük Paket Yardımları

Bu yardım, Almanya'nın envanterinden çıkardığı malzemeleri ihtiva etmektedir. Bu malzemeler hibe olarak verilmektedir¹⁰⁵.

Hibe şeklinde olan bu büyük paket yardımları, Almanya'nın envanterinden çıkardığı malzemelerden önerilenler arasında seçilen ve ekonomik ömrünü tamamlamış olan malzemeleri içermektedir. Bugüne kadar üç büyük paket yardımı alınmıştır. 1 nci ve 2 nci Büyük Paket Yardımlarıyla sağlanan malzemelerin parasal değeri yaklaşık 1.5 Milyar DM.'dir. 3 ncü Büyük Paket Yardımlarıyla sağlanan malzemelerin parasal değeri yaklaşık 1.5 Milyar DM.'dir¹⁰⁶.

2.2.3.2.3. Özel Teçhizatlandırma Yardımı (Acil Yardım)

Özel Teçhizatlandırma Yardımları, Afganistan - Rus ve Irak – Iran Savaşları nedeniyle, Türkiye'ye 1980-1984 ve 1988-1991 yılları arasında hibe şeklinde yapılan yardımlar olup parasal değeri yaklaşık 1.186 Milyar DM.'dir¹⁰⁷.

2.2.3.2.4. BWB Yardımları

BWB alımları, (Bundesamt für Wehrtechnik) Federal Alman Savunma Silah Teknik ve Tedarik Dairesi'ne bağlı bir lojistik teşkilatıdır. Bu teşkilat Federal Alman Ordusu ile askeri yardım alan dost ülke silahlı kuvvetlerine yapılacak askeri talepler ve projelerin etüt safhasından, malzeme veya hizmetin teslimine kadar olan bütün teknik ve tedarik işlemlerini yürüten yarı askeri bir kuruluştur. BWB kanalı ile tedarik edilen ve sözleşmeye bağlanan projeler genelde, tank yedek parçası, mercek hammaddesi, tank optik cihazları ve yedek parçalarıdır.

Türkiye ile Almanya arasında 1972 yılında yapılan anlaşmaya göre Türkiye, Almanya piyasasından askeri malzeme tedarik edilmek istendiğinde, doğrudan doğruya BWB başkanlığına başvurulmakta ve istenilen malzemeler Alman Silahlı Kuvvetlerine alınan fiyatlar üzerinden Türk Silahlı Kuvvetlerine alınmaktadır.

Güvenli ve etkin bir tedarik kaynağı olmasına rağmen pahalı olarak değerlendirilen BWB alımlarının işleyiş şekli FMS kredilerine benzemekle beraber, istek ve gönderme

¹⁰⁵ MSB, 1987, a.g.e., s.58.

¹⁰⁶ MSB, **Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, Beyaz Kitap 1993, Ankara, 1993, s.52.

¹⁰⁷ A.g.e., s.52.

usullerinde farklılıklar mevcuttur. Kaynak kullanımının tamamen Almanya'nın kontrolündedir¹⁰⁸.

2.2.3.3. Diğer Yardımlar

Bu yardımlar daha çok NATO'ya üye ülkelerden ikili anlaşma gereği veya yardım şeklinde yapılan ticari faaliyetlerdir. Bunlar NATO Harmanisasyon Yardımları, NATO Alt Yapı (Enfrastrüktür) Yardımları ve Namsa Kanalı ile Yapılan Tedariklerden oluşmaktadır.

2.2.3.3.1. NATO Harmanisasyon Yardımları

ABD, Federal Almanya ve diğer NATO ülkeleri ile ikili anlaşmalar sonucunda alınan askeri yardımlardır. Bu yardımlar sayesinde Hollanda'dan, 1989 yılında akdedilen bir anlaşma uyarınca, Türkiye'ye 60 Adet NF5A/B Uçağı alınmıştır. Kanada Askeri Yardımı 1986 yılında başlamış ve Türkiye'ye 50 Adet F-104 Uçağı 1986-1988 yılları arasında teslim edilmiştir. Bu uçakların, yedek parça, bakım ve idamesini sağlamak amacıyla 1992 yılına kadar Kanada'dan 53.470.000 Kanada Doları kadar askeri yardım alınmıştır¹⁰⁹.

2.2.3.3.2. NATO Alt Yapı (Enfrastrüktür) Yardımları

Silahlı Kuvvetlerin Askeri Harekatı için gerekli sabit tesislerin tümünü belirtmek üzere, NATO Enfrastrüktür deyimi kullanılmaktadır¹¹⁰. NATO alt yapı kavramı, askeri kuvvetleri desteklemek için gerekli olan sabit veya bazı durumlarda mobil binalar, kolaylıklar, teçhizat ve tesisleri kapsamaktadır. NATO alt yapı faaliyetleri kanalıyla, silahlı kuvvetlerin (askeri gücün) muharebe gücünün artması için harekate yönelik ihtiyaçlarının karşılanması yanında, bir kısım milli alt yapı ihtiyaçlarının temini, yeni teknoloji ve mühendislik hizmetlerinin transfer edilmesi, döviz girdisi sağlanması ve yeni iş sahalarının açılması gibi ülke ekonomisi açısından son derece faydalı hususlar da gerçekleştirilmektedir¹¹¹.

NATO Enfrastrüktür yardımları Türk Silahlı Kuvvetleri'nin altyapısına katkı

¹⁰⁸ Hayri Uçar, "Tedarik Kaynakları", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:348, Ankara, Nisan-1996, s.5.

¹⁰⁹ MSB, **SPTSK**, Beyaz Kitap 1993, a.g.e., ss.52-53.

¹¹⁰ MSB, 1987, a.g.e., s.42.

¹¹¹ İzzettin Gürdal, "NATO Alt Yapı Programında Meydana Gelen Değişiklikler ve Programın Geleceği", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:349, Ankara, Temmuz -1996, s.10.

sağlamaktadır.¹¹²

NATO altyapı programı 1950 yılında başlamış, Türkiye bu faaliyetlere 1953 yılında, Yunanistan ile birlikte katılmış ve 1954 yılından itibaren NATO Enfrastrüktür fonlarından yararlanmaya başlamıştır.

Başlangıcında dilim uygulaması ile başlayan program 1993 yılında 44 ncü dilim programı ile sona ermiştir. Böylece dilim uygulaması yerine “yetenek paketleri ismiyle tanımlanan yeni uygulama başlamıştır. NATO Enfrastrüktür olarak bilinen programın ismi de “NATO Güvenlik Yatırım Programı” olarak değiştirilmiştir¹¹³.

NATO altyapı faaliyetleri çerçevesinde yapılan desteğin Türkiye’ye güvenliğinin ötesinde ekonomik katkıları vardır. NATO’nun savunma programı müşterek kuvvetlerin iddiası ve lüzumlu askeri altyapı tesislerin inşası gibi unsurları ihtiva ettiğinden, modern orduların hareketi için son derece lüzumlu sabit tesislerin inşası NATO Enfrastrüktür ihtiyaçlarını ön plana çıkarmıştır.

Bu tesislerin masrafları NATO üyesi ülkelerce müştereken karşılanmakta olup, NATO konseyince ülkelerin ekonomik ve mali güçleri dikkate alınarak karara bağlanan masrafların taksimi formülüne göre temin edilmektedir.

Son yıllarda dünyada meydana gelen gelişmeler, Varşova Paktının çökmesi Sovyetler Birliğinin dağılışı ve silahsızlanma anlaşmaları enfrastrüktür yardımlarının yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu konuda çalışmalar 1992 yılı sonunda tamamlanmış ve 2000 yıllarına kadar NATO Enfrastrüktür programının boyutları 1993 yılında kesinleşmiştir. Bu programın boyutları, küçülmüş olmakla birlikte, ülkemizi jeopolitik durumu itibariyle programdan en çok istifade edecek ülkeler arasında yer almaya devam edecektir.

NATO Enfrastrüktür projeleri Türk Silahlı Kuvvetlerinin temel bazı ihtiyaçlarını giderdiği gibi Türk ekonomisine de katkıları bulunmaktadır. Bu program çerçevesinde inşa edilen havaalanları, limanlar, akaryakıt boru hatları ve PTT sistemleri ile ekonominin gelişmesine dolaylı olarak destek sağlamaktadır.

¹¹² MSB, **Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, Beyaz Kitap 1990, Ankara 1990, s.57.

¹¹³ Gürdal, a.g.e., s.11.

Başlangıçta yurdumuzdaki enfastrüktür tesislerinin inşasına yabancı firmalar ile başlanmıştır. Bugün ise bu projeler tamamıyla milli firmalar tarafından inşa edilmektedir. Bu firmaların ülke içinde ve ülke dışında faaliyetleri ulusal ekonomiye katkısı bulunmaktadır.

Türkiye NATO Enfastrüktür fonlarına %1.1 oranında katılmış buna karşılık, NATO Enfastrüktür fonlarının %14'ünü almıştır. 1992 Yılı sonu itibariyle şimdiye kadar NATO'dan 848.000.000 Altyapı Hesap Birimi (IAU) karşılığı döviz olarak ödenek alınmıştır. Bu miktar 3.528.340.000 ABD dolarına tekabül etmektedir¹¹⁴.

2.2.3.3.3. Namsa Kanalı ile Yapılan Tedarikler

Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya Federal Cumhuriyeti askeri yardımlarının birleştirilmesini ve Avrupa'da bir malzeme merkezi tesis edilmesi amacıyla Namsa'yı kurmuşlardır. Lüksemburg'da konuşlandırılan NAMSA'nın başlangıçtaki görevi ABD kaynaklı teçhizata ait ikmal maddelerinin temini, depolanması, dağıtımını iken, bu fonksiyon ve görevler zamanla geliştirilip NATO ülkelerine ikmal, bakım ve destek sağlayan bir merkez haline dönüştürülmüştür.

NAMSA, NATO İkmal ve Bakım Ajansı (NATO Maintenance And Supply Agency) Türkiye'ye yapılan malzeme, hizmet ve tedarikin ne şekilde yapılacağını düzenleyen bir teşkilattır¹¹⁵. NAMSA tarafından NATO ülkeleri ve NAMSA desteğindeki sistemlerin devamı için mal ve hizmet alımları gerçekleştirilmektedir¹¹⁶.

Namsa'nın kuruluş amacı savaş ve barış zamanında elinde buluna müşterek silah ve teçhizat için gerekli ikmal, bakım, kalibrasyon, nakliye, teknik destek, mühendislik gibi hizmetler ile lojistik destek sağlamak, aynı silah sistemini ve cihazı kullanan ülkelerin ihtiyaçlarını birleştirerek tedarik etme yöntemi ile ülkelerin savunma harcamalarını azaltmaktır.

Türkiye Namsa'dan yılda yaklaşık 40 milyon ABD doları tutarında mal ve hizmet satın almaktadır. Türk Savunma Sanayii firmaları da her yıl yaklaşık üç milyon dolarlık mal ve hizmeti NAMSA'ya satmaktadır. Bu nedenle, NAMSA Türkiye için potansiyel Pazar

¹¹⁴ MSB, SPTSK, Beyaz Kitap 1993, a.g.e., ss.49-50.

¹¹⁵ Genkur., Namsa Vasıtası İle İlgili Yapılan Tedarik İşlem ve Sorumluluk Yönergesi, No:296-9, Gnkur. Basım Evi, 1984, Ankara, Dördüncü Bölüm

¹¹⁶ TMMOB, 1991 Sanayi Kongresi Savunma sanayiii Sektör Raporu, Ankara, 1991, s.64.

niteliği tařımaktadır¹¹⁷.

NAMSA, ÷lkelerdeki milli tedarik kuruluşlarını ortadan kaldırarak bunların yerini almak için kurulmamıştır. NAMSA, bazı ortak silah sistemlerinin desteği dışında sadece üye ÷lkelerden özel bakım ve ikmal tedariki için talep geldiğinde faaliyete geçer ve satıcı ile üye ÷lkenin tedarik makamı arasında bir köprü vazifesi ile ÷lkelerin tedarik makamlarının hizmetinde merkezi bir tedarik uzantısı olarak görev yapmaktadır¹¹⁸.

NAMSA, NATO Bakım İkmal Teşkilatı vasıtasıyla, bu teşkilatın bñnyesindeki Silah Sistemleri, ortaklık Komiteleri, Mali ve İdari Komite de kısa ve uzun vadeli program ve projeler üzerinde çalışmalar yaparak ÷lkelerin menfaatleri doğrultusunda politik, askeri ve ekonomik kararlar alınmasını sağlamaktadır. Yirmiden fazla silah ve destek sistemimiz NAMSA tarafından desteklenmektedir. Tñrkiye NAMSA'dan bñyık miktarlarda teçhizat almasına rağmen, çok az malzeme satan bir ÷lkedir¹¹⁹.

¹¹⁷ şerafettin Dñztepe, Namsa'nın Tñrk Silahlı Kuvvetleri ve Savunma sanayiiindeki Yeri ve Önemi, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:368, Ankara, Nisan -2001, s.12-18.

¹¹⁸ TOBB, **Tñrk Savunma sanayiii**, s.82.

¹¹⁹ Nebehat omak ve Hasret omak, "Avrupa Gñvenlik Yapısında Global Gñvenlik Sisteminden Bölgesel Gñvenlik Sistemine Doğru Bir Yaklaşım", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:348, Ankara, Nisan-1996, s.10-13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ ARTIŞ VE AZALIŞINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER VE SAVUNMA HARCAMALARININ PLANLAMA, PROGRAMLAMA BÜTÇELEME VE DENETİMİ

Devletlerin kendilerini savunabilmesi savunma harcamasının hangi düzeyde olmasının yeterli olacağı belirlenmesi oldukça güç bir konudur. Çünkü gereğinden fazla kaynak ayırmak ülke kaynaklarının tam ve etkin kullanılmamasına neden olurken, gereğinden az kaynak tahsisi de milli güvenliği tehlikeye düşüren bir durumu ortaya çıkarabilir. Özellikle güçlü ülkelerin yükselmelerinin ve sonra da çökmeleri, üretim ve gelir sağlama kapasiteleri ile askeri güçleri arasında uzun vadede çok anlamlı bir karşılıklı ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır¹²⁰.

Bu durum ancak optimal ölçekte bir savunma harcaması yapmak için, o ülkenin güvenlik fonksiyonunun belirlenmesi gerekir. Güvenlik fonksiyonu ise söz konusu ülkenin kabul edebileceği risk derecesine bağlıdır. Yeterli güvenlik seviyesinin tespiti ve risk faktörünün iyi belirlenmesi ise belirli bir bütçe ile savunma hizmetinin faydasını maksimize eden bir durumdur.

Değer ve Sen, savunma harcamaları büyük ölçüde tehdit ve güvenlik stratejilerinin belirlediğini ortaya koymuşlardır¹²¹. Karaçay ise çalışmasında, askeri harcamaları arttıran faktörler olarak Whynees'in güvenlik, iç baskı, ulusal kimlik, bütçe süreci, askeri-sınai kompleks, yerleşik çıkarlar, emperyalizm ve politik konjonktür sınıflamasını kullanmıştır¹²².

Bazı yazarlar savunma harcamalarını askeri bağımlılık, silahlanma yarışı, statü uyumu, askeri yardım ve ülke büyüklüğü, dış çatışmaların etkisi, kaynak mevcudiyeti, bütçe süreci, bürokratik baskı, dış ülkelerin askeri güçleri ve güvenlik şeklinde sınıflandırmışlardır. Reich ise, askeri harcamaların artmasına neden olan

¹²⁰ Paul Kennedy , **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşü**, Çev. Birtane Karanakos, T.İş Bankası Kültür Yayını, Genel Yayın No: 306, Ankara, 1990, s.VIII.

¹²¹ Saadet Değer ve Somnath Sen, "Military Expenditure, Spin-Off and Economic Development", **Journal of Development Economics**, Vol:13, 1983, s.69-70.

¹²² Karaçay, a.g.e., s.10-22.

önemli bir faktörün askeri-sınai kompleks olduğunu belirtmiştir¹²³.

3.1. TÜRKİYE'NİN SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ ARTIŞ VE AZALIŞINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

Ülkelerin savunmasında etraflarındaki tehdidin büyüklüğü ile alınacak tedbirler arasında ahenkli bir dağılımın olması gerekmektedir¹²⁴. Devletler kendi kaderi üzerinde mutlak bir stratejiye sahip değildir. Günümüzde bir devletin herhangi bir alandaki başarısı geniş ölçüde uluslararası politika ortamındaki diğer devletlerin hareketine bağlıdır.

Hiç bir devlet öncelikle diğer devletlerin tepkilerini göz önüne almaksızın kendi hareketlerine uygulayamaz. Her devletin stratejisi, diğer ilgi alanındaki devletlerin stratejisine bağlıdır¹²⁵. Askeri harcamaların artış sebebi savunma sistemleri ile bunlara ait teçhizat ve ekipmanların askeri envantere dahil olmasıdır¹²⁶.

Askeri harcamaları belirleyen faktörler, jeopolitik ve coğrafi konum, güvenlik ve silahlanma yarışı, tehdit değerlendirmeleri, terörizmle mücadele, silah ambargoları, bölgesel dengeler, uluslararası hareketler, dış ve iç politika yaklaşımı, ekonomik ve siyasal istikrarsızlık, bütçe süreci ve askeri-sınai kompleks yaklaşımı başlıkları altında incelenecektir.

3.1.1. Jeopolitik ve Coğrafi Konum

Türkiye’de jeopolitik konumu itibariyle çok yönlü ve karmaşık tehditlere maruz kalan bir ülkedir¹²⁷. Türkiye’nin takip ettiği savunma politikası, tarihinden jeopolitik/jeostratejik konumundan ve çevresindeki ülkelerde cereyan eden olaylardan alınan dersler sonucu oluşmuştur¹²⁸.

Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik mevki itibarıyla, dünyanın en önemli petrol

¹²³ Michael Reich, "Does the U.S. Economy Require Military Spending", **The American Economic Review**, Vol:LXII, May 1972, s.300.

¹²⁴ HAK, ‘‘Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma sanayii Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı’’ HAK Basımevi, İstanbul, Yeni Levent, 1998, s.32.

¹²⁵ TOBB, a.g.e., s.4.

¹²⁶ Adnan Susoy, ‘‘Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi ve Türkiye’nin Savunma Harcamaları’’, **Savunma sanayiisinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu**, Ankara, Pelin Ofset 2002, s.303.

¹²⁷ HAK (1), ‘‘Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma sanayii Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı’’ HAK. Basımevi, İstanbul, Yeni Levent, 1998, s.35.

¹²⁸ MSB, **SPTSK**, Beyaz Kitap 1993, a.g.e., s.25.

rezervlerine sahip Ortadoğu ve Hazar Havzası, önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz Havzası, tarihte her zaman önemini sürdürmüş olan Karadeniz Havzası ve Türk Boğazları, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar, etnik çatışmalar yanında, zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya ve bunun daha ötesinde Orta Asya tarafından oluşturulan coğrafyanın merkezinde bulunmaktadır.

Üç kıt'ayı birbirine bağlayan ve çok önemli bir jeostratejik konuma sahip olan Türkiye, aynı anda bir Avrupa, Asya, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. 1990'lı yıllardan itibaren büyük değişmelere sahne olan Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle tarihten gelen kültür birliğine ve her alanda gelişen ilişkilere sahip olması, Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğal gazının batıya ulaştırılması için belirlenen güzergahlardan birini ihtiva etmesi, BM ve NATO'nun barışı koruma, bölgesel güvenlik Avrupa Güvenlik Mimarisi üzerinde önemli bir ağırlığa sahip olması, nitelik ve nicelik olarak Avrupa'da ve bölgesinde güçlü bir Silahlı Kuvvetlere sahip olmasıdır¹²⁹.

Balkanlarda Orta Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyanın merkezinde yer alan ve bölgesinin vazgeçilmez bir istikrar unsuru olan Türkiye, bir yandan dünyadaki barışı koruma faaliyetlerine etkin bir şekilde katılmaya devam ederken, diğer yandan barışı korumak, istikrarı sürdürmek, krizleri önlemek, çatışma durumunda ise, toprak bütünlüğünü korumak ve milli menfaatlerini muhafaza etmek için yeterli seviyede bir askeri kuvvet yapısını idame ettirmek durumundadır¹³⁰.

Dünya üzerindeki kriz istikrarın sağlanamadığı bölgeler incelendiğinde, Türkiye'nin bu bölgelere çok yakın bir coğrafyada ve çok önemli bir konumda olduğu görülmektedir¹³¹. Dünya üzerindeki halihazırda görülebilen toplam 16 kriz bölgesinden 10 tanesinin Türkiye'nin bölge ve çevresinde olduğu görülmektedir¹³².

Türkiye savunma gereksinimlerini ağırlık olarak dış kaynaklardan karşılamakla birlikte, savunma ürünü ihracatı çok kısıtlıdır. Türkiye'nin güçlü bir orduya sahip

¹²⁹ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., s.3.

¹³⁰ Hüseyin Fazla, "XXI. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türk Silahlı Kuvvetleri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:363, Ocak-2000, s.89.

¹³¹ Hilmi Özkök, "Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:381, Ankara, Temmuz-2004, s.8.

¹³² Mehmet Dişli, "Türkiye Neden Bir Dünya Devleti Olmak Zorundadır", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:357, Ankara, Temmuz-1998, s.16.

olmasından kaynaklanan savunma harcamalarının ekonomiye yük olmaması gerekmektedir. Bu ise ancak savunma ürünleri ithalatının en azından ihracatı karşılar hale gelmesiyle mümkündür.

Türk Savunma Sanayii dış pazarlara açılması ve yurt dışına savunma ürün ve hizmetleri ihraç etmesi gerekmektedir¹³³. Bu ise teknoloji ürünlerinin ihracatı ile mümkün olacaktır. Türkiye'nin komşuları maliyetleri ne olursa olsun, güvenlikleri açısından silahlanmaya devam etmektedirler¹³⁴.

Türkiye komşu ve bölge ülkelerinin yıllar itibari ile savunma harcamaları tablo-32'de görülmektedir. İran 107.666 milyon dolar ile 10 yıllık dönemde en fazla savunma harcaması yapan ülke konumunda birinci sıradadır. İran'ı sırasıyla, 105,300 milyon dolar ile Rusya, 86,412 milyon dolar ile İsrail, 48,093 milyon dolar ile Yunanistan, 42,988 milyon dolar ile Suriye, 10,550 milyon dolar ile Romanya, 3,332 milyon dolar ile Bulgaristan, 2,114 milyon dolar ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi izlemektedir.

Türkiye savunma harcamalarını 10 yıllık dönemde % 32.5 arttırarak 9,888 milyon dolar seviyesine çıkarmıştır. Bu artış Türkiye'nin içinde bulunduğu özgün konumdan kaynaklanan bir artıştır. Aynı dönem içerisinde savunma harcamaları İran % 129.4, Suriye % 63.1, Yunanistan % 33.4 , İsrail % 37.0 artmıştır. Diğer ülkelerden Bulgaristan'da % 27.2, Güney Kıbrıs'ta % 22.2, Rusya'da % 17.7, Romanya'da % 3.9 oranında azalmışlardır. Yunanistan'ın ve İsrail'in aynı dönem içerisinde Türkiye'den daha fazla savunma harcaması yapması dikkat çekicidir.

Komşu ve bölge ülkelerinin yıllar itibari ile GSYİH' ya göre savunma harcamaları tablo-33 de görülmektedir. 2002 yılında İsrail'de % 9.2, S.Arabistan %9.2, Suriye' de % 6.1, Yunanistan' da % 5.0, Türkiye'de %4.9, İran' da % 4.0, Rusya'da %4.0, Ermenistan %2.7, GKRC' de % 1.6 olarak gerçekleşmiştir¹³⁵. Savunma harcaması bakımından on yıllık dönemde İsrail % 8,4 ortalama ile GSYİH'dan en fazla pay aldığı görülmektedir. İsrail'i, % 6,2 ile Suriye, 4,6 ile Yunanistan, % 4,0 ile Rusya, % 3,3 ile İran, % 3,1 ile Ermenistan, % 2,7 ile Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Romanya, % 2.6 ile Bulgaristan izlemektedir.

¹³³ Ömer Anlağan, "Savunma sanayisinde Ar-Ge'nin Rolü", **Savunma sanayisinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı**, Pelin Ofset, 2002, Ankara, s.195.

¹³⁴ Ahmet Hamdi Zekey, Savunma sanayii ve Türkiye, **KHO Bilim Dergisi**, Cilt 8, Sayı:2, KHO Basımevi, Ankara, 1998, s.98.

¹³⁵ SIPRI 2004, a.g.e., s.356-361.

Tablo-32 : Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibari İle Savunma Harcamaları

(Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

SIRA NO	ÜLKELER	1994	1995	1996	1997	1998	1989	2000	2001	2002	2003	1994-2003 TOPLAMI
1	İRAN	8364	6192	7003	7841	8276	8391	12432	14609	15369	19189	107,666
2	RUSYA	15800	10000	9100	9700	7100	8300	9700	11200	11400	13000	105,300
3	TÜRKİYE	7462	7652	8567	8926	9352	10326	9994	9161	9748	9888	91,076
4	İSRAİL	7284	7514	8091	8138	8468	8439	8935	9044	10518	9981	86,412
5	YUNANİSTAN	3927	4011	4251	4530	4937	5169	5455	5336	5236	5241	48,093
6	SURİYE	3635	3658	3400	3508	3805	3952	4419	5315	5366	5930	42,988
7	BULGARİSTAN	500	370	253	235	273	309	319	353	356	364	3,332
8	ROMANYA	1131	1100	1069	1199	1089	983	936	981	976	1086	10,550
9	G. KIBRIS	189	169	254	322	288	178	190	224	153	147	2,114
10	ERMENİSTAN	-	58	50	63	62	65	68	66	65	77	574

Kaynak SIPRI, **SIPRI Yearbook 2004**, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press, 2004, New York, ss.,350-355.

Tablo-33 : Komşu ve Bölge Ülkelerinin Yıllar İtibari İle GSYİH Göre Savunma Harcamaları

(Milyon Dolar, 2000 Sabit Fiyatlarıyla)

SIRA NO	ÜLKELER	1994	1995	1996	1997	1998	1989	2000	2001	2002	1994-2002 ORTALAMASI
1	İSRAİL	8,8	8,3	8,6	8,4	8,4	8,4	8,2	7,7	9,2	8,4
2	SURİYE	7,4	7,1	5,9	5,7	5,8	5,6	5,5	6,4	6,1	6,2
3	YUNANİSTAN	4,4	4,3	4,5	4,6	4,8	4,8	4,9	4,6	4,3	4,6
4	TÜRKİYE	4,1	3,9	4,1	4,1	4,4	5,4	5,0	5,0	4,9	4,5
5	RUSYA	5,9	4,1	3,8	4,2	3,1	3,5	3,7	4,0	4,0	4,0
6	İRAN	3,1	2,4	2,6	2,9	3,2	3,0	3,8	4,3	4,0	3,3
7	ERMENİSTAN	-	4,1	3,3	3,9	3,5	3,6	3,6	3,1	2,7	3,1
8	G. KIBRIS	2,7	2,3	3,4	4,2	3,6	2,1	2,1	2,4	1,6	2,7
9	ROMANYA	3,1	2,8	2,5	3,0	3,0	2,7	2,5	2,5	2,3	2,7
10	BULGARİSTAN	3,6	2,6	2,0	2,1	2,3	2,5	2,5	2,7	2,7	2,6

Kaynak : SIPRI, **SIPRI Yearbook 2004**, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press, 2004, New York, ss.,356-361

3.1.2. Güvenlik ve Silahlanma Yarışı

Güvenlik insanların ülkelerinde en temel yaşama hakkı ve benimsediği kurallar ve değerlerin korunmasıdır¹³⁶. Güvenlik kavramı, yeni güvenlik anlayışını da dikkate alarak konjonktüre ve ideolojik tanımlara göre dört ana boyutta sıralanabilir. Bunlar; ulusal ekonomilerin ve uluslararası sermaye hareketlerinin denetim boyutu, psikolojik harp boyutu, askeri alan boyutu ve ulusal güvenliği ve çıkarları savunma ve bölgesel yada global alanda etkili olabilme açısından “birlikler” içinde yer alma boyutudur¹³⁷.

Güvenlik ihtiyacının belirlenmesine etki eden en önemli faktör askeri tehdidin derecesidir. Bu tehdit iç ve dış kaynaklı olabilir. Bazı ülkeler her çeşit tehdiye, hem buldukları coğrafi konumlardan dolayı, hem de tarihi olarak karşı karşıyadır. Bu duruma bağlı olarak güvenlik ihtiyacının belirlenmesine etki eden unsurlar, ülkenin ekonomik durumu ve politikası, ülkenin stratejik durumu, ülkenin iç-dış ilişkileri ve politikalarıdır¹³⁸.

Ülkelerin, güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak kuvvetleri önceden belirleyerek, her an muhabereye hazır bulundurmalarının maliyeti giderek artmakta ve ikinci planda kalan kuvvetlerin geleceğin muhaberelelerini kazanma şansları ve etkinlikleri giderek azalmaktadır.

Belirsizlik ve dengesizliklerin sonucu olarak kuvvetlerin isabetsiz veya yetersiz politik ve stratejik kararlar ile maliyet, etkinlik, elastikiyet, uyumluluk, gibi faktörler dikkate alınmaksızın yapılandırılmaları; ülkeleri kısa süreli operatif, taktik ve teknolojik başarılarla ulaştırmasına rağmen, askeri gücün milli askeri hedefleri elde edebilmesini güçleştiren verimsiz bir yapılanmasını ortaya çıkartmaktadır¹³⁹.

Güvenlik, barış içinde savaşın idamesine karşı çıkan engelleri ortadan kaldırmakla görevli siyasal bir faaliyettir. Buna, savaş sanatının karşılığında yer alan barış sanatı demek mümkündür.

¹³⁶ HAK (2), **Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği, Türkiye Etkileri**, HAK Basımevi, İstanbul, 2001, s.27.

¹³⁷ HAK (2), a.g.e., s.265-270.

¹³⁸ Aykut Şireli, Nurhayat Şireli, “Harp Ekonomisi Planlamasının Veri Mahiyetindeki Unsurları”, **Harp Ekonomisi**, HAK Basımevi, İstanbul, 1985, s.52-54.

¹³⁹ Ümran İ. Sebzeci, **Türk Kara Kuvvetlerinin Yapısı 21nci Yüzyılda Hangi İkelere Dayandırılmalı Nasıl Yapılandırılmalı**, KHO Basımevi, Ankara, 2000, s.2.

3.1.3. Tehdit Değerlendirmeleri

Devletler başka uluslar üzerinde hegemonya kurabilmek ya da var olan ekonomik siyasi hegemonyalarını sürdürebilmek için kuvvete başvurabildikleri ve uluslararası siyasette bunu haklı gösterebilmek için çaba harcadıkları görülmüştür¹⁴⁰.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde ve askeri rejim ile yönetilen ülkelerde muhalefetin askeri güçle bastırılmasına sık sık rastlanmaktadır. Askeri rejimle yönetilen ülkelerde, askeri harcamaların yüksek ve ordunun hükümet kararları üzerinde etkili olduğu görülmektedir¹⁴¹.

Değer ve Sen, askeri harcamaların iç güvenlik ihtiyacı tarafından belirlendiğini söyleyerek, iç huzursuzluk ve tehditlerin savunma harcamaları arttıracığını ifade etmişlerdir¹⁴². Devletler, iç güvenliklerini tehdit eden terör örgütlerine karşı da silahlı güçlerini ve savunma harcamalarını arttırmaktadırlar. Türkiye'nin, Güneydoğu Anadolu'da 1984 yılından sonra artan terör hareketlerini önlemek için savunma harcamalarını arttırdığı gözlemlenmiştir. 1999 yılında terör örgütü ele başının yakalanması ile mücadele yoğunluğu en aza inmiştir. Nitekim, Türkiye'nin savunma harcamaları bir önceki yıla göre 2000 yılında % 3 oranında, 2001 yılında ise % 5 oranında azalmıştır.

3.1.3.1. Yunanistan ve Ege Denizi

Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi'ne ilişkin olarak birbiriyle bağlantılı çözümlenmemiş sorunlar bulunmaktadır. Bunlar; Karasuları Sorunu, Kıt'a Sahanlığının Sınırlandırılması, Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsünün Yunanistan Tarafından İhlali, Yunanistan'ın Ege'deki Uluslararası Hava Sahasında Hak İddiası, FIR Sorumluluklarının Yunanistan Tarafından Kötüye Kullanılması, Ege'de Egemenliği Uluslararası Antlaşmalar ile Yunanistan'a Devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıklar (Coğrafi Formasyonlar) Sorunu, Denizde Arama-Kurtarma Sorumluluk Sahası

¹⁴⁰ TMMOB, a.g.e., s.1.

¹⁴¹ Jacques Fontanel, ve Ceds Grenoble, "The Economic Effect of Military Expenditure in The Third World Countries", **Journal of Pence Research**, Vol:22, No:2, 1990, s.462.

¹⁴² Saadet Değer ve Somnath Sen, "Military Expenditure, Spin-Off and Economic Development", **Journal of Development Economics**. Vol:13, 1983, ss.69-70.

sorunudur¹⁴³. Yunanistan, Ege Denizinde Türkiye ve Yunanistan arasında sadece Kıt'a Sahanlığının Sınırlandırılması Sorunu olduğunu iddia etmekte ve sorunun Uluslararası Adalet Divanı'nda çözülmesi gerektiğini ileri sürmektedir¹⁴⁴.

3.1.3.2. Kıbrıs

Türkiye'nin güvenliği ve kendisi ile tarihi bağları bulunan Anadolu'ya 40 mil uzaklığı bulunan Kıbrıs'ın önemi büyüktür¹⁴⁵. Stratejik boyut itibariyle 1960 düzenlemeleriyle Türkiye ve Yunanistan arasında Ege'de Lozan Antlaşmasıyla kurulan genel denge, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de muhafaza edilmiştir. Bu yaklaşımla bölgede Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında karşılıklı güç ve çıkar dengesi oluşturulmuştur. Amaç bölgede Türk-Yunan dengesinin korunması barış ve istikrarın sürdürülmesidir. Rumların Türk halkına yönelik saldırıları 1974 yılına kadar değişik zaman aralıklarıyla 14 yıl devam etmiştir. 1974 Barış Harekatı; Kıbrıs Türk halkının etnik temizliğe uğramasını önlemek ve Ada'da ve Doğu Akdeniz'de 1960 Antlaşmalarıyla sağlanmış bulunan ancak, Yunan ve Rum tarafının birlikte bozdukları iç ve dış dengenin yeniden kurulması amacıyla yapılmıştır. Kıbrıs Barış Harekatı Ada'da ve Doğu Akdeniz'de bozulan iç ve dış dengeyi yeniden tesis etmiş olmakla birlikte, Rum ve Yunan tarafı bu dengenin tesis edilmiş olmasını hiçbir zaman kabul etmemişlerdir. Bu nedenle, Rum tarafı, 30 yıldır Doğu Akdeniz'de ve Kıbrıs'ta tesis edilen bu dengenin barış antlaşmasıyla neticelendirilmesine direnmişlerdir¹⁴⁶.

3.1.4. Terörizmle Mücadele

Terörizm, farklı amaçlara, hemen her zaman aynı yıkıcı yöntemleri kullanarak ulaşmayı hedefleyen, dünya uluslarını, kalkınmakta olan ve kalkınmış ülke ayırımı yapmadan aynı ölçüde tehdit eden uluslararası boyutlarda bir olaydır. Terörizmin, hükümetlere ve masum sivillere karşı sistematik ve ayırım gözetmeyen şiddet stratejisi uygulayarak, bir ülkede siyasi istikrarsızlığı ve iç gerginliği artırmak suretiyle, hükümetin baskıcı yöntemlere başvurmadan terörizmi alt edemeyeceği inancını yerleştirerek, devlet ve halk arasındaki geleneksel güven ve korunma duygusunu

¹⁴³ Vefa Toklu, **Uluslararası İlişkiler**, İmaj Yayın Evi, Ankara, 2004, ss.470-486.

¹⁴⁴ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., s.21.

¹⁴⁵ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, ss.740-745.

¹⁴⁶ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., s.22.

kırmayı hedefler¹⁴⁷.

Türkiye, 1960'lı yılların sonundan itibaren; siyasi amaçlı terörizm, din kökenli terörizm, etnik ayrımcı terörizm gibi terörizmin hemen her türüne maruz kalmış, sonuçta binlerce masum insanını kaybetmiş ve milyarlarca dolarlık ekonomik kayba uğramıştır. Terörizmle mücadeledeki bilgi birikimini de göz önünde tutarak, devletlerin terörizmi önlemek ve ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri almalarına ve terörizmle mücadelede ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde işbirliği yapılması gerektiğine inanmakta ve bu doğrultuda yoğun gayret göstermektedir. Türkiye ikili planda 33 ülkeyle terörizme karşı işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar, örgütlü suçlar, uyuşturucu ve psikotrop madde kaçakçılığı ve terörizmle mücadele alanlarında, ikili ve uluslararası planda işbirliği ve bu çerçevede bilgi ve deneyim değişimini öngörmektedir. Türkiye terörizmle ilgili çeşitli uluslararası anlaşmaların ve kararların gerçekleştirilmesinde etkin rol oynayarak, bu konuda bir kodifikasyon oluşturulması yönünde atılan adımlara katkıda bulunmuştur ve bulunmaya devam etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye, Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Sözleşmesi de dahil olmak üzere BM bünyesinde terörizmle mücadele alanında hazırlanmış olan 11 Sözleşme/Protokolün tamamına taraf olmuştur. Türkiye, BM ve Avrupa Konseyi olmak üzere, üyesi olduğu uluslararası ve bölgesel kuruluşlara, terörizmin önlenmesi ve terörizmle mücadele konularında bugüne kadar kabul edilen en temel belgelerin hazırlanmasında ve kabul edilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur¹⁴⁸.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı girişilen terörist saldırılar, tehdit ve güvenlikle ilgili alışılmadık anlaşımları derinden etkilemiştir. Terörizm birçok ülke için ciddi bir tehdit teşkil ettiği halde, 11 Eylül, bir çok yönden bir dönüm noktası olmuştur.

PKK/KONGRA-GEL 1978 yılında kurulmuş ve silahlı mücadele yoluyla Türkiye sınırları içerisinde bağımsız bir Kürt devleti kurmayı hedeflemektedir. Bir çok saldırı ve katliamla dolu bir hazırlık sürecinin ardından, 1984 yılında silahlı mücadeleye başlamıştır. Gerçekleştirilen terör faaliyetleri sonucu 100 milyar doları bulan bir ekonomik kayıp yaşamış, ulusal servetin yok olmuş büyük ekonomik kayıplara meydana gelmiştir. Aralarında masum siviller, çocuklar, bebekler, öğretmenler ve diğer kamu

¹⁴⁷ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., s.23.

¹⁴⁸ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., s.24.

görevlilerinin de bulunduğu 30 000 den fazla Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir¹⁴⁹.

3.1.5. Silah Ambargoları

Türkiye 2 nci Dünya Savaşından sonra, savunmasını geniş ölçüde askeri yardımlara ve dış kaynaklı silahlara bağlamış ve 1964 ve 1974 yıllarındaki Kıbrıs olayları sonucunda ulusal savunmanın, askeri yardımlar gibi dış tedarik kaynaklarına bağımlılığının oluşturduğu stratejik sakıncaları acı tecrübelerle öğrenmiştir. ABD, Türkiye' ye 5 şubat 1975'te başlayan ve 26 Eylül 1978' e kadar süren silah ambargosu uygulayarak, Türkiye'nin, ABD askeri yardımı alamaması sonucu savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur. Türkiye'de gerek sanayileşmiş ülkeler ve gerekse 3'üncü Dünya ülkelerinde, silah üretimi alanında kaydedilen gelişmelere paralel olarak , hem milli güvenliği desteklemek ve hem de, yararlar sağlamak amacıyla özellikle son on yılda geniş ölçüde silah üretimine yönelik faaliyetlere girmiş bulunmaktadır¹⁵⁰.

3.1.6. Bölgesel Dengeler

Bölgesel dengeler olarak, Avrupa Birliği, ABD, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu Bölgeleri incelenecektir.

3.1.6.1. Avrupa Birliği

Son yıllarda Avrupa'nın doğusundaki bazı bölgelerde birbirini izleyen istikrarsızlıklar yaşanmıştır. ABD'nin savunma alanında Avrupa'ya yönelik yükümlülüklerinin göreceli olarak ortadan kalkmasıyla beliren boşluk, Avrupa tarafından doldurulamamıştır. Uluslararası platformda son yıllarda ortaya çıkan bu tür sorunlar, NATO gibi öncelikle dış tehditlere karşı oluşturulan ittifakların yetersizliğini ortaya koymuştur.

Avrupa'nın güvenlik ve savunma alanında ortaya çıkabilecek sorunlarının çözümü için ortak çıkarların korunması bilinciyle desteklenmiş siyasi bir anlayışa ihtiyaç duyulması nedeniyle, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin oluşturulması yoluna gidilmiştir.

¹⁴⁹ <http://www.pkkgercegi.net> (19 Aralık 2005 Cumhuriyet Gazetesi)

¹⁵⁰ Muammer Şimşek (1), **Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde Ve Türkiye'de Savunma sanayiii**, SSM, Ankara, 1989, s.1-2.

Soğuk Savaş sonrasında değişen Avrupa siyasi coğrafyası, Maastricht Anlaşmasıyla bir ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturmak isteyen Avrupa Birliğinin Orta ve Doğu Avrupa ile Baltık ülkelerini içine alacak şekilde yayılacak olan birlik Avrupa'nın güvenliğinde daha fazla rol almak niyetiyle Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) oluşturma yoluna gitmiştir¹⁵¹.

Bu çerçevede NATO Konseyi, Ocak 1994 tarihinde Brüksel'de güvenlik ve savunma alanında özgün bir Avrupa Kimliği tanımlanmasının önemini benimsemiştir. Bu yaklaşım, 3 Haziran 1996 tarihinde Berlin'de gerçekleştirilen NATO Konseyi'nde, 1994 Ocağında İttifak Bakanlarınca onaylanan ve NATO'nun askeri kapasitesinin Batı Avrupa Birliği (BAB) tarafından yürütülen operasyonlarda BAB'ın siyasi denetimi ve stratejik yönetimi altında kullanımına imkan tanıyacak Çok Uluslu Ordular Arası Kuvvet Birlikleri (Combined Joint Task Forces-CJTF) kavramının geliştirilmesi ile somutlaşmıştır. Buna ek olarak Avrupalılar NATO'nun askeri yapısı içinde komuta görevlerine hem NATO hem Avrupa'yı temsil edecek şekilde "çift kimlikli" askeri personel atayacaklardır. Bu Avrupalı komuta düzenlemelerinin, etkin ve uygun bir askeri hareket kuvvetinin süratle oluşturulabilmesi için iyi tanımlanmış ve yapılanmış olması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye, İngiltere ve ABD tarafından müzakere edilen ve 2001 yılında imzalanan Ankara Belgesi, AB üyesi olmayan Avrupalı Mütteliklerin, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına (AGSP) katılım modalitelerini belirlenerek, Ekim 2002 tarihinde Brüksel'de toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesinde kabul edilmiştir¹⁵².

3.1.6.2. ABD

İkinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye, Sovyet yayılcılığına karşı olan mücadelede, dünyadaki diğer özgür ülkelerle ittifak yapmıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı bu şartlar altında gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Kore Savaşında yer alıp özgür dünyanın demokratik değerleriyle ilgili taahhütlerini yerine getirerek, 1952 yılında NATO üyesi olmuştur. Bu dönem boyunca, Türkiye ile ABD arasındaki askeri işbirliği de hızla gelişmiştir. Soğuk Savaşın sonuna kadar, bu ilişkiler çoğunlukla

¹⁵¹ Esra Çayhan, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", **Akdeniz İİBF Dergisi**, (3), 2002, ss.42-55.

¹⁵² MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., ss.11-12.

dönemin jeopolitik ihtiyaçlarıyla sınırlı kalmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri Kıbrıs sorunun politik yansımalarından ve Türkiye üzerindeki talihsiz Amerikan ambargosundan büyük zararlar görmesine rağmen, 1990'larda sürekli bir ivme kazanmış ve her iki ülkenin de ortak stratejik çıkarları paylaştığı bir noktaya varmıştır. 21 nci yüzyıl, Türkiye ve ABD'ye, Trans-Atlantik bağlantıyı muhafaza edip Avrupa'nın güvenliğini güçlendirerek, Balkanlara, Kafkaslar'a ve Ortadoğu'ya istikrarın getirilmesi için yeni fırsatlar sunmaktadır. İki ülkenin çok yönlü işbirliği alanları arasında, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hakkıyla ilgili ABD tarafından verilen destek, AGSP ve Türkiye'nin Batı Avrupa güvenlik girişimlerinde yer almasıyla ilgili Ankara Belgesinin hazırlanması, NATO'nun genişletilmesi, ilgili terörist örgütlerin tanınması da bulunmaktadır.

Avrupa, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu'ya kadar uzanan geniş bir bölgede, ABD ve Türkiye'nin müşterek menfaatleri temelindeki stratejik işbirliği her iki ülkenin yararına olduğu gibi, bölgedeki barış ve istikrarın muhafazasında da büyük katkılar sağlamaktadır.

3.1.6.3. Balkanlar

Balkanlar Avrupa ve dünya tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bölgenin Türkiye'nin dış politikasında da ayrı bir yeri vardır. Bunun sebebi Türkiye'nin kendisinin Balkanlar'ın ayrılmaz bir parçası olmasıdır. Bu nedenle, Balkanlar'daki barışın ve istikrarın korunması Türkiye için hayati önem taşımaktadır. Türk ve diğer Balkan ülkeleri halkları arasında önemli bağlar vardır. Balkanlar bölgesi Türkiye'nin Avrupa Kıt'asına açılan kapısıdır.

3.1.6.4. Kafkasya

Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında bir kavşak noktası olan Kafkasya, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde Avrasya'da kurulan enerji ve ulaştırma koridorlarının kesiştiği noktada yer almaktadır. Güney Kafkasya bölgesi, tüm Avrasya'da kalıcı istikrar ve refahın tesisi açısından da giderek artan bir öneme sahiptir. Kafkasya'nın istikrarı Türkiye'nin kendi güvenliği ve refahı bakımından da önemlidir. Kafkasya, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan doğal kapısı konumundadır. Bölgede barışın korunması

ve işbirliğinin geliştirilmesi Türkiye için özel önem taşımaktadır¹⁵³.

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Ermenistan'ın bağımsızlığını tanımış ve bağımsızlığının ardından ekonomik güçlüklerle karşılaşan Ermenistan'a insani yardımda bulunmuştur. Ermenistan, Türkiye tarafından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne kurucu üye olarak davet edilmiştir. Ermenistan Bağımsızlık Bildirisi'nin 11 nci Maddesinde, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi için "Batı Ermenistan" ifadesine yer verilmektedir. Ermenistan Anayasası'nın 13 ncü Maddesinde, Devlet Arması'nda Ağrı Dağı'nın da bulunduğu kayıtlıdır. Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin halefi olarak, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırı belirleyen 1921 tarihli Kars ve Gümrü Antlaşmalarının yürürlükte olmadığını savunmakta ve sözde soykırımın uluslararası alanda tanınmasını dış politika hedefi olarak benimsemektedir.

Rusya İkinci Dünya Savaşından sonra Dünyada iki kutuplu ve iki bloklu bir sistem ve buna dayalı bir güç dengesi kurulmuş ve soğuk savaş dönemi başlamıştır. Rusya 7 Ağustos 1946 tarihinde boğazlar rejimiyle ilgili Türkiye'ye nota vermiştir¹⁵⁴. Sovyetler Birliği ile birlikte Doğu Bloku'nun dağılmasıyla Dünya yeni bir yapılanma dönemine girmiştir. Coğrafi konum ve potansiyeli itibari ile Avrupa'yı, Güney Asya'yı ve Pasifik bölgesini her zaman etkileyecek konumdadır¹⁵⁵.

3.1.6.5. Ortadoğu

Türkiye, Ortadoğu'da barışın sağlanmasının kendi güvenliği ve küresel, bölgesel barış ve istikrar için önemli olduğunu görmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik barışçı ve dengeli politikası devam etmektedir. Türkiye, tarihsel yakınlığı olan Arap dünyasına ve İsrail ile ilişkilerine önem vermektedir. Türkiye, Ortadoğu Barış Süreci'ni bölgede adil, kalıcı ve kapsamlı bir barışın sağlanması için önemli bir fırsat olarak görmektedir¹⁵⁶.

Türkiye, Irak'ın kalıcı barışa ulaşması için toprak bütünlüğünün ve ulusal birliğinin korunmasını ve doğal kaynaklarının Irak halkının tümünün zenginliği ve malı olarak kalmasını savunmuştur. Türkiye Irak'ta, halkın tümünü temsil eden ve onlara

¹⁵³ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., ss.17-18.

¹⁵⁴ Yüksel İnan, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995, ss.109-115.

¹⁵⁵ Mahfuz Bingöl, **Askeri Coğrafya Ders Kitabı**, KHO Basım Evi, Ankara, 2002, ss.5_122-5_125.

¹⁵⁶ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., s.18.

karşı sorumlu, komşularıyla barış içinde yaşayan bir rejim görmek istemektedir.

İran, bölgede bir güç olarak etkinliğini sürdürmek ve rejimini diğer komşu ülkelere yaymak Orta Asya bölgesini nüfusu altına almak ve bölgedeki Türk etkinliğini kırmak askeri güce daha fazla pay ayırarak silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istemektedir¹⁵⁷. İran'ın elinde menzili 200 km.'den 2000 km.'ye ulaşan Scut B, Scut C Nodong-2 balistik füzeleri mevcuttur. İran'ın nükleer silah elde etme çabaları bölgede tansiyonu her geçen gün daha da arttırmaktadır. Nükleer çember içinde kalan İran'ın komşuları olan Güvenlik Konseyi Daimi Üyeleri Rusya Federasyonu ve Çin'in yanı sıra İsrail, Pakistan ve Hindistan da nükleer silahlara sahiptir. ABD ve İngiltere'nin de Afganistan ve Irak'ı işgal ederek İran'ın yeni nükleer güce sahip komşusu olmuştur. Türkiye'nin çevresinde bu kadar çok sayıda nükleer silaha sahip ülke varken buna yenilerinin eklenmesi Türkiye'nin güvenliğini doğrudan tehdit etmektedir. Aynı şekilde İran'ın nükleer silah yapma kapasitesine sahip olmasına İsrail ve ABD'nin her ne pahasına olursa olsun izin vermeyecekleri geçeceği de bölgede yeni bir savaş, hatta İran'ın bölünmesine kadar gidebilecek bir süreci başlatma potansiyeli taşımaktadır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndan Avrupa Birliği'ne ve Rusya'ya kadar, çeşitli kurumların ve ülkelerin İran'ı bu sevdadan vazgeçirme çabaları sonuç vermemiştir¹⁵⁸.

Suriye, bölgesinde güçlü olmak ve Arap liderliğini üstlenmek istemektedir. Hatay'ı ilhak etmek ve Türkiye'yi zayıflatacak her türlü bölücü terör hareketine yıllardır destek vermektedir¹⁵⁹. Fırat, Dicle ve Asi akarsuları konusunda Irak'la anlaşamayan Suriye, Türkiye'ye karşı Irak'la birlikte ortak politika yürüterek uluslararası kamu oyu oluşturmak istemektedir. İran'ın nükleer silahlanmasına destek vermektedir¹⁶⁰. Suriye'de Kuzey Kore'den alınan Scut C Füzeleri mevcut olup kendi Scut C'lerini üretmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP)'ni hazırlayıp uygulamaya başlaması, Suriye ve Irak tarafından tepkiyle karşılanmıştır¹⁶¹.

İsrail, İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllardan itibaren, Ortadoğu'da uluslararası ilişkilerin ve bölgedeki gerginliklerin gelişmesinde en önemli etkenlerden birisidir. Büyük İsrail devletini kurmayı amaçlayan Büyük Ortadoğu Projesi(BOP)'ni hazırlayan

¹⁵⁷ Bingöl, a.g.e., ss.5_73-5_74.

¹⁵⁸ <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=19&yazi=736>

¹⁵⁹ Toklu, a.g.e., ss.487-502.

¹⁶⁰ Bingöl, a.g.e., ss.5_3 – 5_40.

¹⁶¹ Uçarol, a.g.e., ss.793-795.

İsrail bölge ülkelerini siyasal, ekonomik, toplumsal ve tarihsel olarak zayıf düşürüp hegemonya kurmaya çalışmaktadır.

3.1.7. Uluslararası Harekatlar

Uluslararası Harekat olarak, Birleşmiş Milletler Askeri Gözlem Harekatları ve Birleşmiş Milletler Barışı Destekleme Harekatı incelenecektir..

3.1.7.1. Birleşmiş Milletler Askeri Gözlem Görevleri¹⁶²

Türkiye, BM İran - Irak Askeri Gözlemci Grubu, BM Irak - Kuveyt Gözlem Misyonu, BM Gürcistan Gözlemci Misyonu, BM Doğu Timor Destek Misyonu, AGİT Gürcistan Sınır Gözlem Misyonu ve El Halil'de Geçici Uluslararası Mevcudiyet Misyonu gözlemcilik görevlerine iştirak etmiştir.

BM, İran - Irak Askeri Gözlemci Grubu UNIMOG'a 1988 –1991 tarihleri arasında toplam 10 askeri gözlemci görevlendirilmiştir. BM Irak - Kuveyt Gözlem Misyonu (UNIKOM)'da, Mayıs 1991 tarihinden itibaren toplam 75 personel görev yapmış ve Misyon 6 Ekim 2003 tarihinde lağvedilmiştir. BM Gürcistan Gözlemci Misyonu (UNOMIG), BM Güvenlik Konseyi'nin 24 Ağustos 1993 tarih ve 858 sayılı kararı ile teşkil edilmiştir. UNOMIG'e Türkiye Ekim 1994 tarihinden itibaren toplam 85 personel görevlendirmiştir. Halen 5 subay görevde bulunmaktadır. Türkiye, Doğu Timor'da barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması için UNTAET ve daha sonra UNMISSET adı altında kurulan BM Doğu Timor Destek Misyonuna Şubat 2000'den itibaren 8 personel ile katılmıştır. Gürcistan/Çeçenistan sınırında oluşturulan AGİT Gürcistan Sınır Gözlem Misyonuna Türkiye, Şubat 2000 tarihinden itibaren 85 personel ile iştirak etmiştir. İsrail ve Filistin ulusal yönetimi arasında imzalanan bir anlaşmayla kurulan "El Halil'de Geçici Uluslararası Mevcudiyet" (Temporary International Presence in the City of Hebron - TIPH) adlı uluslararası gözlemcilik görevine, Türkiye 1 Şubat 1997 tarihinden itibaren her iki tarafın isteği üzerine 5 personel ile iştirak etmiştir.

3.1.7.2. Birleşmiş Milletler Barışı Destekleme Harekatı¹⁶³

Türkiye 26 Haziran 1945'te San Francisco'da imzalanan ve 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe giren BM Kuruluş Sözleşmesi'ni kurucu üye olarak imzalamıştır.

¹⁶² MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., s.15.

¹⁶³ MSB, **Beyaz Kitap Türkiye 2000**, a.g.e., s.16.

Türkiye BM çatısı altında düzenlenen bütün barış gücü faaliyetlerine imkanlarının azamisi ile katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin dünya barışının korunmasına yönelik BM Barışı Koruma Faaliyetleri'ne katkıları, Kore Savaşı'na katıldığı 1950 yılında başlamış ve 1988 yılından itibaren Somali'de, Bosna-Hersek'te, Arnavutluk'ta, Kuzey Irak'ta ve Afganistan'da BM öncülüğünde icra edilen Barışı Destekleme Harekatına iştirak etmiştir.

Türkiye, 1950-1953 yılları arasında Kore'de oluşturulan BM Komutanlığı'nın emrine bir tugay seviyesinde katılmış ve 1952'de NATO üyesi olmuştur.

Türkiye, Somali'de UNOSOM II olarak insanı yardım ve barışı koruma harekatına 2 Ocak 1993 - 22 Şubat 1994 tarihleri arasında bir bölük ile iştirak etmiştir.

Türkiye, Bosna-Hersek'te UNPROFOR harekatına 04 Ağustos 1993 - 31 Aralık 1995 tarihleri arasında alay seviyesinde bir birlik ve bir F-16 filosu (18 Uçak) ile görevini icra etmiştir. Daha sonra görevin NATO'ya verilmesi üzerine Türk Barış Gücü Birliği Tugay seviyesine çıkarılarak IFOR/SFOR Harekatlarına iştirak etmiştir.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı Kararı gereği, Kosova'nın güvenlik ve istikrarına KFOR, UNMIK ve AGİT Misyonu'na sağladığı askeri birlik göndererek, katkıda bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Arnavutluk'taki ALBA Harekatı için 28 Mart 1997 tarihinde 1101 sayılı kararı almış ve AGİT'e yetki devrederek İtalya'nın liderliğindeki çok uluslu güce Türkiye 16 Nisan 1997 tarihinde Deniz Piyade Tabur Görev Kuvveti ile iştirak etmiştir.

Körfez Harekatından sonra Irak'ın 36° K paralel kuzeyindeki askeri faaliyetlerine mani olmak maksadıyla Mart 1991'den itibaren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı doğrultusunda Huzuru Temin Harekatı uygulanmaya başlanmıştır. Bu harekat 1 Ocak 1997 tarihinden itibaren yerini Türkiye, ABD ve İngiltere'nin oluşturduğu koalisyon güçlerinin sadece hava gücü unsurlarının iştirak ettiği Kuzeyden Keşif Harekatına bırakmış ve 21 Mart 2003 tarihinden itibaren sona ermiştir.

Türkiye 07 Ekim 2001 tarihinde başlatılan "Sürekli Özgürlük Harekatı ve 19 Aralık 2001 tarihinde İngiltere liderliğinde ve başlangıçta 18 ülkenin katılımıyla oluşturulan BM Afganistan Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvvetine - International

Security Assistance Force (UGYK-ISAF) 04 Mart 2002'de fiilen katılarak tam destek sağlamıştır.

3.1.8. Dış ve İç Politika Yaklaşımı

Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu potansiyel tehdit ve riskler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında artmıştır. Üstelik, bu artış, savunma ve güvenlik ihtiyacının öz kaynaklara dayalı olarak karşılanması zorunluluğu ile eş zamanlı olarak ortaya çıkarılmıştır¹⁶⁴.

Ülkelerin ulusal değerleri ile dış politikası belirlenir ve bu politikanın gerçekleşmesi için gerekli strateji ve bu stratejiye uygun askeri güç planlanır. Bu askeri gücün gerektireceği maliyet savunma bütçesini ve ihtiyacını belirler. Ulusal değerlerin başında devletin varlığını sürdürme ilkesi gelir.

Hurnigk' e göre bir ulusun bugün için kudretli ve zengin olup olmaması, gücünün ve zenginliğinin büyüklüğüne ya da sağlamlığına değil, esas olarak komşularının aynı şeylere kendisinden daha çok ya da daha az sahip olmasına bağlıdır¹⁶⁵.

Dış politika, silahlı kuvvetleri dış güvenliğin sağlanmasında bir araç olarak kullanır. Silahsız bir devlet, dış siyasal ortamın politik çıkarlarını ve güçlerini derhal emen bir hava boşluğuna benzer¹⁶⁶.

İç politika yaklaşımı, devletin felsefi ve ideolojik dünya görüşü ya da ulusal değerleridir ve günümüz toplumlarında oldukça çeşitlilik göstermektedirler. Özellikle globalleşme sürecindeki toplumlar daha önceki toplumlara göre, teknolojik değişim ve ekonomik entegrasyon süreçleri ile geleneksel siyasal sistemler, ulus bilinci, sosyal ihtiyaçlar, kurumsal düzenlemeler ve işleri yürütmeye başvurulmuş yöntemleri bağdaştırma görevini bir mecburiyet olarak daha fazla hissetmektedirler.

İç politika yaşamını etkileyen trendlerden en önemlilerinden biri nüfusun aşırı derecede büyümesi ve zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki demografik dengesizliklerin artmasıdır. Nüfus patlamasından dolayı çevrenin karşı karşıya kaldığı sorunlar; teknolojinin geleneksel

¹⁶⁴ Osman M. Öztürk, **Dış Politika Ve Silahlı Kuvvetler**, Tutubay Yayınları, Ankara, 1999, s.104.

¹⁶⁵ Paul Kennedy, **21inci Yüzyıla Hazırlanırken**, Çev., Fikret ÜÇCAN, T.İş Bankası Kültür Yayını, Genel Yayın No: 340, Ankara, 1995, s:426.

¹⁶⁶ Mesut H. Caşın, **Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri Ve Silahsızlanma**, Yayın No:SSM-17, Ankara, 1995, s.7.

işleri gereksiz hale getirerek bunları yepyeni üretim sistemleri ile ikame etme biçimi; tarım ve sanayi alanının biyoteknolojiye dayalı tarım ve otomasyona geçmiş imalat sanayi; global finans ve iletişim devrimi ise diğer trendler olarak ifade edilmektedir.

Yukarıda belirlenen global trendlere yetişebilmek, geride kalmamak amacıyla hedefleri, güçlü bir sanayi yapısının kurulması, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi vb., gibi çok genel ifadelerle belirlenir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak için; kalkınma hızının belirlenmesi, işsizlik oranının düşürülmesi, enflasyon hızının aşağıya çekilmesi, vergi oranlarının artırılması gibi daha dar ve belirgin "iç politika" amaçlarına dönüştürülmeleri gerekir.

Dış politika ve iç politika yaklaşımları birbirine rakip iki yaklaşım değil aksine birbirini tamamlayan iki yaklaşımdır. Ulusal ekonomik gücü dikkate almadan da dış politika hedeflerini belirlemek rasyonel olmaz. Bir ulusun dünya politikasındaki gelişmeleri ve bu gelişmeleri kendi güvenliğini nasıl etkileyeceğini dikkate almadan savunma bütçesini belirlemesi imkansızdır.

3.1.9. Askeri ve Sanayi Kompleksi

Araştırmacılara göre askeri üretim, silahlanma yarışını hızlandıran ve soğuk savaş sürekli kılan bir motor rolünü görmektedir. Daha ılımlı araştırmacılar ise savunma ekonomisini yalnızca bazı güçlü çıkar gruplarının birleştiği bir koalisyon olarak görmektedir. Her ülkenin bir askeri bürokrasisi ve savunma endüstrisi kurma girişimi olduğundan askeri- sanayi kompleksinin bütün ülkeler için geçerlidir.

Askeri-sanayi kompleksi teorisinde temel olan görüş, sürekli savaş ekonomisinde silahın fiili güç olarak değil, meta olarak gerekli olmasıdır. Teori devlet ihaleleri sistemine dayanır ve kurumsal, politik çıkar gruplarının ve askeri üretimle ilgili satıcıların çıkarları üzerine kurulmuştur.

Gelişmiş ülkelerde savunma harcamaları artışında en belirgin ekonomik faktör olarak askeri-sanayi kompleksi gösterilir. Fakat, gelişmekte olan ülkelerinde savunma harcamalarının artışını açıklamakta bu etken zayıf kalmaktadır¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Karaçay, a.g.e., s.17-18.

3.1.10. Ekonomik ve Siyasal İstikrarsızlık

Türkiye, yıllar boyunca ekonomik istikrarsızlıkla mücadele etmiş ve bu istikrarsızlık siyaseti de etkilemiştir. Ekonomik istikrarın önemli göstergelerinden olan ödemeler dengesi Türkiye' de sürekli açık vermiş ve enflasyon 1970-2001 yılları arasında ortalama % 51,5 gibi yüksek rakama ulaşmıştır. İstikrarsızlığın devam etmesi bazı harcamalarda kısıntıya gidilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Nitekim 1978,1979, 1989, 1994 yıllarında yıllık enflasyonun yüksek çıkması Türkiye'nin savunma harcamalarında kısıntıya gidilmesi ve azaltılmasına neden olmuştur.

Türkiye' de siyasal istikrarsızlık, ülkenin iç ve dış tehditlere karşı savunulması maksadıyla daha güçlü bir TSK' ye ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. 1970, 1980 askeri müdahaleleri ve çok partili koalisyon hükümetleri döneminde yaşanan karışıklıklar istikrarsızlık göstergeleridir. Dolayısıyla bu istikrarsızlık ortamında savunma harcamaları sürekli artmıştır.

3.1.11. Bütçe Süreci

Kaynak dağılımında piyasa mekanizmasının işlemediği savunma sektörü, girdilerini bütçeden almaktadır. Savunma sektörüne ayrılan payın yan ısıra, bu sektör içinde kaynakların nasıl dağılacığı sorunu vardır. Yıllık bütçeleme de kullanılan geleneksel metot askeri planlama problemini de göz önüne almamaktadır. Askeri harcamaların önemli bir bölümü uzun dönemli yatırımlara ayrılmaktadır.

3.2. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ PLANLAMA PROGRAMLAMA, BÜTÇELENMESİ VE DENETİMİ

Türkiye'nin coğrafi konumu itibariyle savunma gücü, silahlanma, teknolojik güç ve programının yeterli gerektirmektedir¹⁶⁸.

MSB, Silahlı Kuvvetlerin, Bakanlar Kurulunca kararlaştırılacak savunma politikası çerçevesinde ve Genelkurmay tarafından tespit edilen ilke, öncelik ve programlarına göre harp sanayi, sağlık, inşaat emlak ve alt yapı hizmetleri ile silah, araç , gereç ve her türlü lojistik ihtiyaç maddelerinin tedarikini sağlar¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Alınak (2),a.g.e., s.10.

¹⁶⁹ MSB, **SPTSK**, Beyaz Kitap 1993, a.g.e., s.35.

Türkiye’de savunma harcamalarının ve bunlara ait kaynakların belirlenmesi; Planlama, Programlama ve Bütçeleme Sistemi (PPBS) çerçevesi içerisinde yürütülür

3.2.1. Savunma İhtiyaçlarının Tespiti ve Planlanması

Silahlı Kuvvetlerin şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçlarını temin etmek ve başarılı bir harp ekonomisi yürütebilmek için Milli Güvenlik Politikası ve Milli Hedefler doğrultusunda askeri ihtiyaçlar ile ilgili programları ve öncelikleri belirler ve Milli Askeri Stratejiyi geliştirilir. Bu süreç esnasında, politik durum, risk değerlendirmesi ve Silahlı Kuvvetlerin kullanılmasına ilişkin politikalar ve en uygun kuvvet yapısı belirlenir ve savunma bütçesine tahsis edilebilecek kaynaklar tespit edilir ve dört dönemden meydana gelir. Birinci dönem, Milli Askeri Strateji belgesinin hazırlanması ve yayınlanmasını kapsar. Önce Tehdit değerlendirmesi, Politik Değerlendirme, Politik ve Askeri Durum Değerlendirmesi geliştirilerek, Milli Askeri Strateji Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanır ve yayınlanır. İkinci dönem, planlama ve programlama Direktifinin (PPD) hazırlanmasını ve yayınlanmasını kapsar. Üçüncü dönemde bu bildirimler değerlendirilir ve her kuvvet için Kuvvet İhtiyaçları Değerlendirmesi yapılarak Stratejik Hedef Planı (SHP) yayınlanır. Dördüncü dönem On Yıllık Tedarik Planının ve Program Bütçe Teklifinin hazırlanma ve yayınlanma sürecini kapsar¹⁷⁰.

Milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği görüşler dahilinde Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder.

Uluslararası güvenlik ortamında süre gelen baş döndürücü değişiklikler; politikacıların ve uzun vadeli planlamacıların, mümkün olan en isabetli kararları alabilmek ve ülkelerinin menfaatlerini asgari risk ile elde edebilmek için daha isabetli, süratli ve verimli çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Giderek artan bir süratte ve kapsamlı değişikliklere sahne olan günümüz dünyasında, belirsiz bir geleceği tahmin edebilmenin güçlüklerine rağmen başarının koşulu, geleceğin isabetli bir şekilde tahmin edilmesidir. Her türlü planlamada ortak olan özellik, gerçeklerin yanında tahminlerin de bulunmasıdır¹⁷¹.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin savunma ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla yapılan

¹⁷⁰ MSB, **SPTSK**, Beyaz Kitap 1996, a.g.e., ss.30-31.

¹⁷¹ Sebzeci, a.g.e., s.1.

bir seri planlama faaliyetleri ve çalışmalar demokratik usullere uygun, siyasi otoritenin direktiflerine, yönlendirmesine ve kontrolüne tabi olarak yapılır. Buna göre Türk Silahlı Kuvvetlerinin savunma ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla yürütülen çalışmalara temel teşkil eden ana referans, Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Siyaset Belgesidir. Bu belge, her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de Milli Güvenliğin sağlanması ve Milli Hedeflere ulaşılması amacıyla Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen Milli Güvenlik Siyasetine uygun olarak hazırlanır. Bu belge hazırlanırken Türkiye’nin Milli Menfaatleri, Hedefleri ve Milli Savunma Politikası esas alınır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin milli güvenlik siyaseti, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde yer almaktadır. Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli menfaatleri ve milli hedefleri, milli hedeflere ulaşılması için takip edilecek iç ve dış güvenlik ile savunma siyasetlerine ilişkin esasları kapsayan bir Bakanlar Kurulu dokümanıdır. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından ilgili bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar ile koordineli olarak hazırlanır ve taslak olarak Milli Güvenlik Kurulu'na sunulur. Milli Güvenlik Kurulu tarafından uygun görüldüğü onay için Bakanlar Kurulu'na gönderilir. Bakanlar Kurulu onayladığı takdirde taslak belge "Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi" ismini alır ve yürürlüğe girer. Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin uygulanmasından Bakanlar Kurulu sorumludur¹⁷².

2945 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu’nda Milli Güvenlik Siyaset Belgesi şu şekilde tarif edilmiştir. Milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulu’nun belirlediği görüşler dahilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan bir siyasettir.¹⁷³

Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ile TSK’nin Anayasa ve Kanunlarla tevdi edilmiş vazifelerinin ışığı altında TSK’nin ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla, müteakip adım olarak Genelkurmay Başkanlığınca Türkiye’nin Milli Askeri Stratejisi dokümanı olan TÜMAS hazırlanır.

Bu doküman, orta ve uzun vadede TSK’nin oluşturulacak Kuvvet Yapısına ve bu amaçla yürütülecek Modernizasyon Planına dayanak teşkil eder.

¹⁷² <http://www.mgk.gov.tr/ss.html> 18/05/2005

¹⁷³ MSB, **SPTSK**, Beyaz Kitap 1998, a.g.e., s.13.

TÜMAS'ın oluşturulmasında Hükümetçe belirlenen Milli Güvenlik Siyaset Belgesine ilave olarak, Türkiye'nin geçerli politik tercihleri doğrultusunda, Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan Politik Durum Değerlendirmesi ve Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan Askeri Durum Değerlendirmesi de yönlendirici bir unsur olarak yer alır.

Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan TÜMAS dokümanı Yüksek Askeri Şurada Başbakan'a takdim edilir ve bilahare Başbakanlığa gönderilir. Bu dokümanın hazırlanmasından sonra savunma ihtiyaçlarının tespitindeki müteakip aşama, TÜMAS dokümanının öngördüğü hedefler istikametinde Genelkurmay Başkanlığınca TSK Kuvvet Planlama Direktifi (KPD) hazırlanmasıdır. TSK Kuvvet Planlama Direktifi (KPD) Türk Silahlı Kuvvetlerinin orta ve uzun vadeli ihtiyaçlarının mevcut imkanlarla hangilerinin karşılanması gerektiği konusunda genel anlamda açıklık getiren, yönlendirme ve istikamet belirleyen bir dokümandır.

Kuvvet Komutanlıkları ve diğer ihtiyaç sahibi makamlar tarafından, TSK Kuvvet Planlama Direktifi (KPD)'nde belirtilen alanlarda ve kriterler içinde kalacak şekilde, orta ve uzun vadede kazanmaları gerekli yeteneklerin ne kadar ve hangi zaman birimi içinde karşılanması gerektiğini belirten ve "TSK Kuvvet Yapısı Planı" ve "TSK Harekat İhtiyaçları Planı"nın oluşturulmasına esas olacak "Kuvvet Yapısı Planı"nın hazırlanır.

Yapılan bu çalışmalardan sonra, orta ve uzun vadede TSK'nin Kuvvet yapısı ve bu yapının ihtiyacı olan ana sistemler, harbe hazırlık ve harekatı idame ile inşaat konularında ulaşmayı amaçladığı hedefleri ortaya koyan Stratejik Hedef Planı (SHP) Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanır.

3.2.2. Savunma İhtiyaçları ve Programlama

Savunma ihtiyaçları ve programlama, planlama ile belirlenen hedeflerin kaynaklar bazında nasıl gerçekleştirileceğinin bir zaman boyutu üzerinde projelendirilmesi işlemidir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu ve ihtiyaçları ;Stratejik Hedef Planı ve On Yıllık Tedarik Programları çerçevesinde yurt içi ve yurt dışından özellikle yurt içi savunma sanayiini geliştirmeye yönelik olarak gerçekleştirmekte¹⁷⁴ ve böylesine kritik bir bölgede ve güçlü silahlı kuvvetleri olan Türkiye'nin ihtiyaçlarının sürekli olacağı da

¹⁷⁴ Alınak (3), a.g.e., s.147.

bir gerçektir¹⁷⁵.

On Yıllık Tedarik Programı (OYTEP), Stratejik Hedef Planı (SHP) hazırlandıktan sonra bu plana dayanılarak yine Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanan “OYTEP Direktifi” ışığı altında hazırlanır ve çeşitli kaynaklardan sağlanması öngörülen mali kaynakların kullanılmasına ilişkin usul ve esasları belirler ve yıllık bütçelerin hazırlanmasına esas teşkil eder. Bu plan, Stratejik Hedef Planı (SHP)’nda belirtilen kuvvet yapısı ve yeteneklere ulaşmak amacıyla; müteakip on yıl boyunca kaynakların, elde edilmesi planlanan yetenekler için tespit edilmiş bulunan projelere tahsisini içeren bir dokümandır. Bütçe ile tahsis edilen kaynaklar çerçevesinde revize edildikten sonra, on yıllık programların cari yıl programları, Yıllık Bütçenin onaylanmasıyla uygulanmaya başlanılır

3.2.3. Savunma İhtiyaçları ve Bütçeleme

On Yıllık Tedarik Programlarında (OYTEP) belirtilen muhtemel kaynak tahsislerinin her yıl için o bütçe yılında nereye, ne maksatla, ve ne kadar tahsis edileceğinin kararlaştırılması işlemidir. On Yıllık Tedarik Planlarının cari yıla ait olan bölümleri ile ilgili olarak bütçeleme faaliyetleri yapılmaktadır. Hükümetin sorumluluklarından biri olan PPBS çerçevesinde yapılan bütçe hazırlanma faaliyetini hükümet adına Maliye Bakanlığı üstlenerek her türlü bütçe çalışmasını yönlendirir.

Maliye Bakanlığınca yapılan “Devlet Gelir Bütçesi” ve Bakanlıklarca hazırlanan “Gider Bütçeleri” ilk değerlendirmeyi müteakip, Yüksek Planlama Kurulu (YPK)’nda müzakere edilerek, bütçe tasarısının ilk fonksiyonel büyüklükleri tespit edilir.

Bütçe Tasarıları, sırasıyla Bakanlar Kurulunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Plan ve Bütçe Komisyonunda ve Genel Kurulda görüşülmek suretiyle onaylanarak 01 Ocak tarihinde Bütçe Kanunu olarak yürürlüğe girer ve uygulanmaya başlanır.

3.2.4. Savunma Harcamalarının Kontrolü ve Denetimi

Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi çerçevesinde yapılan her türlü harcamalar, planlama ve harcama aşamalarında mali denetime, harcama sonrasında da mal ve hesap

¹⁷⁵ Alınak (2), a.g.e., s.10.

denetimine tabidir. Mali denetim; Planlama Aşamasında Kontrol, Harcama Aşamasında Kontrol, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu İle Yapılan Düzenleme ve TBMM Denetiminden oluşur.

3.2.4.1. Mali Denetim

Milli Savunma Bakanlığı bütçesi de gerek planlama, gerekse harcama aşamasında Maliye Bakanlığı, Sayıştay Başkanlığı ve TBMM'nin denetimine tabi bulunmaktadır.

3.2.4.1.1. Planlama Aşamasında Kontrol

Başbakanlık, Yüksek Planlama Kurulu ve Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan direktif rehberi, bütçe ile ilgili önemli makro hedef ve ilkeler, alınacak tedbirler, izlenmesi gereken teknik veri ve sınırlamaları kapsar. Başbakanlık ve Maliye Bakanlığının, MSB.lığı bütçesi üzerinde Planlama aşamasında kontrolü sağlaması maksadıyla, bu esas ve ilkeler doğrultusunda alt birimler tarafından hazırlanan bütçe teklifleri toplanır, gözden geçirilir ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra MSB'nin Bütçe Teklifi olarak Maliye Bakanlığına gönderilir.

3.2.4.1.2. Harcama Aşamasında Kontrol

Harcama aşamasında kontrol; Bütçe Kaynaklarından Yapılan Harcamaların Kontrolü ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM)'nin Kontrolü, Bütçe Kaynaklarından Yapılan Harcamaların Kontrol, ve Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM)'nin Kontrolü olmak üzere ikiye ayrılır.

Bütçe Kaynaklarından Yapılan Harcamaların Kontrolü; Maliye Bakanlığı ve Sayıştay Başkanlığı tarafından incelenen ödeme emirlerinin onaylanması suretiyle, MSB.lığının kendi teşkilatına göndereceği ödeneklerin Bütçe Kanun ve ilgili diğer mevzuata uygun olup olmadığı değerlendirilir. Maliye Bakanlığı teşkilatı içerisinde yer alan ve MSB.lığı ile Kuvvet Komutanlıklarına bağlı ilgili birlik komutanlıkları nezdinde görev yapan Saymanlık Müdürlükleri ile taşrada bulunan birliklerde, birliğin bulunduğu il veya ilçedeki Defterdarlık ve Mal Müdürlükleri aracılığı ile tüm TSK birimlerine ait bütün harcama belgeleri incelenmektedir. Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM)'nin Kontrolü; 3238 Sayılı SSM Kuruluş Kanunu gereğince, SSM'lığı ve Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun içinden çıkılan yıla ait her türlü işlemi, Başbakanlık, MSB.lığı ve Maliye Bakanlığınca iki yıl için seçilen, birer kişiden oluşan kurul tarafından denetlenir,

aynı heyet herhangi bir zamanda durum denetlemesi yapma yetkisine sahiptir. Denetleme Sonuç Raporu; Başbakanlığa, MSB.lığına ve Gnkur.Bşk.lığına gönderilir.

3.2.4.1.3. Kanun İle Yapılan Kontrol

5018 Sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” 24 Aralık 2003 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren bu kanun ile bütçenin hazırlanması, kontrolü ve mali yönetim birimleri ile ilgili bazı düzenlemeler yapılmış ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Söz konusu Kanun ile tüm Devlet organlarına ait mali birimlerinin en geç 31.12.2007 tarihine kadar kanunda öngörülen yeni teşkilat yapısına geçmesi öngörülmüştür. Bu Kanun ile Harcama Öncesi Kontrol, İç Denetim, Dış Denetim, konularında düzenleme yapılmıştır.

Harcama Öncesi Kontrol; Maliye Bakanlığı ve Sayıştay’ın uhdesinde bulunan sözleşmelerin vize edilmesi yetkileri, merkezde Bakan tarafından atanan “Mali Kontrol Yetkilisi”ne devredilmiştir. Taşrada Defterdarlıklar tarafından bu yetkilerin kullanımı yapılacaktır. Maliye Bakanlığınca atanan muhasebe yetkilileri ise ödeme belgeleri üzerinde, yetkililerin imzasını, ilgili mevzuata göre belgelerin tamam olmasını, maddi hata olup olmadığını kontrol etmekle yükümlüdür.

İç Denetim; İç Denetçiler vasıtası ile harcama sırasında ve harcama sonrasında Üst Yönetici (MSB.lığında Bakan) adına mali işlemlerin denetiminin yapılması öngörülmüştür. Denetim kapsamında Maliye Bakanlığı koordinatörlüğünde yedi üyeden meydana gelecek İç Denetim Koordinasyon Kurulu oluşturulması ve bu kurulun idarelerin iç denetim raporlarını değerlendirerek sonuçlarını yıllık raporlar halinde Maliye Bakanlığına sunması ve kamuoyuna açıklaması öngörülmektedir.

Dış Denetim; Dış denetimin Sayıştay tarafından yapılması, bu konudaki mevcut uygulama aynen korunarak Mali birimlerin mali konulardaki işlemleri ile ilgili olarak eskiden olduğu gibi öngörülmüştür.

3.2.4.1.4. TBMM Denetimi

Mali yıl sonunda, Sayıştay Başkanlığının inceleme ve değerlendirmesine tabi olan geçmiş yılın bütçe harcamalarına ilişkin “Kesin Hesap Kanun Tasarısı” müteakip yıl bütçesi ile birlikte görüşülmek üzere TBMM’ye sunulmakta ve yasalaşmaktadır.

3.2.4.2. Mal Hesap Denetimi

22.05.2004 tarihinde, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 160 ncı maddesi; son fıkrasında yer alan "Silahlı Kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının TBMM adına denetlenmesi usulleri, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir." hükmü, 07.05.2004 tarihinde kabul edilen ve resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "Anayasa Değişikliği Kanunu" ile yürürlükten kalkmıştır. TSK'de Mal Hesap denetiminin, yeni bir denetim sistemi içerisinde Sayıştay tarafından da icra edilmesi konusunda çalışmalar sürdürülmektedir. TSK'nin kullanımına tahsis edilen kaynakların da diğer kamu kurum ve kuruluşlarının bütçelerinin hazırlanması, planlanması ve denetimi ile aynı kurallara tabi olduğu görülmektedir. TSK, kendisine tahsis edilen kaynakları mevcut yasalar çerçevesinde, her türlü kontrol ve denetime açık olarak, en etkin ve şeffaf şekilde kullanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK

ETKİLERİ

Yapılan araştırmalar, savunma harcamalarının ekonomi üzerinde bir etkiye sahip olduğunu belirtmekle beraber, bu etkinin niteliği tam olarak ortaya konamamıştır. Savunma harcamalarının ekonomik etkileri, bu harcamaların şekli, hükümet politikaları, ülkenin ekonomik durumu, seçilen dönem gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişmektedir.

Savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkileri, kısa ve uzun dönemde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu etkilerin birbirlerinden ayrılması gerekir¹⁷⁶. Yapılan zaman serisi analizlerinde yapılan savunma harcamalarının ekonomi üzerinde sadece doğrudan bir etkiye sahip olacağı geniş ölçüde kabul edilmektedir. Buna karşılık kesit verileri analizlerine göre, iki değişkenin birlikte ilişkili olduğunu gösterebilmekte fakat, hangi değişkenin hangisini etkilediğini, açıkça ortaya koyamamaktadır. Dolayısıyla kesit analizleri ekonomi üzerindeki dolaylı ve gecikmiş etkileri ortaya koyamamaktadır. Bunun sonucu olarak da araştırmacılar zaman serisi analiz yöntemleri kullanarak, değişkenler arasındaki uzun süreli karşılıklı etkileşimleri araştırma yoluna gitmektedirler¹⁷⁷.

Neoklasik okula göre savunma harcamalarını belirleyen en önemli faktör güvenlidir. Güvenliği sağlamak için ülkede güvenliği maksimize edecek optimal politikalar uygulanmalıdır. Keynezyen ve Marksgil iktisada göre ise savunma harcamalarını belirleyen ana faktör savunma ve sanayi kompleksidir.

Savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin bir çoğu dolaylıdır ve bir zaman gecikmesi ile meydana gelmektedir. Bu nedenle araştırmalarda kısa, geçici gözlem birimleri kullanılırsa, bu yolla harcamalarının uzun dönemdeki negatif etkileri, kısa dönemdeki pozitif etkileri ortaya çıkar.

Savunma harcamalarındaki artışın kısa dönemde doğrudan etkisi, talep, üretim ve

¹⁷⁶ Steve Chan, "Military Expenditures and Economic Performance", **U.S. A.C.D.A., World Military Expenditures and Arms Transfer**, 1986, April 1987, s.34.

¹⁷⁷ David R. Davis and Steve Chan, "The Security Welfare Relationship : Longitudinal Evidence from Taiwan", **Journal of Peace Research**, Vol:77, No:1, 1990, ss.87-100.

istihdam düzeylerinin yükselmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Savunma harcamaları doğrudan ve dolaylı etkilerinin net sonuçları birlikte değerlendirilerek ele alınmalı ve araştırmalarda; modernizasyon etkileri, sermaye birikimi, ödemeler dengesi veya ihracata yönelik büyüme modeli, teknolojik sapma gibi başlıca dört temel faktör göz önünde tutulmalıdır¹⁷⁸.

Birinci faktör "modernizasyon etkileri"dir. Benoit savunma harcamalarının GSYİH'yi azalttığını, kamu sektörünün özel sektöre göre daha verimsiz olduğunu ve savunma harcamalarının sivil yatırımları azaltan üç olumsuz etkisinin olduğunu öne sürmüştür. Olumlu etki olarak ise, bir ülke halkının modern beceriler ve davranışlar kazanmasına yardım etmekte, yol, köprü, hava alanları gibi savunma harcamaları bir ülkenin ekonomik alt yapısının gelişmesine de yardım etmekte ve savunma harcamaları, ülkenin mevcut üretim kapasitesinin tam veya tama yakın kullanımını teşvik eden ılımlı bir enflasyona yol açmaktadır.

İkinci faktör ise "sermaye birikimi" modelidir. Bu faktör büyümenin en önemli belirleyicisi olarak özel yatırımların önemini vurgulamaktadır. Savunma harcamalarının miktarı arttıkça hükümetler, vergileri arttırmak veya piyasadan borç almak zorunda kalacak ve savunma harcamaları, kısmen de olsa yatırımlara gidecek olan fonları absorbe edecektir.

Üçüncü faktör, "ödemeler dengesi" veya "ihracata yönelik büyüme" modeli ilgilidir. Savunmaya ayrılan sermaye harcamaları, makine, ulaşım ve elektronik gibi önemli ihracat kalemlerinden çekilmektedir. Böylece ihracattaki yavaş büyüme bir ülkenin gelecekteki ticari rekabet gücünü azaltan daha yavaş bir ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Bu nedenle ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki meydana getirmektedir.

Dördüncü faktör "teknolojik sapma" olarak adlandırılan modeldir. Modern silah sanayinin AR-GE amacıyla tükettiği insan gücü ve malzeme kaynaklarının çok önemli boyutlarda olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, ise ülkenin verimliliği ve teknolojik gelişimi üzerine olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu zararlı etki, askeri AR-GE'lerden elde edilen teknolojilerin sivil kullanım alanına dönüşümüyle biraz hafifletilebilmektedir.

¹⁷⁸ Muammer Şimşek, "Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ekim 1993, Sayı:338, ss.8-11.

Savunma harcamalarının ekonomik etkileri, ekonomik büyüme, enflasyon, yatırım, işsizlik ve önemli sanayi sektörlerinin verimliliği gibi ekonomik göstergelere ilişkin incelemeler de önem taşımaktadır.

Savunma harcamalarının ekonomik etkilerini inceleyen iktisatçılar, genellikle savunma harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi ele almakla birlikte, çalışmalarında savunma harcamalarının yatırıma, ihracata, istihdama, enflasyona ve diğer ekonomik faktörlere etkilerini de inceleyerek çalışmalarında bazı modeller oluşturmuşlardır.

Genelde yapılan çalışmalar; ithalat, yatırım veya ihracatı esas alan talep yanlı (demend-side) ve teknolojik canlanma, eğitim ve pozitif dışsallığı esas alan arz yanlı (supply-side) model kullanmışlardır.

Bu konuda en önemli çalışma Benoit'in yaptığı kesit çalışmasıdır. Benoit 1950 - 1965 ve 1960 - 1965 dönemlerinde gelişmekte olan 44 ülke için GSMH'nin bir yüzdesi olarak savunma harcamaları ile sivil GSMH' nin büyüme oranı arasında önemli bir pozitif ilişki olduğunu belirlemiştir. Fakat bu ilişki 1950-1965 döneminde gerçekleşmemiştir. Çünkü Benoit, savunma yükü ile fert başına GSMH arasında veya savunma yükündeki artışlarla devlet gelirlerindeki artışlar arasında pozitif ilişki bulamamıştır. Benoit'in bu çalışması bir çok eleştiriye uğramasına rağmen çok sayıda araştırmayı da başlatarak teşvik etmiştir.

4.1. SAVUNMA HARCAMALARININ ENFLASYONA ETKİSİ

Askeri harcamalarla enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacıların bir kısmı, askeri harcamaların enflasyona neden olduğunu, diğer bir kısmı ise savunma harcaması ile enflasyon değişkenleri arasında dolaysız bir etki olduğunu, diğer kısmı ise savunma harcaması ile enflasyon arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu ise enflasyonu belirleyen etkenler üzerinde tam bir uyum sağlanmamasından kaynaklanmaktadır.

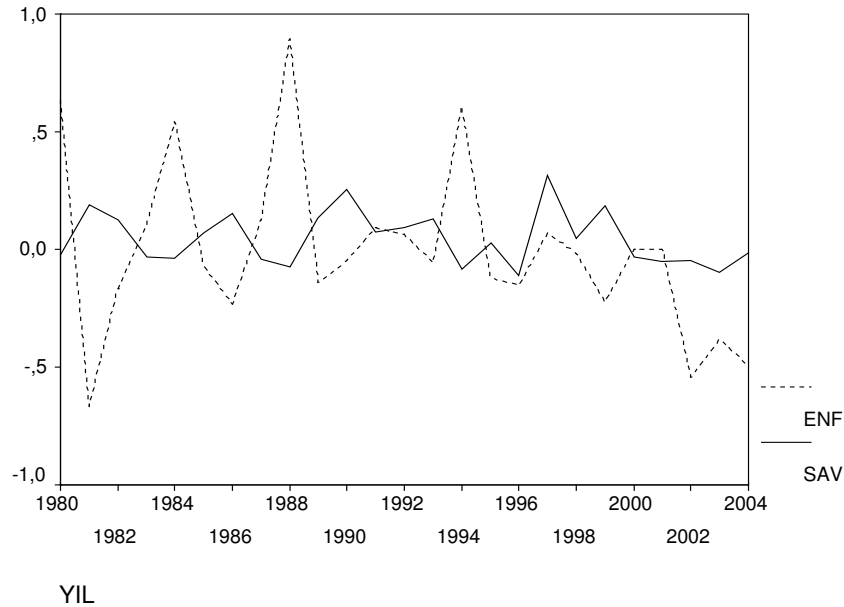
Bazı iktisatçılara göre savunma harcamaları verimsiz olduğu için diğer kamu harcamalarına göre daha fazla enflasyonisttir. Savunma harcamaları, arzda herhangi bir değişme yaratmadan toplam talepte bir artış yaratmaktadır. Askeri sektörde kullanılan girdiler de enflasyona neden olmaktadır.

Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen

Benoit¹⁷⁹, yüksek savunma harcamalarının düşük oranda enflasyona neden olduğunu ve bu enflasyonist etkinin savunma harcamalarında uyararak talep artışı meydana gelmekte, bu ise ülkenin mevcut üretim kapasitesinin çok büyük bölümünün kullanılmasını teşvik etmektedir.

Savunma harcamaları enflasyon arasındaki ilişki ülkenin ekonomik koşullarına bağlıdır. Yükselen enflasyon savunmanın alım gücünü azaltır dolayısı ile savunma harcamalarının reel düzeyini koruyabilmek için nominal harcamalarını artırmak zorundadır. Ayrıca ittifak ve itilaf halindeki dış devletlerden yaşanan enflasyon, içerideki savunma harcamalarını etkileyebilir.

Grafik-3: Enflasyon ve Savunma Harcamalarının Gelişim Seyri

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
1792	2128	2395	2321	2231	2384	2753	2636	2436	2768	3472	3722	4073
101	34	28,4	31,4	48,4	45	34,6	38,9	73,7	63,3	60,3	65,9	70,1
1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	
4605	4217	4325	3842	5045	5286	6277	6074	5752	5479	4945	4880	
66,1	106	93,6	79,4	85	83,6	64,9	54,9	65	29,7	18,4	9,3	

Türkiye'nin 1980-2004 yılları arasında savunma harcamalarındaki değişim ve enflasyondaki değişim oranları grafik-3'te görülmektedir. Genelde enflasyon ile birlikte savunma harcamalarının da arttığı görülmektedir. 1987 yılında Türkiye yüksek

¹⁷⁹ Emile Benoit(2), "Growth and Defence in Developing Countries", **Economic Development and Cultural Change**, Vol:26, No:2, 1978, ss..276-278.

enflasyon yaşarken savunma harcamalarının arttığı görülmektedir. 2001 yılından itibaren ise savunma harcamalarındaki artış oranı, enflasyondaki artış oranından daha yüksek oranda artmıştır.

Savunma harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişki ilk önce savunma harcamalarının nasıl finanse edildiğini, ekonomik koşullara, savunma harcamalarının ekonomik değişkenler üzerindeki etkisine ve ulusal parasının gücüne bağlıdır. Savunma harcamalarının finansman şekli ekonomi üzerinde enflasyonist etkinin derecesini belirlemektedir. Hükümetler artan savunma harcamalarının karşılamak amacıyla kaynak bulmak için, vergileri yükseltme veya diğer harcamaları azaltmada genelde isteksiz davranırken, bütçe açıklarını ve kamu borçlarını kullanmaları da gelecekteki enflasyonist baskıları arttırmaktadır. Bazı ülkelerde savunma harcamalarıyla enflasyon arasında karşılıklı ilişki bulunurken, bazılarında da böyle bir ilişki bulunamamıştır.

4.2. SAVUNMA HARCAMALARININ BÜYÜMEYE ETKİSİ

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında iki temel yaklaşım ortaya konmuştur. Bunlar Askeri Keynesci Yaklaşım ve Neo-Klasik Teorik Yaklaşımdır¹⁸⁰. Keynesci Yaklaşım göre savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi, pozitif dışsallıklara dayanarak arz yanlı faktörlerle açıklayan bir yaklaşımdır. Savunma harcamasının çarpan etkisiyle yarattığı talep kapasite kullanımını artırır ve özellikle alt yapı, teknolojik gelişme açısından savunma harcamaları pozitif dışsal etkiye sahiptir ve tüketim yatırım ve ekonomik büyüme doğrudan katkıda bulunmayan kaynaklardan savunma yatırımları sayesinde istifade edilir. Neo-Klasik Yaklaşım ise, savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini, negatif dışsallıkları temel alarak talep yanlı faktörlerle ortaya koyan bir yaklaşımdır. Savunma harcamaları kıt kaynakları, doğrudan üretime yönelik yatırımlardan uzaklaştırır ve ülkenin gelişmesini ve ekonomik büyümesini hızlandıracak faaliyetlerin ihmal edilmesine sebep olur. Savunma harcamaları belli bir düzeyde olsa dahi tüketim yatırım ve çıktılardaki azalma ve artma açısından savunma maliyetlerini değerlendirmek faydalı bir yaklaşımdır.

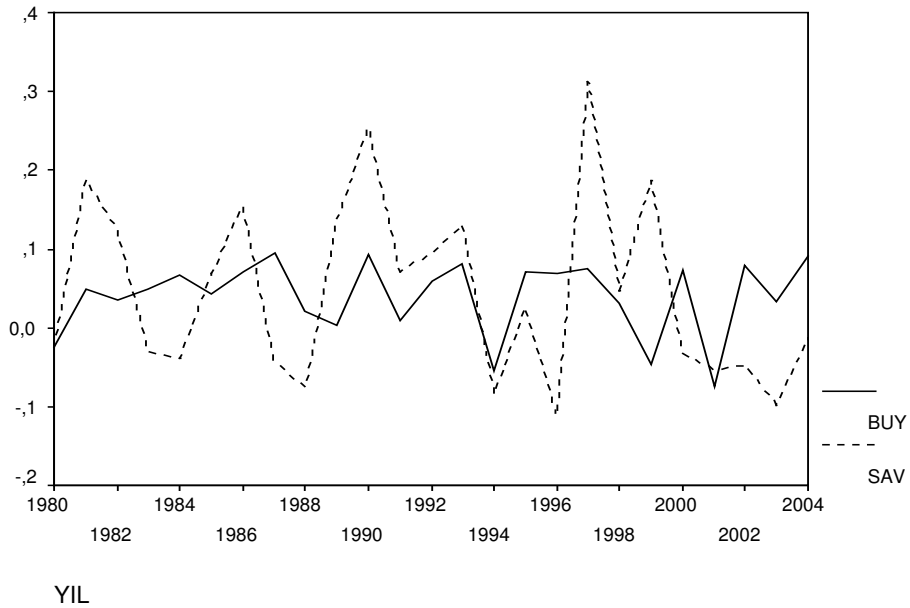
Araştırmacılar savunma harcamalarını ekonomik büyümeyi çok çeşitli yollarla hem negatif hem de pozitif olarak etkileyebileceği üzerinde durmaktadırlar. Savunma harcamaları ekonomik büyümeyi ya özel sektör yatırımları dışlama etkisi ile negatif ya

¹⁸⁰ Filiz Giray, "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme", *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, Yıl:2003, Cilt:4, ss.191-196.

da toplam talebi artırıcı etkisi ile pozitif olarak etkileyebilmektedir. Fakat, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki neden-sonuç ilişkisinin yönü literatürde geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Çeşitli çalışmalar savunma harcamalarının dışsal olarak kabul edilemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla, bu durum savunma harcamalarının modele içsellik sorununu dikkate almayan çalışmaların çıkarımlarının şüpheli karşılanmasına yol açmaktadır.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda savunma harcamalarını ekonomik büyüme üzerinde negatif etkilerinin mi, yoksa pozitif etkilerinin mi daha baskın olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Her ne kadar etkinin yönü konusunda görüş birliği bulunmasa da savunma harcamalarını ekonomiler üzerinde önemli etkiler meydana getirdiği bir gerçektir. Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için ülkelerin tek tek politik, sosyal, ekonomik, stratejik ve demografik yapılarının dikkate alınması gerekir.

Grafik-4: Büyüme ve Savunma Harcamalarının Gelişim Seyri

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
1792	2128	2395	2321	2231	2384	2753	2636	2436	2768	3472	3722	4073
58654	61503	63694	66861	71348	74374	79590	87139	88987	89210	97467	98371	104258
1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	
4605	4217	4325	3842	5045	5286	6277	6074	5752	5479	4945	4880	
112641	106497	114155	122152	131348	135410	129032	138531	128146	138323	142840	155910	

Türkiye'nin 1980-2004 yılları arasında savunma harcamalarındaki değişim ve

büyümedeki değişim oranları grafik-4'te görölmektedir. Genelde büyüme ile birlikte savunma harcamalarının da arttığı görölmektedir. Fakat 1999 krizinde Türkiye küçölme yaşarken savunma harcamalarının arttığı görölmektedir. 2001 yılından itibaren ise büyümedeki artış oranı, savunma harcamalarındaki artış oranından daha yüksek oranda artmıştır.

İktisatçılar savunma harcamaları üzerine yaptıkları araştırmalarda, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki, olumsuz etki,nötr etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

4.3. SAVUNMA HARCAMALARIN TEKNOLOJİK GELİŞMEYE ETKİSİ

Sanayileşmiş ölkelerde savunma sanayii alanındaki Ar-Ge faaliyetleri devletçe desteklenmekte ve teşvik edici önlemler alınmaktadır. Savunma sanayinin gelişmiş ölkelerden geri kalmamak için ölkeler, kendi Ar-Ge çalışmalarının yürütmeli teknoloji transferi ve transfer edilen teknolojilerin ölkelerine adaptasyonu ve tersine mühendisliktir¹⁸¹.

Savunma harcamalarının teknolojik gelişmelere olumlu ve pozitif etki yaptığı araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. Bu etki genellikle silah, uzay ve Ar-Ge çalışmalarısıyla ortaya çıkmaktadır.

Chan¹⁸², ihracata dayalı büyüme modeli tarafından öne sürölen teknolojik rant kavramı, savunma harcamaları bir ölkelerin uluslararası ticaretteki rekabet gücünü ve endüstriyel verimlilik artışlarının azalmasına neden olacağını öne sürmüştür.

Cappelen¹⁸³, Petter ve Bjerkholt'a göre ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve yeniliklerin askeri AR-GE gerçekteştiğini ortaya koymuşlardır.

Reich¹⁸⁴ ise, 1950'den sonra uzay, elektronik ve iletişim sektörlerinin savunma

¹⁸¹ Emin Ergin, **Savunma sanayii Yatırımları ve Ekonomik Büyüme (Ekonometrik Bir Model)**, Ankara, Savunma sanayii Müsteşarlığı Yayını, 1991.s.38.

¹⁸² Steve Chan, "The Impact of Defense Spending on Economic Performance; A Survey of Evidence and Problems", **Orbis**, Vol:29, No:2, Summer 1985, s.422.

¹⁸³ Adne Cappelen, N.Petter Gleditsch and Olav Bjerkholt, "Military Spending and Economic Growth in the OECD Countries", **Journal of Peace Research**, Vol:21. No.4, 1984, s.361.

¹⁸⁴ Michael Reich, "Does the U.S. Economy Require Military Spending", **The American Economic Review**, Vol:LXII, No:2, May 1972, s.300.

ile desteklenen Ar-Ge'yi olumlu etkilemiştir.

Brazoska¹⁸⁵, savunma sanayii malzemesi üretiminin üstün teknoloji gerektirdiğini, bunun ise teknolojik gelişmeye canlandırıcı ve olumlu etki yaptığını belirtmiştir.

Ball¹⁸⁶, savunma harcamaları sayesinde, ülkenin endüstrileşerek teknolojik yönden geliştiğini, zaman içerisinde savunma sektöründe kazanılan bilgi ve becerinin özel sektöre aktarıldığını öne sürmüştür.

Şimşek¹⁸⁷, savunma alanındaki Ar-Ge çalışmalarında teknolojik gelişmeye önemli katkıları olduğunu öne sürmüştür.

Bazı gelişmiş ülkelerin Satın Alma Gücü Paritesine (SAGP), göre savunma harcamalarının Ar-Ge içindeki yüzdesi tablo-34'te görülmektedir. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi gelişmiş ülkelerin toplam askeri harcamaları içerisinde önemli bir payı Ar-Ge'ye ayırdığı görülmektedir.

Tablo-34 : Gelişmiş Ülkelerde Askeri Ar-Ge Harcamaları

ÜLKE	1991	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İNGİLTERE	4,4	3,6	3,7	3,9	3,4	3,7	3,7	-	-
FRANSA	6,5	4,5	4,3	3,4	3,2	3,1	3,1	3,5	-
ALMANYA	2,0	1,6	1,7	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2	-
İTALYA	0,7	0,4	0,2	0,4	0,2	0,1	0,1	0,4	-
HOLLANDA	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-
NORVEÇ	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
İSPANYA	0,6	0,3	0,4	0,7	1,2	1,2	1,3	-	-
İSVEÇ	0,7	0,5	0,5	-	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4

Kaynak: SIPRI, **SIPRI Yearbook 2004**, Armaments, Disarmament And International Security, Published in The Oxford University Press , 2004, New York, s.,405.

Ülkelerin mevcut sanayi alt yapısı ile yeterli ihracat yapamaması ve ihtiyaçlarının temininde büyük oranda dışa bağımlı olmasının en önemli nedenlerinden biri yetersiz Ar-Ge yatırımlarıdır. Türkiye 1995-1999 döneminde savunma sanayii Ar-Ge çalışmalarını MSB bütçesinden ayırdığı pay %0.2 seviyesindedir. Aynı dönemde bu

¹⁸⁵ Michael Brzoska, "The Impact of Arms Production in the Third World", **Armed Forces and Society**, Vol:15, No:4, Summer 1989, s.507.

¹⁸⁶ Nicole Ball, "Military Expenditure in Third World Countries: A Rejoinder to Fontanel", **Journal of Peace Research**, Vol:28, No:4, 1991, s.432.

¹⁸⁷ Muammer Şimşek, "Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ekim 1993, Sayı:338, s.12.

oran ABD için %14, Fransa için %11 ve İngiltere %9.5 düzeyinde gerçekleşmiştir¹⁸⁸.

Teknolojik gelişmeye açık ve onu kullanan ülkelere savunma harcamaları olumlu etki yapmakta ve ürün teknolojisini geliştirdiği oranda diğer ülkelere satarak fayda ve döviz sağlamaktadır. Ayrıca diğer ülkeler üzerinde teknolojik bağımlılık yaratarak veya Ar-Ge'ye diğer ülkeleri de küçük oranlarda ortak ederek ortaya çıkan ürünlerin maliyetleri azaltmaktadırlar. Teknolojik gelişmeye uyum sağlayamayan, dışa bağımlı ve Ar-Ge'ye az yatırım yapan ülkeler için olumsuz etkileri olabilmektedir.

4.4. SAVUNMA HARCAMALARIN SANAYİLEŞMEYE ETKİSİ

Savunma harcamalarının endüstrileşme ve teknolojik gelişmeye olumlu katkısının olduğu bir çok araştırmacı tarafından genel kabul görmüştür. Özellikle bu harcamaların sanayileşmenin temelini oluşturan alt yapı yatırımlarını hazırladığı ve imalat sanayi üretimini arttırdığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte savunma harcamalarının sanayileşme kaynağı olan sivil yatırım fonlarını çekerek sivil sektör yatırımlarını dışladığı da belirtilmektedir.

Benoit¹⁸⁹, savunma harcamaları ile yapılan alt yapı yatırımları ve uzmanlaşan insan gücünün ülkenin endüstrileşmesinde ve modernizasyonunda etkisi olduğunu belirtmiştir.

Kaldor¹⁹⁰, savunma harcamalarının yüksek endüstriyel büyümeye neden olduğunu ve demir-çelik, havacılık sanayi gibi önemli sektörlerde modernizasyon etkisinin olduğunu belirtmiştir.

Smith ve Değer¹⁹¹, savunma harcamalarında modernizasyon etkisinin teknolojiye etkisi olduğunu fakat savunma harcamalarının yatırım ve tasarruf üzerindeki olumsuz etkisinin modernizasyon etkisinden daha fazla olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Petter, Bjerkholt ve Cappelen¹⁹², savunma harcamalarının imalat sanayisine olumlu etki yaparken özel sektör yatırımlarını azaltarak sanayinin ilerlemesine negatif

¹⁸⁸ Ömer Anlağan, "Savunma sanayiiinde Ar-Ge'nin Rolü", **Savunma sanayiiinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı**, Ankara, 10-11 Aralık 2002, ss.193-198.

¹⁸⁹ Benoit(2), a.g.e., ss.271-280.

¹⁹⁰ Mary Kaldor, "The Military in Development", **Word Development**, Vol:4, No:6, 1976, s.475.

¹⁹¹ Saadet Değer and Ron Smith, "Military Expenditure and Growth in LDCs", **Journal of Conflict Resolution**, Vol:22, No:2, June 1983, s.346.

¹⁹² Cappelen, a.g.e., s.361.

etki yarattığını ileri sürmüşlerdir.

Looney¹⁹³, İran için 1955-1972 dönemi arası yaptığı çalışmada savunma harcamaları ile yıllık üretim artışı arasında pozitif ilişki ve sanayileşme ve ekonomik büyüme arasında da pozitif bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Park¹⁹⁴, savunma harcamalarının sanayileşmenin ilk dönemlerinde olumlu etki yarattığı ve üretim artışına yol açarak sanayileşmeye hızlandığını ortaya koymuştur.

Şimşek¹⁹⁵, silah üreten ve üretmeyen ülkeler üzerine yaptığı çalışmada savunma harcamalarında % 9'luk bir artışın yatırımları % 1 oranında bir artırdığını ve savunma üretiminde kullanılan yerli parçaların oranında zaman içerisinde meydana gelecek artışın, diğer sektörlerde de canlandırıcı etki meydana getirdiğini ileri sürmüştür.

Savunma harcamalarının, alt yapı yatırımları ve sanayileşmeyi hızlandıran ve imalat sanayinin artması yönünde olumlu etkileri vardır. Savunma harcamalarının yatırımları azaltan etkisinin yanında, özel sektörün savunma sektöründen daha verimli olmasından dolayı endüstrileşmeyi yavaşlatmaktadır.

4.5. SAVUNMA HARCAMALARIN İSTİHDAMA ETKİSİ

Bir çok iktisatçı savunma harcamalarındaki artışların istihdam üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiğini kabul etmektedir. Buna karşın bazı iktisatçılar da savunma harcamalarının sivil yatırım fonlarını çekerek, yatırımları ve istihdam olanaklarını azalttığını ilen sürmektedir.

Savunma harcamalarının istihdamı artırmada sivil hükümet harcamalarının etkili olup olmadığı tartışma konusudur. Çünkü savunma harcamalarının istihdam üzerindeki pozitif etkisinin bir kısmı bu harcamalarının oluşturduğu negatif etkiyi gidermektedir. Bu ise daha fazla hükümet harcamasına yol açmakta yatırım ve tüketici talebini azaltmakta ve yüksek faiz oranına neden olmaktadır.

Savunma harcamalarının istihdam imkanlarını belirlerken askeri teknolojilerin

¹⁹³ Robert Looney, "The Impact of the Military Expenditure on Economic Growth in the Pre-Revolutionary Iran", **Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi**, Vol:1, No:1, Winter 1987, s.133.

¹⁹⁴ Kun Park, "Pouring New Wine into Fresh Wineskins': Defense Spending and Economic Growth in LDCs with Application to South Korea", **Journal of Peace Research**, Vol:30, No:1, 1993, ss.79-93.

¹⁹⁵ Muammer Şimşek, "Üçüncü Dünya Ülkelerindeki Silah Üretimine Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 11 Aralık 1994, ss.332-334.

şeklilde göz önüne alınmaktadır. Bu teknolojilerden birincisi üretim tekniklerinde kullanılan teknolojiler, ikincisi ise ürünlerin doğasına ve karmaşıklığına yansıyan teknolojilerdir. Bu ilişki birbiriyle yakından ilgilidir. Çok hızlı gelişme gösteren askeri teknolojiler, askeri organizasyon ve üretim şeklinin bir fonksiyonu durumundadır. Askeri teknoloji büyük çoğunlukla yetişmiş, nitelikli iş gücü kullanan ileri bir teknoloji özelliği göstermektedir. Bu nedenle Türkiye gibi teknolojiye dışa bağımlı olan ülkeler için teknolojileri masnetmek güç ve belirli bir zaman dilimini gerektirmektedir.

Savunma harcamaları ile işsizlik arasındaki araştırmalar daha çok kesit araştırması yöntemlerine dayandırılmakta ve sonuçlar ülke ve zaman dönemleri bakımından farklılık göstermektedir.

Szymanski¹⁹⁶, savunma harcamaları istihdam üzerinde etkili olsa da savunma amaçlı olmayan hükümet harcamaları büyüme oranı üzerinde pozitif bir etki yarattığını öne sürmektedir.

Chester¹⁹⁷, 1960-1970 dönemi arası yaptığı çalışmada, düşük oranda yapılan savunma harcamalarının Almanya ve Japonya’da işsizlik oranını azalttığı, İngiltere ve ABD’de yüksek savunma harcamaları yüksek işsizlik oranına neden olduğunu ortaya koymuştur.

Abell¹⁹⁸, savunma harcamalarında yapılan artış ve azalışın istihdamı farklı etkileyeceğini öne sürmüştür.

Dunne ve Smith¹⁹⁹, 11 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmada askeri savunma harcamaları ile işsizlik arasında herhangi bir ilişki ortaya koyamamışlardır.

Smith²⁰⁰, 8 sanayileşmiş ülke için, savunma harcamalarıyla işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyerek, savunma harcamaları ile işsizlik arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.

¹⁹⁶ Albert Szymanski, “Military Spending and Economic Stagnation”, **American Journal of Sociology**, Vol:79, No: 1, 1973, ss.1-14.

¹⁹⁷ Eric Chester, “Military Spending and Capitalist Stability”, **Cambridge Journal of Economics**, No:2, 1978, ss.293-295.

¹⁹⁸ Abell John, “Defense Spending and Unemployment Rates; An Empirical Analysis”, **Cambridge Journal of Economic**, Vol:14, No:4, 1990, ss.405-419.

¹⁹⁹ Ron Smith and Paul Dunne, “Is Military Spending a Burden: A Marxso-Marginalist Response to Pivetti”, **Cambridge Journal of Economics**, Vol:18, No:5, October 1994, s.518.

²⁰⁰ Ron Smith, “Military Expenditure and Capitalism”, **Cambridge Journal of Economics**, Vol:1, No:2, 1978, ss.229-304.

Roth²⁰¹, ABD’de savunma harcamalarındaki azalışın istihdam üzerinde meydana getireceği etkileri inceleyerek, istihdamın bundan çok fazla etkilenmeyeceği ve işten çıkarılmalar olsa bile ekonominin bunu karşılayabileceği kısılan savunma harcamalarının özel sektöre yöneltilerek istihdam olanağının artacağını belirtmiştir.

İktisatçılar savunma harcamaları ile istihdam üzerindeki etkileri konusunda görüş birliği olmasa da İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ABD ve çeşitli Avrupa ülkelerinde istihdamın artmasında güçlü bir etken olduğunu kabul etmektedirler.

²⁰¹ R.Theodore Roth, “The Impact of Decreased Defense Spending on Employment in The United States”, **Armed Forces and Society**, Vol:18, No:3, Spring 1992, ss.402-403

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARI İLE BÜYÜME VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK UYGULAMASI

Bu bölümde savunma harcamalarının ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki incelenecektir. Literatür taraması sonrası, çalışmanın esasını teşkil eden savunma harcamalarının ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkide kullanılan değişkenlerin veri seti tanımlanacak ve yöntemlere ait sonuçlar kullanılan değişkenlere göre en iyi model ortaya konulacaktır.

5.1. LİTERATÜR TARAMASI

5.1.1. Savunma Harcamalar İle Enflasyon Arasındaki Literatür Taraması

Davis, Chan ve Ward²⁰², 1993 yılında yaptıkları çalışmada savunma harcamalarının, ekonomiyi olumlu yönde etkilemekle birlikte hammadde fiyatlarını arttırarak savunma harcamalarının enflasyona neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Hoole, Hart, Freeman ve Starr²⁰³, 1981 yılında ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa için, 1956-1979 dönemi arası, savunma harcamaları ile enflasyon arasında ilişkinin varlığı ve ne yönde olduğunu incelemek için Granger nedensellik testine uygulamışlar ve ABD, İngiltere’de savunma harcamaları ile enflasyon arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı, Fransa ve Almanya’da savunma harcamaları ile enflasyon arasında karşılıklı nedensellik ilişkinin mevcut olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Starr ve diğerleri savunma harcamalarının tüketim veya yatırıma rağmen finanse edilmesinin daha az enflasyonist olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çelik²⁰⁴, 1999 yılında 1980-1995 verilerini ve basit regrasyon metodunu kullanarak savunma harcamaları ile enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğunu, ancak bu ilişkinin anlamlı olmadığını belirtmiştir. Ayrıca savunma harcamaları artışı ile enflasyonu karşılaştırdığında aynı dönemde savunma harcamalarının enflasyon oranı üzerinde artış gösterdiğini ve savunma harcamalarındaki artışın fiyat artışlarına etkisi olduğunu öne sürmüştür.

²⁰² Michael D. Ward, David R. Davis and Steve Chan, a.g.e., s.547.

²⁰³ Harvey Starr, Francis W. Hoole, Jeffrey A. Hart and John R. Freeman."The Relationship Between Defense Spending and Inflation", **Journal of Conflict Resolution**, Vol:28, No:1. March 1984. ss. 116-117.

²⁰⁴ Tuncay Çelik, **Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-1995)** (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1999.

5.1.2. Savunma Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Literatür Taraması

Benoit, 1973²⁰⁵-1978²⁰⁶ yıllarında, 1950-1965 yılları arası 44 gelişmekte olan ülkeyi modernizasyon etkisi yaklaşımı ile geleneksel kesit analizi verileriyle yaptığı çalışmasında söz konusu ülkelerde savunma harcamalarıyla büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Benoit'in çalışması, standart Keynezyen yaklaşıma uygun olarak, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinden pozitif etki yarattığı sonucunu ortaya koymaktadır. Benoit'e göre, yüksek savunma harcamaları ile hızlı ekonomik büyüme, düşük savunma harcamaları ile yavaş ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. Benoit, savunma harcamalarının olumlu etkenlerini, ülkenin ihtiyacı olan alt yapı yatırımlarını gerçekleştirilmesi, toplumun uzmanlaşması ve teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir "modernizasyon" etkisine neden olduğunu öne sürmüştür. Benoit çalışmasında çoklu regresyon denklemi kullanmıştır.

$$g = \alpha_0 + \alpha_1 M/GDP + \alpha_3 I/GDP + \alpha_4 A_2$$

Burada g, büyüme; M/GDP, savunma harcamalarının GSYİH'ye oranı; I/GDP yatırımın GSYİH'ye oranı; A₂, ikili ekonomik yardımlardır.

Benoit'i eleştiren Ball²⁰⁷, askeri harcamaların yükselmesi ve silahlı kuvvetlerin modernizasyonunun politik ve ekonomik olarak desteklendiğini, bunun ise ekonomik büyüme ve silahlanma arasındaki ilişkinin önemini ileri sürmüştür.

Behrman, Boldin ve Adams²⁰⁸, 1991 yılında gelişmekte olan ülkeler için 1974-1986 dönemi arası dönemi Feder Tipi 3-sektör modeli uygulayarak, savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Biswas²⁰⁹, 1981 yılında 74 gelişmekte olan ülke için 1981-1989 dönemi arası Geleneksel ve Feder Tipi 2-sektör modelleri uygulayarak, savunma harcamalarının

²⁰⁵ Emile Benoit(1), "Growth Effects of Defence in Developing Countries" **international Development Review**, Vol:14, No:1, 1972, ss.2-10.

²⁰⁶ Benoit(2), a.g.e., ss.271-280.

²⁰⁷ Nicole Ball, "Defense and Development: A Critique of the Benoit Study", **Economic Development and Cultural Change**, Vol:31, 1983. s.507.

²⁰⁸ Gerald F. Adams, Jere R. Behrman ve M. Boldin, "Government Expenditures, Defence and Economic Growth in LDCs: A Revised Perspective", **Conflict Management and Peace Science**, Vol:11, No: 2 , 1991, ss.19-35.

²⁰⁹ Basudeb Biswas, "Defence Spending and Economic Growth in Developing Countries", **Defence Spending and Economic Growth**, 1993, s.223-235.

ekonomik büyüme etkisinin pozitif ve anlamlı sonucuna ulaşmıştır.

Ram ve Biswas²¹⁰, 1986 yılında 58 gelişmekte olan ülke için 1960-1970 ve 1970-1977 dönemi arası Geleneksel ve Feder Tipi 2-sektör modelleri uygulayarak, savunma harcamalarının ekonomik büyüme etkisinin, anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Değer²¹¹, 1986 yılında 50 gelişmekte olan ülke için 1965-1973 dönemi arası Geleneksel 3-Eşanlı Denklem Modeli uygulayarak, savunma harcamalarının ekonomik büyüme etkisinin pozitif, tasarrufa, ticaret dengesine ve toplamda dolaylı etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Değer ve Smith Eşanlı Denklemler Metodu uygulayarak Değer Tipi Arz ve Talep Yanlı Modeli geliştirmişlerdir. Bu modelde 4 denklem bulunmaktadır;

$$\text{Büyüme denklemi: } Y = a_0 + a_1S + a_2M + a_3B + a_4L$$

$$\text{Tasarruf denklemi: } S = b_0 + b_1M + b_2Y + b_3B + b_4INF$$

$$\text{Ticaret dengesi denklemi: } B = c_0 + c_1M + c_2Y + c_3EXR$$

$$\text{Savunma harcamaları denklemi: } M = d_0 + d_1PCI + d_2D_1 + d_3D_2$$

Denklemde, Y, GSMH; S, tasarruflar; B, dış ticaret dengesi; L, emek (işgücü); M, savunma harcamaları; INF, enflasyon oranı; EXR, döviz kuru; PCI, kişi başına düşen milli gelir; D, kukla değişkenlerdir.

Feder²¹², 1982 yılında arz yanlı faktörler kullanarak, ihracat sektörü ile ihracat dışı sektörü şeklinde ekonomiyi iki sektöre ayırarak ele aldığı analizinde ihracat sektörünün ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemiştir. Biswas²¹³ ve Ram bu modele savunma harcamalarını katarak Feder-Ram modelini oluşturmuştur. Bu modelin temelinde savunma sektörünün (M), savunma dışı sektöre (C) etkisi vardır.

$$M = M(K_m, L_m)$$

²¹⁰ Basudeb Biswas, ve Rati Ram, "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries; An Augmented Model and Further Evidence", **Economic Development and Cultural Change**, Vol:34, No:2, 1986, ss.361-372.

²¹¹ Saadet Değer, "Economic Development and Defense Expenditure", **Economic Development and Cultural Change**, Vol:35, No:1, 1986, s.179-196.

²¹² Gershen Feder, "On Exports and Economic Growth", **Journal of Development Economics**, 12 (1), 1982, ss.59-73.

²¹³ Biswas ve Rati, a.g.e., ss.361-372.

$$C = C(K_c, L_c, M)$$

Burada K sermaye stokunu, L ise emeği göstermektedir. Toplam üretim, şeklinde gösterilmiştir. İki sektör arasındaki emek ve sermayenin marjinal verimlilik oranının aynı olduğu varsayılmaktadır:

$$Y = M + C, \quad K = K_M + K_C, \quad L = L_M + L_C$$

$$M'_K / C'_K = M'_L / C'_L = 1 + \delta$$

Savunma harcamaları, diferansiyel verimlilik δ ve dışsallık etkisi θ olmak üzere iki değişik etkide bulunabilir. İki sektörlü Feder tipi ekonometrik model şu şekildedir:

$$\frac{\Delta Y}{Y_{-1}} = \alpha_0 + \alpha_1 \frac{I}{Y_{-1}} + \beta \frac{\Delta L}{L_{-1}} + \left(\frac{\delta}{1 + \delta} \right) \frac{\Delta M}{Y_{-1}} + \varepsilon$$

Burada, $\frac{\Delta Y}{Y_{-1}}$, GSMH' deki büyüme; $\frac{I}{Y_{-1}}$, yatırımın t-1 dönemindeki GSMH' ye oranı; $\frac{\Delta L}{L_{-1}}$, işgücündeki büyüme; $\frac{\Delta M}{Y_{-1}}$, savunma harcamalarının bir dönem önceye göre farkının t-1 dönemindeki GSMH' ye oranıdır. Bu modelde savunma harcamalarının dışsallık etkisi ve diferansiyel verimlilik faktörü ayrıldığında model şu hale gelmektedir:

$$\frac{\Delta Y}{Y_{-1}} = \alpha_0 + \alpha_1 \frac{I}{Y_{-1}} + \beta \frac{\Delta L}{L_{-1}} + \left(\frac{\delta}{1 + \delta} \right) \frac{\Delta M}{Y_{-1}} + \theta \frac{\Delta M}{M_{-1}} + \varepsilon$$

Annez, Taylor ve Faini²¹⁴, 1984 yılında 69 ülke için 1952-1970 dönemi arası Talep Yanlı Geleneksel Model uygulayarak, savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin, negatif etki yaptığı sonucuna varmışlardır. Model şu şekildedir:

$$G = \alpha_0 + \alpha_1 a + \alpha_2 M + \alpha_3 \text{POP} + \alpha_4 E + \alpha_5 K + \alpha_6 \text{PCI}$$

Burada G, büyüme; a, net dış sermaye akımı; M, savunma harcamalarındaki büyüme; POP, nüfus; E, ihracat; K, sermaye stoku; PCI, kişi başına düşen milli gelirdir.

²¹⁴ Riccardo Faini, Patricia Annez and Lance Taylor, "Defence Spending, Economic Structure and Growth: Guidance Among Countries and Over Time", Economic Development and Cultural Change, Vol:32, No:3, 1984, ss.488-498.

Macnair²¹⁵, 2001 yılında 10 NATO ülkesi için 1951-1988 dönemi arası Feder Tipi Modeli uygulayarak, savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi pozitif etki yaptığı sonucuna ulaşmıştır.

Stevenson ve Mintz²¹⁶, 1995 yılında 103 ülke için 1950-1985 dönemi arası Feder Tipi 3-sektör Modeli uygulayarak, savunma harcamaları ile büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır.

Ateşoğlu ve Mueller²¹⁷, 1993 yılında ABD için 1948-1990 dönemi arası Feder Tipi Modeli uygulayarak, savunma harcamalarının büyümeye etkisinin küçük, pozitif ve anlamlı olduğu sonucunu bulmuşlardır.

Ram²¹⁸, 1995 yılında 71 gelişmekte olan ülke için, 1965-1973, 1973-1980 ve 1980-1990 dönemi arası Geleneksel ve Feder Tipi 2-sektör Modelleri uygulayarak savunma harcamalarının, Geleneksel Modelde büyümeye etkisinin negatif, Feder Tipi Modelde ise anlamlı olmadığını ortaya koymuştur.

Ward²¹⁹, 1991 yılında Hindistan için 1950-1987 dönemi arası Feder Tipi 3-sektör Modeli uygulayarak, savunma harcamalarının büyümeye etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ergin²²⁰, 1991 yılında Türkiye için 1975-1990 dönemi arası Çoklu Regrasyon Modeli uygulayarak, savunma harcamalarının büyümeye etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çelik²²¹, 1995 yılında Türkiye için 1980-1995 dönemi arası Basit Regrasyon Modeli uygulayarak, savunma harcamalarının büyümeye etkisi güçlü pozitif, işsizliğe negatif, yatırım ve enflasyona anlamlı olmadığı sonucuna varmıştır.

²¹⁵ Elizabeth S. Macnair, "Growth and Defence: Pooled Estimates for the NATO Alliance, 1951-1988", **Southern Economic Journal**, 61, 1995, ss.846-860.

²¹⁶ Alex Mintz and R. T. Stevenson, "Defence Expenditures, Economic Growth and the Peace Divident: A Longitudinal Analysis of 103 Countries", **Journal of Conflict Resolution**, 39, 2, 1995, ss.283-305.

²¹⁷ Michael J. Mueller and H. Sönmez Ateşoğlu, "Defence Spending, Technological Change And Economic Growth in the United States", **Defence Economics**, 4, 3, 1993, ss.259-269.

²¹⁸ Rati Ram, "Defense Expenditure and Economic Growth", **Handbook of Defense Economics**, K. Hartley ve T. Sandler (Ed.), 1, 1995, ss.251-273.

²¹⁹ Michael D. Ward, "Military Spending in India Country Survey 1", **Defence Economics**, 3, 1991 ss.817-838.

²²⁰ Emin Ergin, **Savunma sanayii Yatırımları ve Ekonomik Büyüme (Ekonometrik Bir Model)**, Ankara, Savunma sanayii Müsteşarlığı Yayını, 1991.

²²¹ Tuncay Çelik, **Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-1995)** (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1999.

Özmucur²²², 1995 yılında Türkiye için 1981-1991 dönemini ele alarak, panel data model kullanmış ve savunma harcamaları ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Karaçay²²³, 1995 yılında Türkiye için 1971-1989 dönemi arası Talep Yanlı Model uygulayarak, savunma harcamalarının büyümeye etkisinin pozitif ama anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Makrydakıs ve Kollias²²⁴, 1996 yılında Türkiye için 1954-1993 dönemi arası Grenger Nedensellik Analizini uygulayarak, savunma harcamaları ile büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını ortaya koymuştur.

Sezgin²²⁵, 1997 yılında Türkiye için 1950-1993 dönemini ele alarak, Feder tipi arz yanlı modeli kullanmış ve 1950-1993 Dönemini ele alarak Değer tipi talep yanlı modeli kullanarak savunma harcamalarının büyüme etkisini pozitif, tasarrufa ve dış ticarete dengesine etkisinin anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Sezgin²²⁶, 1924-1996 dönemini ele alarak, zaman serisi analizini kullanmış ve savunma harcamalarından teçhizat harcamalarının büyüme etkisinin kısa ve uzun vadede pozitif ilişkisi sonucuna ulaşmıştır.

Uçar²²⁷, 2003 yılında Türkiye için 1970-2001 Dönemini ele alarak Değer ve Feder Tipi Arz ve Talep Yanlı Model uygulayarak, savunma harcamaları ile büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yıldırım ve Sezgin²²⁸, 2002 yılında Türkiye için 1927-1996 dönemini ele alarak SUR (Seemingly Unrelated Regression) modelini kullanarak savunma harcamaları ile

²²² Süleyman Özmucur, **The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, 1995.

²²³ Hatice Karaçay, **Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

²²⁴ Christos Kollias ve Stelios Makrydakıs, "Defence Spending and Growth in Turkey 1954-1993: A Causal Analysis", *Defence and Peace Economics*, 1996, s.1-16.

²²⁵ Selami Sezgin, "Country Survey X: Defence Spending in Turkey", **Defence And Peace Economics**, Vol:8, No:4, 1997, s.381-409.

*Selami Sezgin, "An Empirical Analysis of Turkey's Defence - Growth Relationships with Multi-Equation Model", **Defence and Peace Economics**, 12, 1, 2001, s.69-86.

²²⁶ Selami Sezgin, "Defence Expenditure and Economic Growth in Turkey: A Disaggregated Analysis", **Yapı Kredi Economic Review**, 11, 2, 2000, s.67-78.

²²⁷ İbrahim Uçar, **Askeri Harcamalarının Ekonomiyeye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.

²²⁸ Selami Sezgin ve Jülide Yıldırım. "The Demand for Turkish Defence Expenditure", *Defence and Peace Economics*, 13, 2, 2002, s.121-128.

sağlık ve eđ

JOHN Abell, “Defense Spending and Unemployment Rates; An Empirical Analysis”, **Cambridge Journal of Economic**, Vol:14, No:4, 1990

KALDOR Mary, “The Military in Development”, **Word Development**, Vol:4, No:6, 1976

KARAÇAY Hatice, **Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995

KAYA Ercan, “Türkiye’ye Yapılan Güvenlik Yardımları ve Ekonomik Etkileri”, **Savunma Sanayii Sempozyumu–2000, Türk Savunma Sanayii’nin Dünü, Bugünü, Yarını**, 7-8 Kasım, Ankara, 2000

KAYA Ercan, **Türkiye’ye Yapılan Güvenlik Yardımları ve Etkileri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997

KENNEDY Paul, **21nci Yüzyıla Hazırlanırken**, Çev., Fikret ÜÇCAN, T.İş Bankası Kültür Yayını, Genel Yayın No: 340, Ankara, 1995

KENNEDY Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşü**, Çev. Birtane Karanakos, T.İş Bankası Kültür Yayını, Genel Yayın No: 306, Ankara, 1990

KOBAN Emine, “Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye’deki Gelişimi”, **Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı**, Sayı:355, Ankara, Ocak -1998

KOLLIAS Christos ve Stelios Makrydakis, “Defence Spending and Grovvth in Turkey 1954-1993: A Causal Analysis”, **Defence and Peace Economics**, 1996

KULOĞLU Armağan, Türkiye'nin Savunma Sanayii Politikası ve Hedefleri, **Savunma ve Havacılık Dergisi**, Sayı:59, Ankara, 1997

LEBOVIC James H. and Ashfag Ishaq, “Military Burden, Security Needs and Economic Growth in the Middle East”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol:31, No:1, 1987

LIM David, "Another Look At Growth and Defense in LDCs', **Economic Development and Cultural Change**, Vol:3I, No:2, 1983

LOONEY Robert, "The Impact of the Military Expenditure on Economic Growth in the Pre-Revolutionary Iran", **Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi**, Vol:1, No:1, Winter 1987

MACNAIR S. Elizabeth, "Growth and Defence: Pooled Estimates for the NATO Alliance, 1951-1988", **Southern Economic Journal**, 61, 1995

MINTZ Alex and Chi Huang, "Defense Expenditure, Economic Growth and The Peace Divident", **American Political Science Review**, Vol:84, No:4, December 1990

MINTZ Alex and R. T. Stevenson, "Defence Expenditures, Economic Growth and the Peace Divident: A Longitudial Analysis of 103 Countries", **Journal of Conflict Resolution**, 39, 2, 1995

MSB, Türkiye'nin Savunma Politikaları ve Silahlı Kuvvetlerinin Yapısı, Ankara, 1987

MSB, Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Beyaz Kitap 1990, Ankara 1990

MSB, Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Beyaz Kitap 1993, Ankara 1993

MSB, Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Beyaz Kitap 1994, Ankara 1994

MSB, Türkiye'nin Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Beyaz Kitap, Ankara, 1996

MSB, Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Beyaz Kitap Savunma 1998, Ankara, 1998

MSB, Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Beyaz Kitap Türkiye 2000, Ankara, 2000

MSB, SSM, Ankara, 2003

MUELLER Michael J. and H. Sönmez Ateşoğlu, “Defence Spending, Technological Change And Economic Growth in the United States”, **Defence Economics**, 4, 3, 1993

ÖNDER İzzettin, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişimi**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989

ÖZER Mehmet Ali, **Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001

ÖZKÖK Hilmi, “Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:381, Ankara, Temmuz-2004

ÖZMUCUR Süleyman, **The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, 1995

ÖZTÜRK T. Ahmet, **Türkiye'de Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Türkiye Ekonomisi İle Entegrasyonu** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991

ÖZTÜRK M. Osman, **Dış Politika Ve Silahlı Kuvvetler**, Tutubay Yayınları, Ankara, 1999

PARK Kun, “Pouring New Wine into Fresh Wineskins”: Defense Spending and Economic Growth in LDCs with Application to South Korea”, *Journal of Peace Researc*, Vol:30, No:1,1993

RAM Rati, “Defense Expenditure and Economic Growth”, **Handbook of Defense Economics**, K. Hartley ve T. Sandler (Ed.), 1, 1995

REICH Michael, "Does the U.S. Economy Require Military Spending", **The American Economic Review**, Vol:LXII, May 1972

ROTH R.Theodore, “The Impact of Decreased Defense Spending on Employment in The United States”, **Armed Forces and Society**, Vol:18, No:3, Spring 1992

Savunma ve Havacılık Dergisi, No: 1/97, Ankara, 1997

SAYAR S. Nihad, Kamu Maliyesi Kamu Gider ve Gelirleri Prensipleri, Sermet Matbaası, İstanbul 1975

SEBZECİ İ.Ümran, Türk Kara Kuvvetlerinin Yapısı 21nci Yüzyılda Hangi İlkelere Dayandırılmalı Nasıl Yapılandırılmalı, KHO Basımevi, Ankara, 2000

SEZGİN Selami and Jülide Yıldırım, "The Demand for Turkish Defence Expenditure", **Defence and Peace Economics**, 13, 2, 2002

SEZGİN Selami, "An Empirical Analysis of Turkey's Defence - Growth Relationships with Multi-Equation Model", **Defence and Peace Economics**, 12, 1, 2001

SEZGİN Selami, "Country Survey X: Defence Spending in Turkey", **Defence And Peace Economics**, Vol:8, No:4, 1997

SEZGİN Selami, "Defence Expenditure and Economic Growth in Turkey: A Disaggregated Analysis", **Yapı Kredi Economic Review**, 11,2, 2000

SEZGİN Selami, "Türkiye'de Savunma Harcamaları", **Savunma Sanayii Sempozyumu 2000, Türk Savunma Sanayii'nin Dünü, Bugünü, Yarını**, Ankara, Kasım 2000

SIPRI, SIPRI Yearbook 2004, "Armaments, Disarmaments and International Security"

SMITH Ron and Paul Dunne, "Is Military Spending a Burden: A Marxso-Marginalist Response to Pivetti", **Cambridge Journal of Economics**, Vol:18, No:5, October 1994

SMITH Ron, "Military Expenditure and Capitalism", **Cambridge Journal of Economics**, Vol:1, No:2, 1978

SSM, 1985-2003,Savunma anayii Müşteşarlığı, Ankara, 2003

SSM, Fon Dairesi Başkanlığı

STARR Harvey, Francis W. Hoole, Jeffrey A. Hart and John R. Freeman."The Relationship Between Defense Spending and Inflation", **Journal of Conflict Resolution**, Vol:28, No:1. March 1984

SUSOY Adnan, "Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi ve Türkiye'nin Savunma Harcamaları", **Savunma Sanayisinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu**, Ankara, Tebliğ Kitabı 2002

SZYMANSKI Albert, "Military Spending and Economic Stagnation", American Journal of Sociology, Vol:79, No: 1, 1973

ŞENESEN Gülay Günlük , **Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri**, Tesev Yayınları, İstanbul, Kasım, 2002

ŞİFA Emin, Amerika'nın 1984 Yılı Askeri Yardımları, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:292, Ankara, Temmuz-1984

ŞİMŞEK Muammer, "Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ekim 1993, Sayı:338

ŞİMŞEK Muammer, "Üçüncü Dünya Ülkelerindeki Silah Üretiminin Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 11 Aralık 1994

ŞİMŞEK Muammer, **Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde Ve Türkiye'de Savunma Sanayii**, SSM, Ankara, 1989

ŞİRELİ Aykut, Nurhayat Şireli, "Harp Ekonomisi Planlamasının Veri Mahiyetindeki Unsurları", **Harp Ekonomisi**, HAK Basımevi, İstanbul, 1985

T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993)**, Ankara, 1993

TMMOB, **1991 Sanayi Kongresi Savunma Sanayii Sektör Raporu**, Ankara, 1991

TOBB, Türk Savunma Sanayii

TOKLU Vefa, **Uluslararası İlişkiler**, İmaj Yayın Evi, Ankara, 2004

TSKGV, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, Ağustos 2004, Ankara

TÜĞEN Kamil, ‘‘Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri’’, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBD** Cilt:3, Sayı: 2, Yıl:1988

TÜRK İsmail, Maliye Politikası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994

TÜRKARSLAN H. Ali, Klasik Kamu Gelirleri İle Fon Gelirlerinin Mukayesesi ve Savunma Sanayi Destekleme Fonunun Bu Açıdan Değerlendirilmesi, Ankara, 1994.

UÇAR Hayri, ‘‘Tedarik Kaynakları’’, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:348, Ankara, Nisan-1996

UÇAR İbrahim, Askeri Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.

UÇAROL Rifat, Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995

ULUATAM Özkan, Kamu Maliyesi, Teori Yayınları, Ankara, Mart-1988

İNAN Yüksel, Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1995

WALLACH L. Jehuda, Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Çeviren Fahri Çeliker, GenKur. Basımevi, Ankara, 1985

WARD Michael D. ve Diğerleri, ‘‘Military Spending in India Country Survey 1’’, **Defence Economics**, 3 , 1991

WARD Michael D., David R. Davis and Steve Chan, "Military Spending and Economic Growth in Taiwan”, **Armed Forces and Society**, Vol:19, No:4, Summer 1993

YILMAZ Bülent, Savunma Çabaları ve Türkiye’nin Savunma Bütçesi, KHO Basımevi Ankara, 2001

YILMAZ Veli, I nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar, İstanbul, 1993

ZAİM Mehmet, "Türk Savunma Sanayii 2023 Vizyonu; Kuvvetli ve Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler" , Savunma Sanayii Sempozyumu-2000, Türk Savunma Sanayii'nin Dünü, Bugünü, Yarını, 7-8 Kasım 2000, Ankara

ZEKEY Ahmet Hamdi, Savunma Sanayii ve Türkiye, KHO Bilim Dergisi, Cilt 8, Sayı:2, KHO Basımevi, Ankara, 1998

ZİYLAN Aytakin, "Savunma Sanayii Sektöründe Temeller ve Rekabet Uygulaması", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı:348, Ankara, Nisan-1996

DEĞİŞKENLERİN SEMBOLLERİ

INF..... Enflasyon

INT..... Faiz Hadlerindeki Değişim Oranı

EXR..... Döviz Kurundaki Değişim Oranı

M..... Türkiye'nin Savunma Harcamaları

GDP..... Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

SE.....Sanayi Üretim Endeksi

C_M..... Savunma Harcamaları Hariç Toplam Tüketim

GRE..... Yunanistan'ın Savunma Harcamaları

D.....Kukla Değişken

VERİ SETİ

YILLAR	INF (%)	INT (%)	EXR (TL)	BÜYÜME (GSYİH \$)	Sanayi Üretim Endeksi (SE)	Toplam Tüketim (Savunma Harcamaları Hariç)	Türkiye (M.S.) \$	GRE (M.S.) \$	Savunma Harcamaları Hariç Toplam Devlet Harcamaları (G_M) M.\$
1980	101,4	33	73	58654,23	36,6	48669,474	1792	1773	12.988,82
1981	34	35	117,7	61503,21	37,3	48520,313	2128	1993	10.752,20
1982	28,4	50	161,3	63694,46	43,3	50724,212	2395	2154	7.536,80
1983	31,4	45	223,8	66860,64	45,1	53696,871	2321	1982	9.350,13
1984	48,4	45	365,4	71348,10	50,7	55356,345	2231	2317	8.124,77
1985	45	55	519,4	74374,34	54,5	56636,480	2384	2331	8.010,69
1986	34,6	48	669,6	79589,50	59,6	60226,557	2753	2090	10.032,24
1987	38,9	52	857,4	87139,36	68,4	63633,044	2636	2129	12.576,27
1988	73,7	83,9	1431,1	88986,59	62,9	64327,202	2436	2202	12.550,37
1989	63,3	58,8	2121,8	89210,50	67,9	63538,606	2768	2083	15.551,82
1990	60,3	59,4	2606,3	97467,06	74,1	71866,058	3472	2104	22.820,83
1991	65,9	72,7	4175,3	98370,85	76,6	73211,065	3722	1995	27.476,48
1992	70,1	74,2	6874,4	104257,73	78,4	75185,966	4073	2082	28.170,98
1993	66,1	74,7	11035,7	112641,40	85,8	81575,610	4605	2084	39.365,84
1994	106,3	95,6	29788,3	106496,79	79,5	76312,529	4217	2120	25.905,43
1995	93,6	91,3	45738,5	114155,10	89,2	80466,407	4325	2165	33.075,55
1996	79,4	93,8	81386,2	122151,60	97	87684,973	3842	2295	44.571,15
1997	85	96,6	152071,3	131348,10	100	95619,773	5045	2446	47.501,06
1998	83,6	95,5	261045,3	135409,91	102,3	95442,621	5286	2664	53.805,45
1999	64,9	46,7	420126,2	129032,07	101,4	93479,365	6277	2801	60.571,21
2000	54,9	45,6	623704	138530,61	107,6	99716,460	6074	2957	67.988,31
2001	65	62,5	1225411,8	128145,77	94,8	90202,668	5752	3016	59.414,88
2002	29,7	48,2	1505839,5	138323,03	106,8	92807,164	5479	2807	70.547,53
2003	18,4	28,6	1493067,8	142839,65	118,2	97387,028	4945	2683	88.152,75
2004	9,3	22,05	1423000	155910,20	123,7	106751,377	4880	2718	93.644,75